

45827 00629

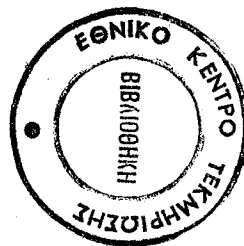
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

**ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ
ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ**

**ΕΝΔΙΣΙΜΟΣ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ, ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΑΝΩΤΑΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1970

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

**ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ
ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ**

**ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ, ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΑΝΩΤΑΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1970

Ἡ παρούσα πραγματεία, ὑπὸ τὸν τίτλον «Παρατηρήσεις καὶ Συμπεράσματα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν μέχρι τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου», ὑπεβλήθη ὡς ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν.

Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις Καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 5ης Ἰουνίου 1970 ἐνέκρινε ταύτην καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐκτύπωσίν της, συμφώνως πρὸς τὰ ἐν ἄρθρῳ 202 τοῦ Ν. 5343 τῆς 23ης Μαρτίου 1932.

«Ἡ ἔγκρισις τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως».
(Ἄρθρον 202 τοῦ Ν. 5343/1932).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ	ΣΕΛΙΣ 7
-----------------	------------

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἐξέλιξις καὶ ἀνάπτυξις τῆς Οἰκονομίας

I.—Περίοδοι τῆς Οἰκονομίας	9
II.—Στοιχεῖα ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Οἰκονομικαὶ - Κοινωνικαὶ Ἰδέαι

I.—Εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα: Ξενοφῶν - Πλάτων - Ἀριστοτέλης - Ἐπίκουρος	11
II.—Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιστήμη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ἀπόψεις τινὲς περὶ Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας	16
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Οἱ Ἐμποροκράται	18
-----------------------	----

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΙΔΡΥΤΑΙ ΤΗΣ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἡ Φυσιοκρατικὴ Σχολή

I.—Ἐννοια - σημασία τοῦ φυσικοῦ Νόμου	20
II.—Ὁ πλοῦτος - ἡ κυκλοφορία του καὶ τὸ ἔμπόριον	21
III.—Περὶ Κράτους	23
IV.—Περὶ φόρου καὶ ἰδιοκτησίας	23
V.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ο ADAM SMITH

I.—Εισήγησις	26
II.—Ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας καὶ οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς	27
III.—Ἡ περὶ φόρου ἀντίληψις	28
IV.—Περὶ αὐτομάτου ὀργανώσεως τοῦ Οἰκονομικοῦ Κόσμου	28
V.—Ἡ συμβολὴ τοῦ Α. Σμιθ εἰς τὰς θεωρίας περὶ ἀξίας - Γενικῆς Οἰκονομικῆς ἰσορροπίας - σχηματισμοῦ κεφαλαίου καὶ ἀναπτύξεως	29
VI.—Τὸ Διεθνὲς Ἐμπόριον	31
VII.—Συγκριτικὴ ἀξιολόγησις θεωριῶν Α. Σμιθ πρὸς προγενεστέρας Σχολάς	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Οἱ Ἀπαισιόδοξοι

I.—Εισήγησις	34
II.—Ὁ Malthus	35
III.—Ὁ Ricardo	36
IV.—Ἡ συμβολὴ τῶν ἀπαισιόδοξων εἰς τὰς θεωρίας περὶ προσόδου - ἀξίας - παραγωγῆς - διανομῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως	37
V.—Ὁ Νόμος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοϋγίου καὶ τῶν Τραπεζῶν	40
VI.—Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν τῶν ἀπαισιόδοξων	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ J.B. Say	43
---	----

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ο SISMONDI

I.—Εισήγησις - ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας	45
II.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν περὶ ὑπερπαραγωγῆς καὶ ἀνταγωνισμοῦ ἰδεῶν τοῦ Sismondi	46
III.—Αἱ συνέπειαι χωρισμοῦ ἰδιοκτησίας καὶ ἐργασίας	47
IV.—Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Sismondi ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ο ΣΑΙΝ - ΣΙΜΟΝ

I.—Κοινωνικαὶ - Οἰκονομικαὶ Ἰδέαι τοῦ Σαίν-Σιμόν	49
II.—Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ καὶ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν Θεωριῶν

Σισμωντί - Σαίν-Σμιόν καὶ προγενεστέρων	52
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΑΙ

I.—Ο Robert Owen	54
II.—Ο K. Fourier	56
III.—Ο Louis Blanc	57
IV.—Ο F. List	58
V.—Ο Proudhon καὶ ὁ σοσιαλισμὸς τοῦ 1848	60
VI.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συστήματος τῶν θεωριῶν τῶν συνεργατικῶν σοσιαλιστῶν	63

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

I.—Ἡ ἔννοια τοῦ Φιλελευθερισμοῦ	65
---------------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Οἱ Αἰσιόδοξοι	65
---------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ο STUART MILL

I.—Εἰσήγησις	68
II.—Κοινωνικαὶ - Οἰκονομικαὶ Ἰδέαι τοῦ Stuart Mill	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Σύγκρισις Φιλελευθερισμοῦ, πρὸς ἑτέρας Σχολάς	71
---	----

ΜΕΡΟΣ Ε΄

ΟΙ ΑΙΡΕΤΙΚΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἡ Ἱστορικὴ Σχολή

I.—Μέθοδος - καταγωγή - ἀνάλυσις τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς	74
II.—Ἡ συμβολὴ τῆς Νέας Ἱστορικῆς Σχολῆς	78

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ὁ Κρατικὸς σοσιαλισμὸς

I.—Ἐμφάνις καὶ σκοποὶ τοῦ Κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ	79
II.—Ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς	80
III.—Ὁ Rodbertus	81
IV.—Ὁ Lassal	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ὁ Μαρξισμὸς

I.—Ὁ Karl Marx	82
II.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν - περὶ ἀξίας - παραγωγῆς - διανομῆς - κεφαλαιουχικῆς συσσωρεύσεως καὶ ἀναπτύξεως	83
III.—Διαφοραὶ Μαρξικῆς Σχολῆς καὶ προγενεστέρων - Κριτικαὶ παρατηρήσεις	88

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Οἱ ἡδονισταί

I.—Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Σχολῆς	92
II.—Ἡ Ψυχολογικὴ Σχολή	92
III.—Ἡ Μαθηματικὴ Σχολή	93

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Περὶ Ἀλληλεγγύης

I.—Ἀνάπτυξις τῆς Ἀλληλεγγύης	95
II.—Πρόγραμμα πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀλληλεγγύης	96
III.—Διάκρισις τῆς Ἀλληλεγγύης	96

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Παρατηρήσεις καὶ Συμπεράσματα ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς Θεωρίας τῆς Προσόδου	97
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἡ Θεσμολογικὴ Σχολή	101
---------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ὁ Keynes	102
----------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

Γενικαὶ Κρίσεις	102
Βιβλιογραφία	109

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σήμερον εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς μεγάλης καμπῆς τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως.

Οὕτω, μολονότι διανύομεν περίοδον ἐντυπωσιακῶν ἐπιτευγμάτων, ἢ οἰκονομικῇ ἐπιστήμῃ, διὰ διαφόρους λόγους, δὲν κατάρθω-
σε νὰ δώσῃ ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν, οὔτε ἱκανοποιητικὰς λύσεις εἰς τὰ ἀπασχολοῦντα αὐτὴν προβλήματα.

Τὸ κυριώτερον ἔργον τῶν Οἰκονομολόγων τῆς γενεᾶς μας περιορίζεται εἰς τὴν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς εὐρυτέρου πλαι-
σίου ἀναλύσεως τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων.

Ἡ παρούσα ἐργασία εἶναι ἀποτέλεσμα συντόνου προσπά-
θειάς μου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀναλύσεως τῶν φαινομένων τούτων. Ἐν αὐτῇ ἐπεξεργάζομαι συστηματικῶς καὶ ἐν λογικῇ συνε-
χεΐᾳ καὶ συναρτήσῃ τὸ πλεῖστον τῶν βασικῶν οἰκονομικῶν θεω-
ριῶν. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ταύτην καὶ εἰς τὸν περιορισμένον
χῶρον τῆς παρούσης διατριβῆς θὰ προσπαθῶ, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ
ἀναλύσω συνοπτικῶς τὰ πλέον σημαντικὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα,
ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἀποπειραθῶ νὰ καθορίσω τὴν συνεισφορὰν ἐκά-
στης τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος θεωριῶν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἐν γένει
ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀριστοτέ-
λους μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Περαιτέρω
θὰ προῶ εἰς τὴν μεταξύ των σύγκρισιν καὶ τὴν διατύπωσιν τελι-
κῶν συμπερασμάτων, ὥς καὶ εἰς κρίσεις ἐπὶ τῶν ἀπασχολούντων
τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην προβλημάτων.

Κατὰ πόσον ἐπέτυχεν ὁ στόχος τῆς ἐργασίας ταύτης, ἐλπίζω
νὰ κρίνωσι, λόγῳ τῆς ἐκτάσεως τοῦ θέματος, μὲ ἐπιείκειαν οἱ ἀνα-
γνώσται.

THE

THE

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ι. Περίοδοι τῆς Οικονομίας

Ἡ ἱστορία τῶν πρώτων βημάτων τῆς οἰκονομίας ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς τεχνικῆς ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν. Ὁ ὅρος «Οἰκονομική» καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους⁽¹⁾. Σταθμοὺς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας ἀποτελοῦσιν αἱ διάφοροι περίοδοι (οἰκονομικά στάδια) ἐξ ὧν διήλθεν αὕτη, αἵτινες εἶναι ἡ ἡμιαγρία ἢ θηρευτική, ἡ ποιμενική, ἡ γεωργική, ἡ οἰκιακή, ἡ συναλλακτική ὡς καὶ ἡ περίοδος τῆς ἐμπορικῆς οἰκονομίας.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ὁ ἄνθρωπος ἔζη εἰς ἡμιαγρίαν κατάστασιν, ἀσχολούμενος κυρίως μὲ τὴν θήραν, τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν.

Μετὰ ταῦτα, ἡ ζωὴ καὶ ἡ πείρα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀπαλυνθῶσι τὰ ἄγρια ἔνστικτά του καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ διάφορα ζῶα ὡς μεταφορικά μέσα, λαμβάνων, ὅπου ἦτο δυνατόν, ἐκ τούτων τὴν τροφὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν του. Οὕτως ἤρξατο ἡ ποιμενική περίοδος, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ἡ πρώτη κοινωνική ὀργάνωσις ὑπὸ τὸν τύπον τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἄνθρωπος, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συγκρούσεων κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς τροφῆς του, ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καί, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρξατο ἡ γεωργική περίοδος, καθ' ἣν ἀνεπτύχθη ἡ ἀλληλεγγύη τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ οὕτως ὁ οἰκονομικὸς βίος κατέστη πρακτικώτερος. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς οἰκιακῆς παραγωγῆς, ἡ οἰκονομικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἐλάμβανε χώραν ἐντὸς τοῦ οἴκου του καὶ εἰς τὸν οἶκον ἀνεπτύσσετο ἡ οἰκοτεχνία.

Μετὰ ταῦτα εἰσῆλθη δειλά-δειλά εἰς τὰς συναλλαγὰς ἢ ἀνταλλαγὴν

(1) Συγγραφέαντος καὶ Οἰκονομικά.

πράγματος πρὸς πρᾶγμα, ἐμφανιζομένης οὕτω τῆς λεγομένης φυσικῆς ἀνταλλαγῆς. Ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως εἰς τὰς διαφόρους συναλλαγὰς τοῦ χρήματος ἐνεκαινιάσθη ἡ περίοδος τῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας, ὅτε καὶ ἐπεβλήθη κατ' ὀργανωμένον τρόπον ὁ καταμερισμός τῶν ἔργων. Ἀκόμη ἀργότερον ἐμφανίζεται ὁ πρῶτος περιφερόμενος ἔμπορος, ὅστις διεξήγαγε τοπικὸν ἔμποριον μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐμπορικῆς οἰκονομίας, ἣν διερχόμεθα καὶ σήμερον, τὸ ἔμποριον εὐρίσκεται ἐν διαρκεῖ ἀναπτύξει. Οἱ διάφοροι παραγωγικοὶ κλάδοι ἐξελλίσσονται ραγδαίως καὶ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις πολλαπλασιάζονται. Διακρίνομεν τὴν ὕλικήν καὶ πνευματικὴν πρόοδον τῶν λαῶν, ὡς καὶ τὴν καταπληρτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς τεχνολογίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνοπτικῶς ἀναφερομένων συνάγεται, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ Ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ φθάνει μέχρι τοῦ παρόντος, ἐκφράζει τὰς ἀνησυχίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν μέσων ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀναγκῶν του καὶ τοὺς φόβους καὶ τὰς ἐλπίδας ἐπὶ τοῦ τί πρόκειται νὰ συμβῇ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον.⁽²⁾

II.—Στοιχεῖα ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως

Οἱ Ἕλληνες συνέβαλον οὐσιαστικῶς εἰς τὴν πρόοδον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἐπικοινωνοῦντες ἐμπορικῶς μὲ διαφόρους χώρας προσέβαινον εἰς ἀνταλλαγὰς προϊόντων καὶ ἐσημείωνον κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας σημαντικὰς προόδους, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία τοῦ ὑπερλάμπρου πολιτισμοῦ τῶν Μινωικῶν καὶ Μυκηναϊκῶν χρόνων (3.000—2.000 π.Χ.).

Κατὰ τὸν πρῶτον Ἑλληνικὸν Μεσαίωνα (1.100—750 π.Χ.), ὅτε ἐπεκράτει τὸ καθεστὼς τῶν μικρῶν ἡγεμονιῶν, ἀνεπτύχθη ἡ οἰκονομία τῆς πόλεως καὶ ἐνεφανίσθη ὁ καταμερισμός τῶν ἔργων μεταξὺ τῶν συγκροτούντων τὰς πόλεις πολιτῶν.

Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐξόρμησις πρὸς ἀποικισμόν (750—500 π.Χ.) συνέτελεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν μέσων τῶν συναλλαγῶν, ὅτε τὸ πρῶτον ἐλήφθησαν Νομοθετικὰ μέτρα ὑπὲρ τῶν συναλλασσομένων.

Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τὸ Πατριαρχικὸν Κράτος παρεχώρησε τὴν θέσιν του εἰς τὸ Κράτος Δικαίου (Νόμοι Δράκοντος - Σόλωνος). Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου ἐνεφανίσθη καὶ τὸ νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐφευρέθη ἀπὸ τοὺς Λυδοὺς (700 π.Χ.) καὶ διεδόθη εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (356 - 323 π.Χ.) τὸ Ἑλληνικὸν ἔμποριον ἐπεξετάθη μέχρι τῆς Ἀσίας, ἀκμάσαν κατόπιν τῆς δημιουργίας νέων ἀποικιῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα

(2) Ἰδε ἔργον J. R. Commons : The Economics of Collective Action, New York, 1950, σ. 104.

κατώρθωσε συνεχῶς νὰ κυριαρχῇ εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τῶν κοσμοκρατόρων Ρωμαίων, σφουρηλατούμενου οὕτω τοῦ περιφήμου ἀρχαίου Ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις συνέτεινεν εἰς τὴν εὐρυτέραν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν τῶν λαῶν.

Μὲ τὴν πτώσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας (476 μ.Χ.), ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ εἰς τὴν Δύσιν συνεκεντρώθη πέριξ τῶν μεγαλοῖδιοκτητῶν τῆς γῆς. Τὸ χρήμα ἔγινε σπάνιον καὶ ἡ γεωργικὴ τάξις ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ τὸ βάρος τῶν Δημοσίων δαπανῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἔλαβε νέαν ὥθησιν, ἐνῶ μὲ τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν ἐδαφῶν τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης, ἐπῆλθεν οἰκονομικὸς μαρασμός, λόγῳ τῆς ἀπομονώσεώς της ἀπὸ πᾶσαν πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ λοιποῦ ἀνεπτυγμένου κόσμου.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἐλάμβανον χώραν κινήματα τῶν χωρικῶν καὶ μόλις κατὰ τὸ 1.200 μ.Χ. ἤρξατο ἡ δημιουργία πόλεων μὲ μεγάλον πληθυσμόν, ἥτις ἔδωκεν ὥθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς χειροτεχνίας. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἀνεπτύχθη τὸ τραπεζικὸν σύστημα καὶ ἐδημιουργήθη ἴδιον δίκαιον τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Εὐρωπαϊκῶν κυρίως κρατῶν ἐφήρμοζον οἰκονομικὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν τοῦ ἐμπορίου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1700 μ.Χ., αἱ μέχρι τῆς περιόδου ἐκείνης οἰκονομικαὶ συνθῆκαι μετεβλήθησαν, λόγῳ τῆς ἥττης τῶν ἐμποροκρατῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάργησιν τῆς συντεχνιακῆς οἰκονομίας καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν συναλλαγῶν.

Περὶ τὸν 19ον μ.Χ. αἰῶνα ἐνεφανίσθη ἡ κρατικὴ παρέμβασις εἰς τὸ ἔργον τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις ποικίλλει ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἕνεκα διαφόρων παραγόντων.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ — ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΙΔΕΑΙ

Ι.— Εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ξενοφῶν, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἐπίκουρος.

Αἱ οἰκονομικαὶ ἰδέαι τῶν Ἀρχαίων ὑπῆρξαν περιορισμέναι, ἐστράφησαν δέ, περὶ τὴν μελέτην τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας. Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι κατέλιπον ἀθάνατον κληρονομίαν εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς, ἐπὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ, κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ πεδίου, ἀσχοληθέντες ἐμμέσως καὶ παρεμπιπτόντως μὲ οἰκονομικά θέματα.

Παρατηροῦμεν κατ' ἰδίαν ὅτι: α) Ὁ Ξενοφῶν, περιγράφει, κατὰ

τρόπον σαφή, την μορφήν και την σύνθεσιν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας,⁽³⁾ ἀποκαλῶν τὴν γεωργίαν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν. Εἰς τὴν Κύρου παιδείαν τοῦ δίδει θαυμασίας εἰκόνας καταμερισμοῦ τῶν ἔργων. Ἡ ἐργασία γονιμοποιεῖται, λέγει ὁ Ξενοφῶν, ὅσῳς ἡ ὅλη ἡμῶν ἐνέργεια συγκεντροῦται ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ⁽⁴⁾. Δυνάμεθα ὅθεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ὁ Ξενοφῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόδρομος τοῦ Adam Smith.

β) Ὁ Πλάτων (428 - 347 π.Χ.) ἀνέπτυξεν εὐρύτερας οἰκονομικὰς θεωρίας. Ἀντιμετωπίζων τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του ἀπὸ πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς σκοπιᾶς, ἐξάγει τὰ ἐκ τῆς γεωργίας ἀγαθὰ, καταδικάζει τὸ κέρδος καὶ τὸν δανεισμόν ἐπὶ τόκῳ καὶ δέχεται, ὅπως ὁ χρυσὸς ἀποτελέσῃ μέσον συναλλαγῆς, ἀλλὰ μόνον μὲ τὰς ξένας χώρας.

Ἐπίσης ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν του ὡς πρὸς τὸν καταμερισμόν τῶν ἔργων, ὑποστηρίζων, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀποτελεῖ βασικὴν ἀρχὴν τῆς Κοινωνικῆς Ὁργανώσεως⁽⁵⁾. Αἱ οἰκονομικαὶ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος εὗρον ἀργότερον θεομὸν ὑποστηρικτὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς φυσικοκρατικῆς σχολῆς, ἱατροῦ Quesnay (1700 μ.Χ.)

γ) Ὁ Ἀριστοτέλης⁽⁶⁾ συνέβαλε τὰ μέγιστα διὰ τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν του εἰς τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ὥστε δικαίως νὰ θεωρῇται ὁ πρόδρομος αὐτῆς (384 - 322 π.Χ.).

Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐχρησιμοποίησεν, ἀντὶ τῆς θεωρητικῆς μεθόδου τοῦ Πλάτωνος, τὴν ἀναλυτικὴν, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν παρατήρησιν, καταλήξας εἰς διάφορα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ὁργάνωσιν τῆς οἰκονομίας⁽⁷⁾. Κατ' αὐτόν, ὑπάρχοντι δύο τρόποι ἀποκτήσεως τῶν πρὸς συντήρησιν ἀπαραιτήτων ἐν γένει ἀγαθῶν καὶ πραγμάτων διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς πόλεως καὶ τῆς οἰκογενείας. Ὁ εἷς εἶναι ὁ διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ ἀποκτήσεως, ὁ δὲ ἕτερος μέσῳ χρήματος ἢ δι' ἀνταλλαγῆς. Μεταξὺ τούτων ἡ διαφορὰ ἐγκτεται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι καθαρῶς φυσικὸς, ὁ δὲ δεύτερος προῖον τέχνης καὶ πείρας. Ὑποστηρίζει οὗτος, ὅτι ἡ χρῆσις ἐκάστου πράγματος λαμβάνει χώραν κατὰ δύο τρόπους⁽⁸⁾, ἥτοι τὸν ἀρμόζοντα εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὸν μὴ ἀρμό-

(3) Ἰδε Ξενοφῶντος, «Οἰκονομικός», μέρος Α' (διάλογος Σωκράτους - Κριτοβούλου).

(4) Ὁ ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ διατρέθων, ἄριστα τοῦτο ποιεῖ.

Ὁ δὲ τεχνώμενος πολλά, ἀδύνατον καλῶς ποιεῖν». (Ξενοφῶντος, Κύρου παιδεία).

(5) Ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Πολιτείαν» του, ἥτις ἔχει μορφήν διαλόγου γενομένου ἐν τῇ ἐν Πειραιεῖ οἰκίᾳ τοῦ Κεφάλου, ἐνθα παρευρίσκοντο πλὴν αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν του, ὁ Σωκράτης, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Πλάτωνος, Γλαύκων καὶ Ἀδείμαντος, ὡς καὶ ὁ Ρῆτωρ Θρασύβουλος, παρουσιάζει ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ πλήρη εἰκόνα καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

(6) Ἐγεννήθη εἰς Στάγिरα τῆς Χαλκιδικῆς. Ἦτο κορυφαῖος φιλόσοφος τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου. Τὰ ἔργα του διαιροῦνται εἰς λογικά, μεταφυσικά, φυσικά, ψυχολογικά, ἠθικά, πολιτικά καὶ αἰσθητικά.

(7) Ἰδε Ἀριστοτέλους «Πολιτικά», βιβλίον Α'.

(8) Ἰδε Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», Βιβλίον Ιον, κεφ. 3, παραγ. 11.

ζοντα, ὥς ἐπὶ παραδείγματι ἡ χρῆσις τοῦ ὑποδήματος εἶναι διττή, νὰ τὸ φορῇ τις καὶ νὰ τὸ ἀνταλλάσσει μὲ ἕτερον εἶδος, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι εἶναι τρόποι χρήσεως τοῦ ὑποδήματος· διότι καὶ αὐτὸς ὅστις ἀνταλλάσσει μὲ νόμισμα ἢ τροφήν ὑπόδημα πρὸς τὸν ἔχοντα ἀνάγκην αὐτοῦ χρησιμοποιοῖ τοῦτο, ἀλλ' ὅχι κατὰ τὸν εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἀρμόζοντα τρόπον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ἕτερα πράγματα. Ἡ ἀνταλλαγή ἤρξατο τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν κάλυψιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν, ἔνεκα ἀφθονίας ἐνὸς εἶδους καὶ σπάνιος ἄλλου ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς.

Ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν συναλλαγῶν ἐξευρέθη τὸ νόμισμα καὶ ἐγεννήθη ἐν ἑτερον εἶδος τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας «ἡ καπηλική»⁽⁹⁾, δηλαδή ἡ μεταπώλησις ἐπὶ κέρδει καὶ μάλιστα αἰσχροκερδῶς. Ὁ φιλόσοφος οὗτος διακρίνει τὸν πλοῦτον ἀπὸ τὴν χρηματιστικὴν. Θεωρεῖ, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι τὸ ἀντικείμενον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀνταλλαγῆς. Ὡς σπουδαιότερον εἶδος τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀναφέρει τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διακρίνει εἰς τρεῖς κλάδους, τὸ διὰ θαλάσσης, τὸ διὰ ξηρᾶς, καὶ τὸ ἐντὸς καὶ ἐπὶ τοῦτω συνιστωμένου καταστήματος. Ἡ ἀποστολὴ τῆς φύσεως, λέγει, εἶναι νὰ δίδῃ τροφήν εἰς τὸν γεννηθέντα· διότι πᾶς γεννῶν, ἀφείλει νὰ δώσῃ τροφήν εἰς τὸ γεννηθέν⁽¹⁰⁾. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ καρποὶ καὶ τὰ ζῶα ἀποτελοῦν φυσικὸν κεφάλαιον πρὸς ἀπόκτησιν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τὴν τοκογλυφίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι δικαιοῦτα αὕτη μισεῖται⁽¹¹⁾· διότι, ὥς ἐπεξηγεῖ, τὸ κέρδος γεννᾶται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιον νόμισμα καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν χρῆσιν, χάριν τῆς ὁποίας ἐφευρέθη, διότι ἐνῶ ἐξευρέθη χάριν τῆς ἀνταλλαγῆς, ὁ τόκος τὸ πολλαπλασιάζει, ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλὰ τὰ γεννώμενα εἶναι ὅμοια πρὸς τοὺς γεννήτοράς των, ὁ δὲ τόκος εἶναι γέννησις νομίσματος ἀπὸ νόμισμα.

Μεταξὺ τῶν ἐπαγγελμάτων, ὥς πλέον τεχνικὰ ὀρίζει ἐκεῖνα, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἡ τύχη παρεμβαίνει ἐλάχιστα, βαναυσότατα ἐκεῖνα, λόγῳ τῶν ὁποίων φθείρονται τὰ σώματα, δουλικώτατα ἐκεῖνα, καθ' ἃ καταβάλλονται μόνον σωματικαὶ δυνάμεις καὶ ἀγενέστατα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐλαχίστη ἀπαιτεῖται ἰκανότης⁽¹²⁾. Διὰ τοὺς ἐπιδιώκοντας τὸν πλοῦτον διὰ τῆς χρηματιστικῆς θεωρεῖ ὡς χρησίμους ἰδέας τινὰς κερδοσκοπικῆς ἐμπνεύσεως, ὡς τοῦ μονοπωλίου⁽¹³⁾ καὶ ἄλλας μεθόδους χρηματισμοῦ μὲ βάσιν τὸ μονοπώλιον. Ἐν τέλει ὁ Ἀριστοτέλης παραδέχεται τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀτομικιστικοῦ πνεύματος, ὡς ἰσχυροῦ κινήτρου διὰ τὸν πλουτισμόν, ὅστις ἡμπορεῖ μὲν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς καταχρήσεις, ἀποτελεῖ ὅμως μέγα κίνητρον πρὸς ἀτομικὴν δρᾶσιν καὶ ἐν γένει πρόοδον.

(9) Ἴδε Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», Βιβλίον Ιον, κεφ. 3, παρ. 15.

(10) Ἴδε Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», βιβλ. Ιον, κεφ. 3, παρ. 22.

(11) Ἴδε Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», βιβλ. Ιον, κεφ. 3, παρ. 23.

(12) Ἴδε σχετικῶς Ἀριστοτέλους «Πολιτικά», βιβλ. Ιον, κεφ. 4, παρ. 3.

(13) Ἴδε Ἀριστοτέλους «Πολιτικά», βιβλ. Ιον, κεφ. 4, παρ. 8.

Ἡ θεωρία τούτου περὶ διττῆς τῶν πραγμάτων χρήσεως ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Α. Σμῖθ καὶ ἀπὸ ἑτέρους διαπρεπεῖς συγγραφεῖς.

δ) Ὁ Ἐπίκουρος ἐγεννήθη ἐν ἔτει 341 π.Χ. Ἦτο Ἀθηναῖος φιλόσοφος, ἀναπτύξας διαφόρους θεωρίας φιλοσοφικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ περιεχομένου. Διὰ τῆς πρακτικῆς του διδασκαλίας ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πῶς νὰ καταστήσῃ τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωπίνως εὐδαίμονα καὶ μακάριον.

Φρονῶν, ὅτι ἡ κακοδαιμονία τῶν ἀνθρώπων προέρχεται ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας, τῶν προλήψεων καὶ τῶν ἐκ τούτων γενναμένων ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων φόβων καὶ ἐλπίδων καὶ νομίζων, ὅτι ἡ αἰτία τῶν κακῶν τούτων εἶναι ἡ ἄγνοια τῶν φυσικῶν νόμων, εὗρισκεν ὡς μέσον θεραπείας τὴν ὀρθὴν γνῶσιν τῶν νόμων, τῆς ἐκτὸς ἡμῶν καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατὰ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν τοῦ ἐγωκεντρικοῦ ἡδονισμοῦ ὡς μόνον κριτήριον τῶν πράξεών μας, θεωρεῖ τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀλγηδόνης, τὰ ὅποια εἶναι ἔμφυτα ὅχι μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα τὰ ζῶα⁽¹⁴⁾.

Τὰ συναισθήματα ταῦτα, παρατηρεῖ, εἶναι τὸ κριτήριον, διὰ τοῦ ὁποίου κρίνομεν τὰ αἰρετέα καὶ φευκτέα. Ὁ Ἐπίκουρος ἐξηγεῖ σαφῶς, πῶς ἐννοεῖ τὴν ἡδονήν⁽¹⁵⁾, θέτων τὴν ψυχικὴν κυρίως τοιαύτην ὡς σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία αἴρουσα ἀπὸ τοῦ σώματος τὸ ἄλγος καὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὴν ταραχήν, δημιουργεῖ τὴν ψυχικὴν ἐκείνην κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἐπίκουρος καλεῖ ἀταραξίαν. Ταῦτα ἐπεδίωκε διὰ τῆς περὶ θεῶν διδασκαλίας του, διδάσκων, ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ μετεωρολογικὰ φαινόμενα συμβαίνουν κατὰ τινας φυσικοὺς νόμους, οἱ δὲ θεοὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὸν κόσμον, οὐδὲ

(14) Ἴδε W. Wallace : «Epicureanism», 1880, σ. 10 κ.ε.

(15) «Ὅταν λέγομεν ὅτι σκοπὸς τοῦ μακαρίως ζῆν εἶναι ἡ ἡδονή, δὲν ἐννοοῦμεν τὰς σωματικὰς τῶν ἀσώτων ἡδονάς, τὰς προερχομένας ἐκ τῆς ἀπολαύσεως, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἐκείνην, καθ' ἣν μήτε τὸ σῶμα ἀλγεῖ, μήτε ἡ ψυχὴ ταράσσεται· διότι τὸν ἡδὸν βίον δὲν γεννοῦν οἱ πότοι καὶ οἱ συνεχεῖς κῶμοι, οὐδὲ αἱ ἀπολαύσεις παιδῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα φέρει ἐπάνω της τράπεζα πολυτελῆς, ἀλλ' ὁ νηφάλιος λογισμὸς, ὅστις ἀνευρίσκει αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας ταῦτα μὲν πρέπει κατὰ προτίμησιν νὰ κάμνωμεν, ἐκεῖνα δὲ νὰ ἀποφεύγωμεν καὶ ἐκδιώκω ἀπὸ τῶν ψυχῶν ἡμῶν πᾶς δοξασίᾳ ἐκείνας, αἵτινες ἐπιφέρουν εἰς αὐτάς μεγάλην ταραχήν καὶ θόρυβον· ἀρχὴ δὲ πάντων τούτων εἶναι ἡ φρόνησις, ἥτις εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, διὸ καὶ εἶναι τιμιωτέρα τῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τῆς φρονήσεως γεννῶνται πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀρεταί, διδάσκουσαι, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ζῇ τις ἡδέως, χωρὶς νὰ ζῇ φρονίμως, καλῶς καὶ δικαίως, οὐδὲ νὰ ζῇ τις φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, χωρὶς νὰ ζῇ ἡδέως».

Ἴδε σχετικῶς C. Bailey : «Epicurus» (New York-Oxford, 1926) καὶ Guyau : La morale d'Epicure, Paris 1878.

ἀναμειγνύονται εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ὡς πρὸς τὸν φόβον τοῦ θανάτου ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ θάνατος δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς φοβερόν τι κακόν· διότι ὅταν ἡμεῖς εἴμεθα ἐν τῇ ζωῇ, ὁ θάνατος δὲν εἶναι παρών, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ θάνατος ἡμεῖς τότε δὲν εἴμεθα ἐν τῇ ζωῇ.

Οὕτως ἀρνητικῶς αἶρων ὁ Ἐπίκουρος πάντα τὰ αἶτια, τὰ προκαλοῦντα ἔξωθεν τὴν ταραχὴν καὶ τὸν θόρυβον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὑποδεικνύει καὶ θετικῶς διὰ τῆς διδασκαλίας του τὰ μέσα, ἥτοι τὰς ὁδοὺς, αἵτινες ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς.

II.—Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιστῆμη παρὰ τοῖς Ρωμαίοις καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις αἱ οἰκονομικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν ἐσημείωσαν οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν πρόοδον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, αἱ ἔννοιαι τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀξίας ἦσαν ἄγνωστοι. Οἱ Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἀνέπτυссον διαφόρους θεωρίας σχετικὰς μετὰ τὸν τόκον καὶ τὸ νόμισμα. Ἐγράφησαν ἐπίσης εἰδικαὶ μελέται τεχνολογικοῦ μᾶλλον περιεχομένου. Οἱ Ρωμαῖοι, ἂν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὸ δίκαιον, ἐν τῇ γενικῇ ὁμῶς φιλοσοφίᾳ δὲν ἐπροχώρησαν πέραν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Στωϊκῶν.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα (500-1.500 μ.Χ.) τοὺς διανοουμένους ἀπετέλουν οἱ Θεολόγοι⁽¹⁶⁾, οἵτινες, ἀσχολούμενοι μετὰ τὰ ἠθικὰ κυρίως προβλήματα τῆς ἐποχῆς, ἀντεμετώπιζον καὶ συναφῇ οἰκονομικὰ τοιαῦτα. Οὗτοι, ὡς καὶ ὁ Πλάτων, καταδικάζουν τὴν ιδιοκτησίαν ὡς δημιουργὸν τῶν κοινωνικῶν ἀνισοτήτων, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν δυστυχίαν. Αἱ οἰκονομικαὶ ἰδέαι των μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐξειρίσσαντο, λόγῳ τῆς δημιουργίας μεγαλυτέρων κρατῶν.

Κατέβαλλον προσπαθείας διὰ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς Ἀριστοτελικὰς οἰκονομικὰς θεωρίας κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης. Ὁ Θωμᾶς Ἀκινᾶτος (1.300 μ.Χ.) κατεδίκασε τὸν τόκον καὶ τὸ ἐμπορικὸν κέρδος, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς κοινωνικὸν μισθὸν τῆς ἐργασίας, ἀποκρούων τὴν κερδοσκοπίαν⁽¹⁷⁾. Τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς δικαιοσύνης εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ γενικῶς εἰς τὰς διαφόρους ἀνταλλαγάς.

Ὁ Ν. Oresmius⁽¹⁸⁾ (1328 μ.Χ.) εἰς σχετικὴν μελέτην του κηρύσσεται κατὰ τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ νομίσματος. Οὗτος προσεπάθησε νὰ συνδύαῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

(16) Ὁρα Grabmann : Die Philosophie des Mittelalters, σ. 89 κ.ε.

(17) Ὁρα V. Brant : «L'Economie Politique au Moyen-Age. Esquisse des Théories Economiques professées par les écrivains des XIIIe et XIVe siècles» ἀπὸ σ. 60 ἕως 62.

(18) Ὁρα V. Brant : σ. 83-86.

Ἐν Ἰταλίᾳ, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος μ.Χ. ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται σοβαρώτεροι μελέται σχετικῶς μὲ τὸν μηχανισμόν τῶν ἀνταλλαγῶν. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐνεφανίσθησαν καὶ διάφοροι συγγραφεῖς οὐτοπιῶν, οἵτινες ἐπιδιώκουν γενικὴν οἰκονομικὴν ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων.

Οὕτως ἤρξατο ἡ μελέτη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

Ἐν τῇ ἀναγεννωμένῃ ἐπιστημονικῇ σκέψει διάφοροι συγγραφεῖς θέτουσι τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς διανοήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία, ἐμφανίζεται μετὰ τὴν ἐδραίωσιν τῶν κρατῶν καὶ ἐπηρέασε βαθύτατα τὴν κοινωνιολογικὴν καὶ οἰκονομικὴν σκέψιν τῆς προμερκαντιλιστικῆς ἐποχῆς. Σπουδαιότερα πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντλοῦσιν οἱ σχολαστικοί, εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων⁽¹⁹⁾. Διακρίνομεν τρεῖς κυρίως περιόδους, ἦτοι: α) τὴν ἀρχαίαν σχολαστικὴν, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος. Κατ' αὐτὴν ὑποκείμενον τῆς φιλοσοφικῆς νοήσεως εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ, β) τὴν μέσσην, ἥτις βασίζεται ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ γ) τὴν μεταγενεστέραν περίοδον ἀπὸ τοῦ 14ου ἕως 15ου αἰῶνος καθ' ἣν ἐπέρχεται ἡ διάλυσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἰδανικοῦ τῆς εἰρημένης φιλοσοφίας, ὁ πλήρης χωρισμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως προερχομένης πίστεως.

Ἡ ἀκμὴ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας παρατηρεῖται περὶ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος, λόγῳ τῆς ἀναγεννηθείσης σοβαρᾶς πνευματικῆς κινήσεως ἐν Εὐρώπῃ, τῆς ιδρύσεως Πανεπιστημίων, τῆς γνώσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους κ.ἄ. Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων ἐκπροσώπων τῶν σχολαστικῶν ἦσαν: 1) Ὁ Ἰωάννης Σκῶτος Ἐριγένης, ὅστις διὰ πρωτοτύπου φιλοσοφικοῦ του συστήματος⁽²⁰⁾, ἔχοντος ὡς βάσιν τὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως, ἐπιτυγχάνει σύνθεσιν χριστιανικῆς πίστεως καὶ νεοπλατωνικῶν ιδεῶν. 2) Ὁ Αὐγουστίνος⁽²¹⁾, ὅστις ἐδίδασκεν, ὅτι ὅχι μόνον αἱ αἰώνιοι ἀλήθειαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνώταται ἔννοιαι, ἐμφυτεύονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος σχηματίζει τὰς ἀνωτάτας ταύτας ἐννοίας διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους.

(19) Ὁρ.α. Hessen : «Patristische und scholastische Philosophie», σ. 12 κ.ἑ.

(20) Ἰδ.ε. περὶ τούτου Verwey : «Die Philosophie des Mittelalters», 1921.

(21) Ὁρ.α. Hessen : «Augustinische und thomistische Erkenntnislehre», 1921, σ. 10 κ.ἑ.

3) Ὁ Θωμᾶς Ἀκινᾶτος συνέδεσεν, ἐν τινι μέτρῳ, τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Θεολογίαν καὶ διέγραψε τὰ ὅρια μεταξὺ λόγου καὶ Ἀποκαλύψεως, ἐπιστήμης καὶ πίστεως⁽²²⁾. Ἡ γνώσις κατ' αὐτὸν προπαρασκευάζει τὴν πίστιν καὶ ἀποτελεῖ τὸν πρόναον, διὰ τοῦ ὁποῖου εἰσερχόμεθα εἰς τὸν Ναὸν τῶν Θείων Μυστηρίων. Ὡς πρὸς τοὺς ἠθικοὺς κανόνας πιστεύει, ὅτι πηγάζουσιν ἐκ τῆς λογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὡς κριτήριον τῆς ἠθικῆς πράξεως θεωρεῖ τὴν συμφωνίαν αὐτῆς πρὸς τὴν λογικὴν φύσιν.

4) Ἐκ τῶν σχολαστικῶν, ἐκείνοι κυρίως, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης, ἦσαν ὁ Ντουνς ἐκ Σκωτίας καὶ ὁ Μπουριντάν. Ἐκ τούτων, ὁ Ντουνς, διὰ σειρᾶς σοβαρῶν επιχειρημάτων, ὑπερασμίνεται τοῦ ἐμπορίου, ἀποκαλῶν τοῦτο ἔντιμον καὶ ἐπωφελές, παρατηρῶν, ὅτι ἄνευ τῆς συμβολῆς τοῦ ἐμπορίου οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχον τὰ ἐμπορεύματα⁽²³⁾.

Ἐξ ἄλλου ὁ Μπουριντάν⁽²⁴⁾, εἰς τῶν διαπρεπεστέρων οἰκονομολόγων τοῦ Μεσαίωνος, διέτύπωσε δύο θεωρίας, αἵτινες καὶ σήμερον θεωροῦνται πρωτεύουσαι, τὴν περὶ δικαίας τιμῆς καὶ τὴν περὶ νομίσματος⁽²⁵⁾, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ χρῆμα χρησιμεύει ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς καὶ ὡς μέτρον ἀξίας.

5) Ἐν συμπεράσματι, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία διεπνέετο ὑπὸ ἀγνοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται διὰ πλήθους φιλοσοφικῶν κατευθύνσεων. Τὰ προβλήματα, περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται, εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀπασχολοῦσι τὴν φιλοσοφικὴν διάνοσιν, περιβεβλημένα ὅμως ὑπὸ ἄλλην μορφήν.

Ἡ εἰρημένη φιλοσοφία, διείδεν ἀσφαλῶς, τοὺς ὑψίστους σκοποὺς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τούτους, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὅλων τῶν γνωστικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν της. Οἱ σχολαστικοὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων των συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάρρουσιν τῶν δοξασιῶν ἐκείνων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας⁽²⁶⁾, αἵτινες καθίστων δυσχερεστάτην τὴν πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας.

(22) Ὡς σχετικῶς Hessen: «Augustinische und thomistische Erkenntnislehre», 1921.

(23) Ὡς σχετικῶς Grabmann: «Die Philosophie des Mittelalters», 1921.

(24) Ἦτο Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων κατὰ τὸ ἔτος 1328.

(25) Ὁρᾷ V. Brant: «L'Economie Politique au Moyen-Age. Esquisse des Théories Economiques professées par les écrivains des XIIIe et XIVe siècles», σ. 88 κ.ε.

(26) Ὡς σχετικῶς: «Hessen: Patristische und scholastische Philosophie», σ. 16 κ.ε.

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΚΡΑΤΑΙ

Ἡ Ἐμποροκρατία ἤρμασεν ἀπὸ τοῦ 1500 μέχρι τέλους τοῦ 1700 περίπου μ.Χ., ὅτε ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο διηρημένη εἰς φέουδα καὶ αἱ δαπάναι συντηρήσεως τοῦ Στρατοῦ τούτων ἦσαν τεράστιαι.

Ἡ κίνησις τῶν ἐμποροκρατῶν ἦτο ἐθνικὴ καὶ οὐχὶ διεθνής, διὰ τοῦτο ἔλαβεν εἰς διάφορα κράτη διάφορον μορφήν, ὡς π.χ. εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν βιομηχανικὴν⁽²⁷⁾ (κολυπερισμὸν), εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀγροτικὴν (Agrar Mercantilism), εἰς τὴν Πορτογαλίαν καὶ Ἰσπανίαν τὴν ἀποικιακὴν, εἰς Ὀλλανδίαν τὴν ἐμπορικὴν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ ἐκπρόσωποι τούτων ὠνομάζοντο Καμεραλισταί. Οἱ ἐμποροκράται, διὰ τῶν θεωριῶν των, ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν συνίσταται εἰς μεγάλον καὶ ἱκανὸν πληθυσμὸν ὡς καὶ εἰς ἀκμαίαν οἰκονομίαν⁽²⁸⁾. Κατ' αὐτοὺς τὰ πολύτιμα μέταλλα, ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν νόμισμα, ἐθεωροῦντο ἐκ πλάνης ὡς στοιχεῖα πλούτου καὶ εὐημερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ὡς μέσα ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν. Οὕτως ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης παρανοήσεως ἐσχηματίσθη ἐσφαλμένη ἀντίληψις περὶ νομίσματος· διότι δὲν δικαιολογεῖται ἰδιαιτέρα προσπάθειαι πρὸς κτήσιν τοῦ νομίσματος κατὰ προτίμησιν ἄλλων ἀγαθῶν, ὥστε ν' ἀποτελέσῃ σκοπὸν ἑνὸς κράτους ἢ μιᾶς κοινωνίας. Ἡ ὑπερβολικὴ συσσώρευσις νομίσματος συνεπάγεται αὐξήσιν τῆς τιμῆς τῶν ἀγαθῶν, συμφώνως μὲ τὴν ποσοτικὴν θεωρίαν τοῦ χρήματος.

ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην, τὸ νόμισμα δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, διότι καὶ ἂν εὐρεθῶσι μεταλλεῖα χρυσοῦ ἀφθονώτατα εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ γίνῃ πλουσιωτέρα οὔτε εὐτυχεστέρα. Ἀντιθέτως, ἂν ἐπινοηθῇ τρόπος χορτασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἄνευ προσπάθειας ἢ δι' ἐλαχίστης τοιαύτης, ἡ ἐπινόησις αὕτη θὰ εἶναι πολύτιμον ἀγαθόν. Μὲ ὑπερβολικὴν συγκέντρωσιν χρήματος εἰς μίαν χώραν θὰ προκύψῃ δυσκολία ἐξαγωγῆς προϊόντων καὶ αὐξήσις εἰσαγωγῆς τοιούτων ἔξωθεν. Οὕτω θὰ πραγματοποιηθῇ ὅ,τι ἐπεδίωκε νὰ ἀποφύγῃ ὁ μερκαντισμὸς, ἥτοι τρομερὰ διατάραξις τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου. Ἐξεταζομένου τοῦ θέματος τούτου ἀπὸ περιοπτῆς, τὸ νόμισμα κακῶς θεωρεῖται πλοῦτος. Εἰς τὴν πραγματικὴν ὁμῶς ζωὴν, ὑπὸ εἰδικᾶς τινας συνθήκας, λαμβάνουσι χώραν γεγονότα, τὰ ὅποια ἡ ἐπιστήμη εὐρίσκει ἀστήρικτα καὶ ἅτινα ὁμῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ νόμισμα περιέχει διὰ τινα χρόνον ιδιότητας, ἡ ἔλλειψις τῶν ὁποίων συνεπάγεται δυσαρέστους συνεπείας, ὡς καὶ

(27) Ἰδε σχετικῶς C.W. Cale : «Colbert and a Century of French Mercantilism» σ. 12 κ.ε.

(28) C.W. Cale : σ. 36.

κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπεδείχθη, ἐπὶ παραδείγματι, ὥς συνέβη μὲ τὴν ἄρσιν τῆς χρυσοῦς βάσεως ἐν Ἀγγλίᾳ.

Διὰ τὸ διεθνὲς ἐμπόριον οἱ ἐμποροκράται ἀπῆλθον τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους πρὸς δημιουργίαν εὐνοϊκοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καὶ κατέβαλλον προσπάθειας, ὅπως τὸ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον καταστῇ πλέον περιορισμένον τοῦ ἐξαγωγικοῦ, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰσάγῃται χρῆμα περισσότερον τοῦ ἐξαγομένου· διὰ τοῦτο ὁ Κολμπέρ καὶ ἄλλοι τινὲς ἐμερίμων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς βιομηχανίας. Ἡ εὐτυχία ἐκάστου κράτους ἐμετράτο μὲ τὴν συσσώρευσιν νομίσματος καὶ πολυτίμων λίθων. Συνέπεια τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἦτο ἡ διευκόλυνσις τῆς ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων, κυρίως προϊόντων βιομηχανίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς εἰσαγωγῆς ἔξωθεν τοιούτων, εἴτε διὰ τῆς παροχῆς «πριμ» πρὸς ἐξαγωγὴν, εἴτε διὰ τῆς ἐπιβολῆς ὑψηλῶν δασμῶν πρὸς προστασίαν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας.

Ἡ σοβαρωτέρα ὁμῶς πλάνη τῶν μερκαντιστῶν ἔγκειται εἰς τὰ μέτρα, ἅτινα ἔλαβον χάριν τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἐπὶ ζημίᾳ αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἐλαττώσεως τῶν τιμῶν τῶν σιτηρῶν⁽²⁹⁾. Ἐν τῇ προσπάθειᾳ τὴν νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἐργατικὰς δυνάμεις διὰ τὴν βιομηχανίαν, ἀπῆλλασσον τῆς φορολογίας τὴν εἰσαγωγὴν σιτηρῶν καὶ ἀπηγόρευον αὐστηρῶς τὴν ἐξαγωγὴν τῶν.

Οὕτως ἡ τιμὴ τοῦ ἄρτου ἡλαττοῦτο αἰσθητῶς, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐλκύσωσι νέας βιομηχανίας εἰς τὴν χώραν. Ἐπροστάτευνον πᾶσαν νέαν τοιαύτην διὰ βαρυτάτης φορολογίας καὶ παρεῖχον διάφορα χρηματικὰ βοηθήματα καὶ προνόμια, προσεχάλοιν εἰσέτι ἐκ τῶν ξένων κρατῶν εἰδικευμένους ἐργάτας καὶ ἱκανοὺς τεχνίτας.

Ἀπὸ πολιτικῆς Οἰκονομολογικῆς ἀπόψεως ἐθεώρουν πᾶσαν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ πλεονεκτικήν, διότι οἱ πόλεμοι, τὴν περίοδον ἐκείνην, ἦσαν κάτι τὸ σύνηθες καὶ ἀπῆλθον πολὺ ἀνθρώπινον ὑλικόν. Ἡ κρατικὴ ἐνίσχυσις τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν εἰσαγωγὴν νομίσματος, ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἰδιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις ἔφθασαν εἰς ἐμπορικὰς κατακτήσεις χωρῶν δι' ἐθνικοὺς σκοποὺς.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ἀγγλίας, ἐξασφαλίσασα κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ τὴν πολιτικὴν κατάκτησιν τῶν Ἰνδιῶν.

Συμπερασματικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι οἱ ἐμποροκράται συνέλαβον καὶ ἐμελέτησαν τὰ οὐσιώδη προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, δὲν κατώρθωσαν ὁμῶς νὰ ὁλοκληρώσωσι ταῦτα.

(29) Ὡς σχετικῶς W. Ashley: «Introduction to English Economic History», σ. 80.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΙΔΡΥΤΑΙ ΤΗΣ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ι.— Έννοια - σημασία τοῦ φυσικοῦ Νόμου

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ συστήματος τῶν ἐμποροκρατῶν, ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ἐκ μέρους τῶν φυσιοκρατῶν ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ μίαν ὁμάδα φιλοσόφων οἰκονομολόγων. Διὰ πρώτην φορὰν ἐπιβάλλεται ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων, ὥστε νὰ θεωρῇται ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης, ὅτι ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Οὐσιῶδες θεμέλιον τοῦ συστήματος τῶν φυσιοκρατῶν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς φυσικῆς τάξεως, δηλαδή τῆς ἀρεστῆς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἄλλως ἡ Θεία τάξις⁽³⁰⁾, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ γνωρίσῃ ἕκαστος ἄνθρωπος καὶ νὰ συμμορφοῦται μετὰ αὐτήν.

Οἱ νόμοι, κατ' αὐτούς, εἶναι ἀμετάβλητοι καὶ ἀποτελοῦσι στοιχεῖον τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἔκφρασιν τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ⁽³¹⁾. Ἀκολουθοῦσιν ἐν τούτῳ ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸν Ἀριστοτέλην, ὅστις ὑπεστήριξεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ τις εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ προσεκτικὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξίν των. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἶναι ἀναγκαῖος κατ' ἀρχὴν ὁ συνδυασμὸς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, ἄνευ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως καὶ ἀλληλοβοηθείας, δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν, ὡς π.χ. τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν, χάριν τῆς τεκνογονίας, τὸ ἄρχον καὶ ἀρχόμενον, χάριν τῆς διατηρήσεως τοῦ εἴδους.

Διότι, ὡς διδάσκει, τὸ δυνάμενον διὰ τῆς διανοίας νὰ προβλέπῃ, εἶναι ἐκ φύσεως ἄρχον καὶ ἐκ φύσεως δεσπότην, τὸ ἕτερον δυνάμενον διὰ τοῦ σώματος νὰ ἐκτελῇ, εἶναι ἐκ φύσεως ἀρχόμενον καὶ ἐκ φύσεως δοῦλον⁽³²⁾, διὰ τοῦτο τὰ συμφέροντα δεσπότη καὶ δούλου συμπίπτουσιν. Ἀπὸ τὴν φύσιν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔχει καθορισθῇ ὁ προορισμὸς τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ δούλου, διότι ἡ φύσις δημιουργεῖ τὰ ὄντα, ἕκαστον δι' ἓνα μόνον σκοπὸν⁽³³⁾. Ἐκ τῶν

(30) Ἰδε Dupont de Nemours : «Physiocratie», σ. 21.

(31) Ὁρα Mersier de la Rivière : «Ordre Naturel et Essentiel des Sociétés Politiques», τόμος 1ος, σ. 390.

(32) Ἰδε Ἀριστοτέλους : «Πολιτικά», Βιβλ. 1ον, Κεφ. 1ον, παρ. 4.

(33) Ἰδε Ἀριστοτέλους : «Πολιτικά», Βιβλ. 1ον, Κεφ. 1ον, παρ. 2—3.

ἐνώσεων τούτων δεσπότου καὶ δούλου συνεστήθη ἡ Οἰκογένεια, ἐκ τούτων αἱ κῶμαι καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Δι' αὐτό, ἐφ' ὅσον αἱ πρῶται κοινωνίαι συνεστήθησαν ἐκ φύσεως, οὕτω καὶ ἐκάστη πόλις συνεστήθη ἐκ φύσεως.

Ὅτι εἶναι ἕκαστον ὄν, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν τελείαν τοῦ ἀνάπτυξιν, λέγουν, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ φύσις ἐκάστου. Εἰσέτι δέ, ὅτι ἡ αἰτία καὶ ὁ προορισμὸς αὐτὸς τῶν ὄντων εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἀγαθόν, ἡ δὲ αὐτάρκεια εἶναι συγχρόνως σκοπὸς καὶ μέγιστον ἀγαθόν⁽³⁴⁾.

Ἐδόθησαν κατ' ἰδίαν συγκεκριμένα ἐρμηνεῖαι ὑπὸ διαφόρων οἰκονομολόγων, εἰς ὅ,τι ἀπορῶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ νόμου εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἐν γένει διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομίας. Κατὰ τοὺς φυσιοκράτας οἱ νόμοι, οἱ καθορίζοντες τὰς σχέσεις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων καὶ τὰς πρὸς ταῦτα διαθέσεις καὶ ἐνεργείας τῶν ἀτόμων, τελοῦσιν ὑπὸ τὴν ρυθμιστικὴν ἐπιρροὴν τῆς φυσικῆς τάξεως. Ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον φυσικοὶ νόμοι νοοῦνται αἱ γενικώτεραι ἐκεῖναι ἀρχαὶ τῆς φύσεως, αἱ διέπουνται τὴν λειτουργίαν τῶν κοινωνιῶν. Ἀπόρροια τῆς προνοίας τοῦ ὑπερτάτου ὄντος εἶναι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν φυσικῶν νόμων, ὅπερ διέπει ἀναγκαστικῶς καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἀτόμων, αἵτινες ὁδηγοῦσιν οὕτω ἀπροσκόπτως εἰς τὴν παρ' ἐκάστου πραγματοποιήσιν τοῦ μεγίστου ὁρίου τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας, ἐκ παραλλήλου δὲ καὶ τῆς μεγίστης κοινωνικῆς ὠφελείας. Διὰ τὴν καρποφόρον λειτουργίαν τοῦ συστήματος τῆς φυσικῆς τάξεως καὶ τὴν προσαρμογὴν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πρὸς τοῦτο, τὸ μόνον ἀπαραίτητον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν ἀτόμων, ἵνα ρυθμίζωσι τὰς ἐνεργείας των συμφάνως πρὸς ἰδιωτικὸν των συμφέρον. Ἡ τοιαύτη ρύθμις τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν τῶν ἀτόμων ὁδηγεῖ εἰς τὴν πλήρη πραγματοποίησιν τῆς φυσικῆς τάξεως⁽³⁵⁾.

II.— Ὁ πλοῦτος — ἡ κυκλοφορία τοῦ καὶ τὸ ἐμπόριον

Οἱ φυσιοκράται, διὰ τοῦ Quesnay, ἠθέλησαν ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ πλοῦτος κυκλοφορεῖ μόνος του ἀπὸ κοινωνικῆς τάξεως εἰς τάξιν, ὅτι πηγαινοέρχεται διὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε ὁδῶν καὶ τὸ ἀκατάπαυστον τῆς κυκλοφορίας ταύτης συνιστᾷ τὴν ζωὴν τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ὅπως ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος τὴν ζωὴν τοῦ ζωικοῦ τοιούτου. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς, ἱατρὸς Quesnay, ἀνέπτυξε τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς τὸν περιώνυμον οἰκονομικόν του πίνακα⁽³⁶⁾, ὅστις εἶναι ἡ παράστασις τοῦ τρόπου τῆς κυκλοφορίας τῶν εισοδη-

(34) Ἰδε Ἀριστοτέλους: «Πολιτικά», Βιβλ. Ιον, Κεφ. 4ον, παρ. 12—13.

(35) «Οἱ νόμοι (τῆς φυσικῆς τάξεως) οὐδόλως περιορίζουσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου... διότι τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἀνωτάτων τούτων νόμων, εἶναι προφανῶς ὁ σκοπὸς τῆς καλυτέρας ἐκλογῆς τῆς ἐλευθερίας». Quesnay, *Droit Naturel* σ. 55. Ἰδε καὶ J. Bonar: «Philosophy and Political Economy».

(36) Πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ οἰκονομικοῦ πίνακος ὁ Quesnay ἐχρησιμοποίησεν ἀριθμητικοῦς ὑπολογισμούς. Ἰδε εἰς τὸ περιοδικὸν *Journal of Quarterly Economics*, 1890,

μάτων και τοῦ ὁποίου ἡ δημοσίευσίς διήγειρε τότε τὸν θαυμασμόν, ὅστις δὲν ἀναγνωρίζεται ὁμῶς σήμερον. Ὁ Quesnay διέκρινε τρεῖς μεγάλας κοινωνικὰς τάξεις: α) τὴν παραγωγικὴν, ἀποτελουμένην ἐκ γεωργῶν μόνον, β) τὴν τῶν ἰδιοκτητῶν, ἣτις περιελάμβανεν ὄχι μόνον τοὺς ἰδιοκτῆτας τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι κατεῖχον ὑφ' οἰονδήποτε τίτλον τὴν ἐξουσίαν καὶ γ) τὴν ἄγονον τάξιν, εἰς ἣν περιλαμβάνονται ἡ βιομηχανία, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα. Ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου κατ' αὐτὸν εὐρίσκεται εἰς τὴν τάξιν τῶν παραγωγῶν.

Ὁ Le Trosne⁽³⁷⁾, ἔλεγεν, ὅτι ἡ ἐργασία εἰς οἰονδήποτε ἄλλο μέρος, ἐκτὸς τῆς γῆς, εἶναι ἀπολύτως ἄγονος⁽³⁸⁾, καὶ ὅτι ἡ γῆ ἀποκτᾷ τὴν εὐφορίαν της ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς ἀρχικῆς εὐλογίας ἀκενάτου πηγῆς γονιμοποιήσεως τῆς φύσεως. Ὁ M. de Mirabeau παραδέχεται τὰ γεωργικὰ μόνον δάνεια, διότι, ὡς παρατηρεῖ, εἰς ταῦτα κατ' ἐξαίρεσιν ὁ τόκος ἦτο ἡ ἀντιπροσώπευσις πραγματικῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου, τοῦ καθαροῦ προϊόντος⁽³⁹⁾. Ἐκαστον κεφάλαιον, ὑπεστήριξε, δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γῆς.

Ἡ ἀντίληψις τῶν φυσιοκρατῶν, καθ' ἣν μόνον ἡ τάξις τῶν γεωργῶν εἶναι παραγωγός, διότι παράγει πέραν τῶν πρὸς συντήρησίν της ἀγαθῶν, ἀπεδείχθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Α. Σμιθ καὶ ἄλλων οἰκονομολόγων ὡς ἀνακριβής· διότι ὁ παραγόμενος εἰς μίαν χώραν ἐτήσιος πλοῦτος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα κοινῆς προσπαθείας ὅλων τῶν ἐργαζομένων καὶ πηγάζει ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ τῆς συμπράξεως ὅλων τῶν τάξεων.

Διὰ τὸ ἐμπόριον, ὁ ἰδρυτὴς τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς Quesnay, ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ πρέπει νὰ ἀφεθῶσιν ἐλεύθεραι, τὸ δὲ κράτος πρέπει νὰ περιορισθῇ, ἐπεμβαίνον μόνον εἰς τὰ τῆς ἐκπαίδευσως καὶ τῆς κατασκευῆς δημοσίων ἔργων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, φρονεῖ, εἶναι δυνατόν ν' ἀνθίσῃ τὸ ἐμπόριον πρὸς ὄφελος τῶν συναλλασσομένων⁽⁴⁰⁾.

Ὁ La Rivière ὑπεστήριξε, ὅτι οὐδένα πλοῦτον παράγει τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ μόνον κέρδος, πρᾶγμα ὅλως διάφορον, ἀφοῦ τὸ κερδιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐνὸς χάνεται ὑπὸ τοῦ ἑτέρου⁽⁴¹⁾.

ἄρθρον τοῦ Stephan Bauer, καὶ τὸ ἔργον τοῦ Quesnay, Maximes... τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἀνάπτυξις τοῦ οἰκονομικοῦ πίνακος.

(37) Ὁ Le Trosne ἦτο δημόσιος κατήγορος εἰς τὸ δικαστήριον τῆς Ὁρλεάνης, ἐδημοσίευσε τὸ 1777 τὸ βιβλίον του ὑπὸ τὸν τίτλον «De l'intérêt social par rapport à la circulation, à l'industrie et au commerce». Τοῦτο θεωρεῖται τὸ καλὸτερον ἔργον τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς.

(38) Le Trosne: σ. 492.

(39) Ἰδὲ περὶ τοῦτου, M. de Mirabeau, «Philosophie rurale», 1763.

(40) «Τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον τῶν οἰτηρῶν, παρατηρεῖ χαρακτηριστικῶς ὁ Quesnay, θὰ κάμῃ σταθερωτέραν τὴν τιμὴν». Quesnay, Maximes, σ. 98.

(41) M. de la Rivière, τόμος 2ος, σελ. 60.

Ἐπεξηγεῖ, ὅτι ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ κράτη καυχῶνται, ὅτι θὰ πλουτίσωσι διὰ τοῦ ἐμπορίου, πρᾶγμα ὅμως ἀντιφατικὸν καθ' ἑαυτό, διότι ταῦτα στηρίζουσι τὰς ἐλπίδας πλουτισμοῦ τὸ ἐν εἰς βάρος τοῦ ἄλλου. Περαιτέρω ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ὄφελος οὐσιῶδες προσπορίζει. Χρήσιμος ἀνταλλαγὴ εἶναι μόνον ἢ μεταβιβάζουσα ἀμέσως τὰ προϊόντα ἐκ τῶν γεωργῶν εἰς τοὺς καταναλωτάς, διότι ἄνευ αὐτῆς εἰς οὐδὲνα ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον καὶ οὕτω θὰ κατεστρέφοντο εἰς χεῖρας τῶν παραγωγῶν. Οὗτος παραβάλλει τοὺς ἐμπόρους μὲ καθρέπτας, οἱ ὅποιοι τοποθετοῦνται, ἵνα ἀντανακλῶσι ταυτοχρόνως καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους τὰ ἴδια ἀντικείμενα. «Ὅπως οἱ καθρέπται, λέγει, οὕτω καὶ οἱ ἔμποροι φαίνονται, ὅτι πολλαπλασιάζουσι τὰ ἀντικείμενα, ἐξαπατῶντες τοὺς ἀτελῶς παρατηροῦντας αὐτὰ ὀφθαλμούς»⁽⁴²⁾. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου συνίσταται εἰς τὴν κατάργησιν τῶν μέτρων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ παλαιὸν καθεστῶς, ὅπως τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ σίτου εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

III.— Περὶ Κράτους

Ὁ Quesnay εἶχε ταχθῇ ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Ἦτο ἐναντίον πάσης ἰδέας, ἥτις ἐστρέφετο κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ τῆς Μοναρχίας, ἐξήτει κυβέρνησιν ὑπὸ τύπον κληρονομικῆς μοναρχίας, ἐνιαίας καὶ παντοδυνάμου. Ἡ κυρίαρχος ἐξουσία ἤθελε νὰ εἶναι μία καὶ ἐνιαία δι' ὅλους τοὺς πολίτας τῆς κοινωνίας⁽⁴³⁾· διότι τὸ σύστημα τῶν παραλλήλων ἐξουσιῶν εἰς μίαν κυβέρνησιν εἶναι καταστρεπτικόν. Τὰ καθήκοντα τοῦ κράτους, κατ' αὐτόν, ἦσαν ἡ παιδεία καὶ τὰ δημόσια ἔργα.

Ὁ Dupont, ἐξ ἄλλου, ἦτο κεκηρυγμένος ὑπὲρ τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας, πιστεύων, ὅτι μόνον εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ φυσικὴν Κυβέρνησιν οἱ μονάρχαι δύνανται νὰ κάμωσιν ὅ,τι θέλουσι διὰ τὸ καλὸν τῶν, ὡς πραγματικοὶ δεσπότες. Παρὰ ταῦτα ἐξήτει ἐθνοσυνέλευσιν δι' ἐκλογῶν, ἄνευ νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἥτις θὰ ἐξεπλήρου ἀρμοδιότητος Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ἀσχολουμένου κυρίως μὲ τὰ δημόσια ἔργα καὶ τὴν κατανομήν τῶν φόρων. Οἱ φυσιοκράται, ἐν τέλει, ἐδίδασκον, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ φυσιοκρατικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ.

IV.— Περὶ φόρου καὶ ἰδιοκτησίας

Ἡ περὶ φόρου θεωρία τῶν φυσιοκρατῶν ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον τοῦ συστήματός των. Τὸ κράτος, ὑπεστήριζον, θὰ ἐλάμβανε τὴν πρόσσο-

(42) Ἰδὲ M. de la Rivière, τόμος 2ος, σελ. 63.

(43) Ἰδὲ σχετικῶς Quesnay, Maximes, τόμος 1ος, σ. 390—392.

δόν του, ήτις άπηρτείτο διά τήν όλοκλήρωσιν τής άποστολής του, έκ τοῦ καθαροῦ προϊόντος, ήτοι τοῦ άληθοῦς πλούτου, διότι τὸ μέρος τοῦο εἶναι καί τὸ μόνον διαθέσιμον, άφού τὸ υπόλοιπον εἶναι προωρισμένον διά τήν πληρωμήν τῶν κεφαλαίων καί διά τήν συντήρησιν τῶν γεωργικῶν καί βιομηχανικῶν τάξεων. Διότι, ἐάν ὁ φόρος άπερρόφα, ἔστω καί μικρόν τμήμα τῶν προσόδων τούτων, θά ἔβλαπτε τήν πηγὴν τοῦ πλούτου. Οὕτω τὸ Κράτος θά συλλάβῃ τὸ καθαρὸν προϊόν τοῦ φόρου έκ τῶν χειρῶν ἐκείνων, οἵτινες τὸ εἰσπράττουν, ήτοι τῆς ιδιοκτητοῦ τάξεως, τῶν ἐγγείων ιδιοκτητῶν, εἰς τήν ὁποίαν πλεῖστα ὅσα πρὸ νόμια παρεχώρουν.

Ἡ σχέσις τοῦ φόρου πρὸς τὸ καθαρὸν προϊόν ήθελον νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ συντήρησις τοῦ γαιοκτημόνος νὰ εἶναι, εἰ δυνατόν, καλύτερα καί προτιμότερα πάσης ἄλλης εἰς τήν κοινωνίαν⁽⁴⁴⁾.

Εἰς τὰς ἐπικρίσεις, ἐπὶ τῶν μέτρων τούτων, τῶν διαφορῶν συγγραφέων, οἱ φυσιοκράται άπήντων, ὅτι ὁ σκοπός, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ ὁ ήγέτης, δέν εἶναι νὰ φορολογῇ ἔξ ἴσου ὅλους, ἀλλ' ἐάν εἶναι δυνατόν, νὰ μὴ φορολογῇ οὐδένα, οὗτος δὲ ήτο καί ὁ βαθύτερος σκοπός των διά τοῦ προτεινομένου συστήματος τῆς ἐνιαίας φορολογίας ἐπὶ τοῦ καθαροῦ προϊόντος. Ἡ πληρωμὴ τοῦ φόρου, ὑπεστήριζον, ὑπὸ ἐτέρων κοινωνικῶν τάξεων, πλὴν τῆς τῶν ἐγγείων ιδιοκτητῶν, εἰς οὐδὲν θά ἐχρησίμευε⁽⁴⁵⁾, διότι, ὡς ἐπεξηγοῦσιν, ἡ άγρονος τάξις των παράγει ὅ,τι καταναλίσκει καί τυχὸν ἐλάττωσίς της ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐλάττωσιν ἴσου ποσοῦ καταναλώσεων ἢ άγορῶν πρώτων ὑλῶν, ἐπομένως μειώσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τοῦ μέλλοντος, ἐκτὸς ἐάν οἱ βιομήχανοι ήδύναντο νὰ προβάσιν εἰς πτώσιν τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων των. Οὕτω, κατὰ τήν θεωρίαν ταύτην τῶν φυσιοκρατῶν, νομίζει κανεῖς, ὅτι αἱ πρόσοδοι τῶν γεωργικῶν καί βιομηχανικῶν τάξεων εἶναι ἀνεπίδεκτοι ἐλαττώσεως, ὡς ἀντιπροσωπεύουσιν τὸ κατώτατον ὄριον τῶν ἐξόδων τῆς παραγωγῆς.

Οἱ φυσιοκράται ήσαν ὑπὲρ τοῦ Ταμιευτικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον δι' αὐτοὺς εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τήν αύξησιν τοῦ καθαροῦ προϊόντος καί σὺν τῷ χρόνῳ τοῦ ποσοῦ τοῦ φόρου.

Ὡς πρὸς τήν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐνιαίου φόρου, πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ οἰκονομία, ήτις θά προέλθῃ ἐκ τῆς ἐξαλείψεως τῶν πρὸς εἰσπραξιν τοῦ φόρου δαπανῶν. Ὁ φόρος, ἔλεγον, δέν πρέπει νὰ προσαρμόζῃται εἰς τὰς ἀνάγ-

(44) *Iδε Dupont : τόμος 1ος, σελ. 356.

(45) *Iδε Dupont de Nemours, τόμος 1ος, σελ. 357—358. Σχετικῶς ἐπεξηγεῖ, ὅτι «ὁ φόρος εἶναι εἶδος ἀναπαλλοτριώτου ιδιοκτησίας. Ὅταν αἱ γαιοκτήμονες άγοράζωσιν ἢ πωλῶσι γαῖας, οὔτε άγοράζουσιν οὔτε πωλοῦσι τὸν φόρον, διαθέτουσι δὲ τὸ άνήκον εἰς αὐτοὺς ἔδαφος, άφού προηγουμένως ἀφαιρέσωσι τὸν φόρον. Ἡ ὑπαρξίς ἐπομένως τοῦ φόρου τούτου, οὐδένα γαιοκτήμονα βαρύνει περισσότερον τοῦ δικαίωματος τῶν ἄλλων ιδιοκτητῶν, ἐπὶ τῶν γειτνιαζουσῶν τὸ ἔδαφος των γαιῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἡ δημοσία πρόσοδος εἰς οὐδένα εἶναι ἐπαχθής, εἰς οὐδένα κοστίζει τί, ὑπὸ οὐδενὸς πληρώνεται καί εἰς οὐδενὸς τήν ιδιοκτησίαν προσθέτει τι».

κας τοῦ Κράτους, ἀλλὰ τὸ Κράτος πρέπει νὰ καθορίσῃ τὰς δαπάνας του σύμφωνα μὲ τὰς προσόδους τῆς χώρας. Οὕτω, κατ' αὐτοὺς, ἡ φορολογία πρέπει νὰ βαρύνῃ μόνον τὴν γεωργικὴν πρόσοδον, ὥς καθορίζεται ἀνωτέρω.

Ὡς πρὸς τὴν ιδιοκτησίαν, ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς τοιαύτης. Ὁ Dupont ἐξήτει αὐστηρὰν τιμωρίαν δι' ὅσους ἐπιβουλεύονται τὴν ιδιοκτησίαν. Ὁ δὲ La Rivière ἔτρεφε βαθὺν σεβασμὸν πρὸς οἰανδήποτε τοιαύτην. «Δύνασθε, ἔλεγε, νὰ παραβάλῃτε τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας πρὸς δένδρον, τοῦ ὁποίου οἱ κοινωνικοὶ θεομοὶ εἶναι κλάδοι, φυόμενοι ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου»⁽⁴⁶⁾. Ἡ ἔγγειος ιδιοκτησία διὰ τοὺς φυσιοκράτας ἦτο θεσμὸς τοῦ Θεοῦ δικαίου.

V.— Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν τῆς φυσιοκρατικῆς Σχολῆς.

Οἱ φυσιοκράται ἦσαν οἱ πρῶτοι οἰκονομολόγοι, οἵτινες ἐσχημάτισαν καθολικὴν εἰκόνα τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, ἥτοι οἱ βεβαιώσαντες, ὅτι τὰ κοινωνιολογικὰ φαινόμενα συνεδέοντο μεταξύ των δι' ἀρρήκτων δεσμῶν, τὰ ὁποῖα οἱ πολῖται καὶ οἱ κυβερνῶντες ἤρκει νὰ ἐμάνθανον, διὰ νὰ συμμορφωθῶσι μὲ αὐτά.

Οὗτοι ἵδρυσαν τὴν πρώτην σχολὴν τῶν οἰκονομολόγων ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως. Ἡ συνδρομὴ τῶν φυσιοκρατῶν δὲν ἦτο μικρᾶς σπουδαιότητος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην.

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία κατὰ τοὺς φυσιοκράτας φαίνεται ὡς σύμπλεγμα θεωριῶν θαυμασίας ἀπλότητος. Ὅσον ὅμως προχωρεῖ ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐπιστήμη προοδεύει, ἀντιλαμβάνεται κανεῖς, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἐντύπωσις ἦτο ἀπατηλὴ καὶ οὐχὶ πραγματικὴ. Ἐν τούτοις, ἔναι ἰδέαι τῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, αἱ σπουδαιότεραι τῶν ὁποίων εἶναι: α) Ἡ ἰδέα, καθ' ἣν ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, εἶναι διατεταγμένα καὶ ἡνωμένα πρὸς ἄλληλα, ἐπομένως διὰ σχέσεων, ἃς πρέπει ν' ἀνακαλύψωμεν, β) ἡ ἰδέα, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ἀφιέμενον ἐλεύθερον εὐρίσκει ὅ,τι ἐπωφελέστερον δι' ἑαυτὸ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους συγχρόνως, γ) ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς φέρει τὴν εὐθηνίαν, ἥτοι τὴν ἐπωφελεστέραν τιμὴν εἰς τὰ δύο μέρη, ἐξαλείφων τὸ τοκογλυφικὸν κέρδος, δ) ἡ ἀνακριβής, ἀλλὰ βαθεῖα ἀνάλυσις τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν διαφορῶν κατηγοριῶν τῶν κεφαλαίων, ἥτις τυγχάνει ἡ πρώτη ταξινόμησις τῶν προσόδων καὶ τῶν νόμων τῆς διανομῆς, ε) ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, στ) ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ζ) ἡ ἀπόδειξις τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἀμέσων φόρων ἐπὶ τῶν ἐμμέσων.

Ἐκτὸς τούτων, ὡς πρὸς τὸν ρόλον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, οἱ φυσιοκράται ἐπίστευον, ὅτι εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας ὑπάρχει φυσικὴ τις τάξις, ἐξελισσομένη ἀφ' ἑαυτῆς, ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὸν γραπτὸν νόμον πρὸς ἐπι-

(46) *Idem M. de la Rivière, σελ. 615—617.

κράτησίν της· ὅτι ἡ φωνὴ τῆς φύσεως δεικνύει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐπωφελέστερον μέσον πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀτομικοῦ του συμφέροντος καὶ ἐπομένως δὲν παρίσταται πρὸς τοῦτο ἀνάγκη χρησιμοποίησεως βίας.

Ταῦτα ὅμως δὲν σημαίνουν, ὅτι οὗτοι ἀρνοῦνται οἰανδήποτε νομοθεσίαν ἢ κυριαρχίαν. Ἦθελον τὴν λειτουργίαν τῆς νομοθετικῆς μηχανῆς εἰς τὸ ἐλάχιστον ὄριον, διακηρύξαντες, ὅτι ἡ καλύτερα πράξις τοῦ νομοθέτου θὰ ἦτο ἡ κατάργησις τῶν ἀχρήστων νόμων· διότι οἱ ἀπαραίτητοι νόμοι πρέπει νὰ εἶναι ἡ πιστὴ ἀπόδοσις τῶν ἀγράφων τοιούτων τῆς φύσεως. Ἡ περιορισμένη νομοθεσία δὲν ἔδει, νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἀναρχίαν, ἀλλ' εἰς ἐνίσχυσιν τῆς κυριαρχίας.

Αὕτη, συνοπτικῶς, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἦτο ἡ συνδρομὴ τῶν φυσικοκρατῶν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην καὶ αἱ σπουδαιότεραι ιδέαι αὐτῶν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Ο ADAM SMITH

I.— Εἰσήγησις

Ὁ Α. Σμῖθ, θεωρεῖται ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων κλασσικῶν οἰκονομολόγων. Ὁ βίος του οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν παρουσιάζει καὶ περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἔργων του, τὴν ἐργασίαν του, ὡς καθηγητοῦ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν συναναστροφῶν του. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἔργου του, «Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations» (1776), περὶήγαγεν εἰς ἀφάνειαν ὅλα τὰ προηγούμενα. Μέχρι τότε αἱ ιδέαι τῶν φυσικοκρατῶν διήγειρον ἱστορικὸν μόνον ἐνδιαφέρον. Τὸ βιβλίον του ὅμως ἐχρησίμευσεν ὡς πρακτικὸς ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀλληλοδιαδόχους γενεὰς τῶν οἰκονομολόγων. Σήμερον, παρὰ τὰς μεταβολάς, αἵτινες ἀνέτρεψαν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης, οὐδεὶς οἰκονομολόγος δύναται νὰ παραμελήσῃ τὸν Σκῶτον συγγραφέα, χωρὶς νὰ περιορίσῃ τὸν ἐπιστημονικὸν του ὀρίζοντα. Ἡ μοναδικὴ αὐτὴ θέσις τοῦ Α. Σμῖθ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἔργον του ἔχει μεγάλην φιλολογικὴν ἀξίαν. Ἀδιακόπως ἐξετάζει ὅλα τὰ τῆς ἐποχῆς του σύγχρονα προβλήματα, ὡς τὸ ἀποικιακὸν σύστημα, τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἐταιρίας, τὸ ἐμποροκρατικὸν σύστημα, τὴν νομισματικὴν ὁργάνωσιν, τοὺς φόρους κ.ἄ. Οὗτος, ὑπερτερῶν τῶν προκατόχων του, ἀντικατέστησεν ἢ συνεπλήρωσε τὰς ἀπόψεις των διὰ τῆς συνθέσεως νέου συστήματος κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς φιλοσοφίας⁽⁴⁷⁾.

(47) Ἡ σχετικῶς Black and Hutton : «Essays on Philosophical Subjects by the Late Adam Smith», σ. 20 καὶ ἐπ.

II.—Ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας καὶ οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς

Ὁ Σμιθ, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου του, κηρύσσεται κατὰ τῆς γνώμης τοῦ Quesnay, ὅτι ἡ γεωργία εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τοῦ πλούτου ἐκάστου Κράτους καὶ τῶν Πολιτῶν.

Ἡ ἐτησία ἐργασία ἐκάστου Ἔθνους, παρατηρεῖ, εἶναι τὸ ἀρχικὸν κεφάλαιον, ὅπερ παράγει τὸν πλοῦτον ἐξ ὅλων τῶν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων διὰ τὴν ζωὴν πραγμάτων, τῶν καταναλισκομένων κατ' ἔτος. Ἡ ἐργασία οὕτως εἶναι ἡ ἀληθὴς πηγὴ τοῦ πλούτου. Ἡ ἀνθρώπινος δύναμις παράγει κατ' ἔτος τὴν ποσότητα τῶν καταναλισκομένων ἀγαθῶν καὶ ὅχι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ἄνευ τῆς διευθύνσεως ταύτης θὰ ἦσαν ἄχρηστοι. Ὁ Α. Σμιθ ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης συνοπτικῶς ἐξάγει τὰ ἐξῆς: Ἀφοῦ ἡ ἐργασία γενικῶς καὶ ὅχι μόνον ἡ γῆ παράγει τὸν πλοῦτον, τότε ἡ ἐργασία ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους καὶ οὐχὶ μόνον μιᾶς τάξεως τῶν γεωργῶν εἶναι παραγωγὸς καὶ ὁ παραγόμενος ἐτήσιος πλοῦτος μιᾶς χώρας εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς κοινῆς προσπάθειας ὅλων τῶν ἐργαζομένων, ἥτις προκύπτει ἐκ τῆς συμπράξεως ὅλων τούτων⁽⁴⁸⁾. Τὴν διάκρισιν τῶν φυσικοκρατῶν μεταξὺ ἀγόνων τάξεων καὶ μὴ ἀγόνων, δὲν τὴν ἀποδέχεται, διότι, κατὰ τὸν Σμιθ, ἅπασαι αἱ ἐργασίαι συντρέχουσι ταυτόχρονως διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ πλούτου.

Ἡ συνεργασία εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας, ἐπραγματοποιήθη αὐτομάτως ὑπὸ τὸν τύπον τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας. Ἡ δὲ κατανομή τῆς ἐργασίας εἶναι θεσμός, διὰ τοῦ ὁποίου συντελεῖται ἀκόπως καὶ ὅλως φυσικῶς ἡ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων πρὸς παραγωγὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Εἰσοδήματος. Δι' αὐτῆς θεμελιούται ἡ συνεργασία ὅλων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἐκάστου. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀρίετο εἰς ἑαυτόν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ τίποτε ἄλλο πέραν τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν του, ἐνῶ διὰ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς κατορθώνει νὰ πολλαπλασιάσῃ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν εὐημερίαν του.

Τοῦτο πραγματοποιεῖται κατὰ τὸν Σμιθ, διότι: 1) Ὁ ἐργάτης ἀποκτᾷ ἐπιδεξιότητα, διὰν περιορίζηται εἰς τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. 2) Ἐπέρχεται οἰκονομία χρόνου ἐκ τῆς μὴ μεταβιβάσεως ἀπὸ τὴν μίαν ἐργασίαν εἰς τὴν ἄλλην καὶ 3) Ἐκ τῆς ἐπιδόσεως εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν λαμβάνουν χώραν φυσικῶς διάφοροι τελειοποιήσεις καὶ ἐφευρέσεις. Ὁ Σμιθ θέτει ὅρια εἰς τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ πρέπει νὰ σταθῇ αὕτη.

Βασικῶς τοιαῦτα ὅρια εἶναι δύο: α) ἡ ἔκτασις τῆς ἀγορᾶς καὶ β) ἡ συσσώρευσις προηγουμένου κεφαλαίου.

Ἡ πρόοδος ἐκάστου κλάδου τῆς παραγωγῆς, τονίζει, συνδέεται μὲ ὅλους

(48) «La richesse des Nations», τόμος 1ος, σελ. 13—14, βιβλίον 1ον, κεφ. 1ον. (Γαλλικὴ ἔκδοσις ὑπὸ τοῦ Garnier, δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν «Collection des Principaux Economistes» 1843).

τούς άλλους καὶ οὐδεμία τῶν τάξεων ἔχει προορισμὸν νὰ ζῇ ὅλας τὰς ἄλλας, διότι ἅπασαι εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητοι.

Ἡ θεωρία τῶν τριῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς δὲν συναντᾶται εἰς τὸν Α. Σμίθ. Οὗτος, διακρίνων εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου τρεῖς πηγὰς προσόδου, ἦτοι τὴν ἐργασίαν, τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν γῆν, ἔδωκεν ἐμμέσως ὥθησιν εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην⁽⁴⁹⁾. Οὕτως ἐκάστη πηγὴ προσόδου ἦτο φυσικὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς συντελεστὴς τῆς παραγωγῆς.

III.—Ἡ περὶ φόρου ἀντίληψις

Ὁ Α. Σμίθ, εἰς τὰς θεωρίας του τονίζει, ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ Ἐθνικοῦ πλούτου συνίσταται ὄχι εἰς τὴν αὔξησιν ἐνὸς μόνου καθαροῦ προϊόντος, ἀλλὰ τοῦ συνόλου τῶν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ καταναλωτοῦ εὐρισκομένων τοιούτων. Συνέπεια ἀναγκαία τῆς ἀντιλήψεώς του ταύτης εἶναι, ὅτι, διαφωνῶν μὲ τὴν γνώμην τῶν φυσιοκρατῶν σχετικῶς μὲ τοὺς φόρους, θεωρεῖ, ὅτι ὁ φόρος δὲν πρέπει νὰ ἐπιπλήτῃ ἐπὶ μιᾷ τάξεως μόνον, ὡς ἤθελον οἱ φυσιοκράται, ἀλλ' ἐφ' ὅλων ἐξ ἴσου⁽⁵⁰⁾. Οὕτω τάσσεται ὑπὲρ τοῦ πολλαπλοῦ φόρου, ὅστις προσβάλλει ταυτοχρόνως ὅλας τὰς πηγὰς τῆς προσόδου, τόσον τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, ὅσον καὶ τῆς γῆς.

Θεμελιώδης κανὼν, ὃν ὁ συγγραφεὺς οὗτος διατυπώνει, εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναλογίας τῶν βαρῶν, σύμφωνα μὲ τὰς δυνάμεις ἐκάστου.

Οὕτως οἱ πολῖται ἐκάστου Κράτους πρέπει νὰ συμβάλλωσιν εἰς τὴν συντήρησίν του, ἐν σχέσει πρὸς τὰς προσόδους ἐκάστου. Ἐκτὸς τούτου ἀνέπτυξε καὶ ἑτέρους τρεῖς νόμους σχετικούς μὲ τὸν φόρον: α) ὅτι ὁ φόρος, τὸν ὁποῖον ἕκαστος ὀφείλει νὰ πληρώσῃ, πρέπει νὰ εἶναι βέβαιος καὶ ὄχι αὐθαίρετος, β) κάθε φόρος πρέπει νὰ εἰσπράττεται εἰς ἐποχὴν καὶ κατὰ τρόπον, ὅστις νὰ ἐξυπηρετῇ καλὺτερον τὸν φορολογούμενον, γ) ὅτι ὁ φόρος πρέπει νὰ ὑπολογίζεται, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀφαιρῇ ἐκ τοῦ ταμείου τῶν πολιτῶν, ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγότερα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα φέρει εἰς τὸ δημόσιον θησαυροφυλάκιον.

IV.—Περὶ αὐτομάτου ὀργανώσεως τοῦ οἰκονομικοῦ κόσμου

Κατὰ τὸν Α. Σμίθ, διὰ νὰ λάβῃ ὁ κόσμος τὴν σημερινήν του ὄψιν, ἤρκει ἢ αὐτόματος μόνον ἐνέργεια χιλιάδων ἀνθρώπων, ἕκαστος δὲ τούτων θὰ ἐν-ήργη μόνος, δίχως νὰ ἀσχολῇται περὶ τῶν ἄλλων.

Ὁ κόσμος, ὑπεστήριξεν, ἐξελίσσεται μόνος του. Διὰ τὴν διοργάνωσίν του,

(49) Ἴδε Cannan : «History of the Theories of Production and Distribution», 1894, σελ. 40.

(50) Ἴδε σχετικῶς Α. Smith, «La richesse des Nations», τόμος 2ος, σελ. 310—311, Βιβλ. 5, Κεφ. 2, Μέρος 2 (Γαλλικὴ ἐκδόσις).

δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐδεμιᾶς καθολικῆς ἢ λογικῆς ἐπεμβάσεως ἢ προνοίας, οὐδεμιᾶς προσυμφωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Αἱ βασικαὶ κατευθύνσεις τοῦ οἰκονομικοῦ κόσμου δὲν ἐχαράχθησαν κατὰ συνολικὸν σχέδιόν τινος, ἀλλ' ὑπὸ πλήθους ἀτόμων ὑπακουόντων εἰς τὴν ἔνστικτον δύναμιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ.

Ὁ Σμιθ ἐθεώρει καλὸν καὶ ὠφέλιμον πᾶν τὸ φυσικὸν καὶ αὐτόματον. Οὕτως ὑπεστήριζεν, ὅτι ἡ ἀπόδειξις τῆς φυσικῆς προελεύσεως τῶν οἰκονομικῶν θεσμῶν, εἶναι συγχρόνως καὶ ἀπόδειξις τοῦ χρησίου καὶ εὐεργετικοῦ χαρακτῆρος των⁽⁵¹⁾.

Ἡ ἰδέα τοῦ αὐτομάτου μηχανισμοῦ τῶν οἰκονομικῶν θεσμῶν, εὕρισκει τὴν πλέον ἐνδιαφέρονσαν ἐφαρμογὴν τῆς, εἰς τὴν θεωρίαν τῆς προσαρμογῆς τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν.

V.—Ἡ Συμβολὴ τοῦ Α. Σμιθ εἰς τὰς θεωρίας περὶ ἀξίας — Γενικῆς Οἰκονομικῆς ἰσορροπίας — σχηματισμοῦ κεφαλαίου καὶ Ἀναπτύξεως.

Ἡ περὶ ἀξίας θεωρία τοῦ Σμιθ, ἂν καὶ ἀσταθῆς, ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις εἰς τὰς σκέψεις τῶν μετέπειτα οἰκονομολόγων, ἰδίως τῶν Ἀγγλων, καὶ παραδόξως εἰς τὰς θεωρίας τῶν φιλελευθέρων οἰκονομολόγων καὶ τῶν σοσιαλιστῶν. Ὁ Σμιθ εἰς τὴν θεωρίαν του ταύτην, διακρίνει δύο ἰδέας, α) τὴν ἰδέαν τῆς ἀξίας χρήσεως καὶ β) τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν⁽⁵²⁾. Ὡς ἀξίαν χρήσεως, ἐννοεῖ περίπου τὴν καλουμένην σήμερον χρησιμότητα, ἢ ἀντικειμενικὴν ἀξίαν, ἢ ἐπιθυμίαν τοῦ ποθητοῦ, ἢ ὠφελιμότητα. Σήμερον ὅμως οἱ οἰκονομολόγοι, πρὸς ἐρμηνείαν τῆς τιμῆς τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τῶν ἀντικειμένων, βασιζονται κυρίως ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ἀξίας χρήσεως. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐπιτοκίου τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἀντικειμένων βασίζεται ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἀναλύσεως τῆς χρησιμότητος τῶν ἀντικειμένων τούτων διὰ τοὺς συναλλασσομένους. Ὁ Σμιθ ὅμως ἀναφέρει τὴν ἀξίαν χρήσεως, διὰ νὰ τὴν ἀντιτάξῃ, εἰς τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν.

(51) Ἰδε σχετικῶς E. Cannan : «Adam Smith as an Economist», εἰς περιοδικὸν *Economica*, 1926.

(52) Παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ λέξις ἀξία ἔχει δύο διαφόρους σημασίας, ἐκφράζουσα ἐνίοτε τὴν χρησιμότητα ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου καὶ ἐνίοτε τὴν δύναμιν τῆς ἀγορᾶς ἐτέρων ἀντικειμένων, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ κατοχὴ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Δυνάμεθα δὲ νὰ ὀνομάσωμεν τὴν μὲν μίαν ἀξίαν χρήσεως, τὴν δὲ ἄλλην ἀνταλλακτικὴν. Τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι περισσοτέραν ἀξίαν χρήσεως, ἔχουσι συνήθως ὀλίγην ἢ οὐδὲν ἀνταλλακτικὴν, τὰ ἀντικείμενα τοῦναντίον, τὰ ὁποῖα ἔχουσι τὴν μεγαλύτεραν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ἔχουσι συνήθως ὀλίγην ἢ οὐδεμίαν ἀξίαν χρήσεως. Ὅρα: «La richesse des Nations», τόμος 1ος, σελ. 30, Βιβλ. 1ον, Κεφ. 4ον, (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

Οὕτω, κατ' αὐτόν, αἱ δύο αὗται ἔννοιαι, οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν μεταξύ των. Δὲν παραδέχεται, ὅτι ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία προέρχεται ἐκ τῆς ἀξίας χρήσεως. Διὰ τῆς ἰδέας του ταύτης, δὲν ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν τιμῶν. Ὁ Σμιθ ἔλεγεν, ὅτι ἡ πραγματικὴ τιμὴ ἐκάστου πράγματος, δηλαδή τί στοιχίζει πραγματικῶς, εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀποκτήσῃ τοῦτο, εἶναι ὁ κόπος καὶ ἡ ἀδυστοχία πρὸς ἀπόκτησίν του. Οὕτω θεωρεῖ, ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι τὸ πραγματικὸν μέτρον τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας ὅλων τῶν ἀντικειμένων⁽⁵³⁾. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διατυπώνεται ὑπὸ τοῦ Σμιθ ἡ θεωρία ἡ διαβλέπουσα ἐν τῇ ἐργασίᾳ, τὸ αἷτιον τῆς ἀξίας καὶ ἡ ὁποία θεωρία προσέφερεν εἰς τὸν Κάρλ Μάρξ, τὰ πλέον ἀποτελεσματικὰ ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ⁽⁵⁴⁾.

Διὰ τὸν Α. Σμιθ, μετὰ τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρήματος, δὲν ὑπάρχει σπουδαιότερον οἰκονομικὸν γεγονός ἢ οὐσιωδὲς τερα πηγὴ πλούτου διὰ τὸ Ἔθνος ἀπὸ τὴν αὔξησιν τοῦ κεφαλαίου. Ὅσον τὸ κεφάλαιον εἶναι ἰσχυρόν, τόσον τὸ Ἔθνος δύναται νὰ διατηρῇ παραγωγικοὺς ἐργάτας, νὰ κατασκευάζῃ ἐργαλεῖα καὶ μηχανάς, αἱ ὁποῖαι θὰ αὐξήσωσι τὴν παραγωγικότητα τῶν ἐργατῶν καὶ θὰ ἀναπτύξωσι τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας. Αὐξήσις λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου, εἶναι αὐξήσις τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς εὐημερίας, ἡ δὲ βιομηχανία τοῦ Ἔθνους δὲν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ, εἰμὴ ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον, ὥς παρατηρεῖ, δὲν δύναται νὰ αὐξηθῇ, εἰμὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξοικονομούμενον ποσοστὸν αὐτοῦ⁽⁵⁵⁾.

Οὕτως τὸ κεφάλαιον καθορίζει τὴν βιομηχανίαν. Καθ' ὅσον αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται τὸ κεφάλαιον, κατὰ τοσοῦτον ἀνοίγει τὰς διόδους εἰς τὴν ἐργασίαν ἢ ἀρνεῖται οἰανδήποτε βελτίωσίν της. Τὸ κεφάλαιον γονιμοποιεῖ τὴν γῆν καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦναντίον ἀφήνει ταύτας ἀνεκμεταλλεύτους. Ὁ Σμιθ δίδει ἐξαιρετικὸν ρόλον εἰς τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ περιεργὸν εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἀπέδειξεν ἀρχικῶς ἐν τῇ ἐργασίᾳ τὸν μεγάλον παράγοντα τοῦ πλούτου, ἀκολούθως φαίνεται, ὅτι ὑποτάσσει τοῦτον εἰς τὸ κεφάλαιον. Οὗτος εὐρίσκει εἰς τὴν συσσώρευσιν τῶν κεφαλαίων νέαν ἀπεικόνισιν τοῦ αὐτομάτου τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων⁽⁵⁶⁾. Ἡ ἰδέα ὅμως τοῦ αὐτομάτου τῶν Οἰκονομικῶν θεσμῶν εὐρίσκει τὴν πλέον ἐνδιαφέρουσαν ἐφαρμογὴν της, εἰς τὴν θεωρίαν τῆς προσαρμογῆς τῆς προσφορᾶς εἰς τὴν ζήτησιν, σχέσιν ἔχουσα μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς θεωρίας τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας. Ὁ Σμιθ τάσσεται ὑπὲρ τοῦ συ-

(53) Ἰδε: «La richesse des Nations», τόμος 1ος, σελ. 32—33, Βιβλ. 1ον, Κεφ. 4ον, (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

(54) Ὁ Μάρξ, ὡχλὶ ὀρθῶς, ὀνομάζει τὸν Α. Σμιθ «Οἰκονομολόγον, συγκεφαλαιῶντα τὴν βιομηχανικὴν περίοδον», «κεφάλαιον», τόμος 1ος, ἐκδ. 4η, σελ. 313

(55) «La richesse des Nations», τόμος 1ος, σελ. 432 Βιβλ. 4ον, Κεφ. 3ον, (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

(56) Morrow: «The Ethical and Economic Theories of Adam Smith», σελ. 70.

στήματος τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖον ἐδραιώνεται ἀφ' ἑαυτοῦ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ συστήματος τῆς προτιμήσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ. Κάθε ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον δὲν παραβιάζει τοὺς νόμους, εἶναι ἀπολύτως ἐλεύθερος νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ συμφέρον του, κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἰδικῆς τὸν προτιμήσεως, καὶ νὰ θέσῃ τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ κεφάλαιόν του εἰς ἀνταγωνισμὸν μὲ τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ κεφάλαιον οἰονδήποτε ἄλλου ἀνθρώπου. Οὕτω καταλήγει εἰς τὸν κανόνα τῆς μὴ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Ὁ Ἀτομικισμὸς τοῦ Σμῖθ, εἶναι ἰδιοτύτου φύσεως. Δὲν ἔχει προτίμησιν δι' οἰονδήποτε εἶδος ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως. Προκειμένου μία ἐπιχείρησις νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀπαιτοῦνται δύο πράγματα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐπιχειρηματίας νὰ ἔχῃ προσωπικὸν συμφέρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ συγκρατῇται εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ εἰς δίκαια ὄρια. Ἐξαίρεσιν εἰς τὰς ἀντιλήψεις του ταύτας κάμνει μόνον ὡς πρὸς τὰς Τραπεζὰς καὶ τὰς ασφαλιστικὰς ἐταιρίας. Ἦτο πολέμιος τῶν μονοπωλίων, τῶν παρὰχωρουμένων τόσον εἰς τὰς ἐταιρίας, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἄτομα⁽⁵⁷⁾.

VI.—Τὸ Διεθνὲς Ἐμπόριον

Ὁ Α. Σμῖθ, προκειμένου νὰ ἀποδείξῃ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἀποφαίνεται, ὅτι τοῦτο εἴτε ἀποτελεῖ τὸ μέσον ἐξαγωγῆς τῆς ἐπὶ πλέον παραγωγῆς μιᾶς χώρας καὶ ὠφελεῖ τοὺς παραγωγούς, εἴτε ὅτι ὠφελεῖ ἀμφοτέρως τὰς συναλλασσομένας χώρας⁽⁵⁸⁾, βασιζόμενος εἰς τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ ἔμποροι ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν κερδίζουν, τὸ δὲ κέρδος των εἶναι ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία, προστιθεμένης εἰς ὅλας τὰς ἄλλας. Τελικῶς τάσσεται ὑπὲρ τῆς μὴ ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Δὲν ὑπάρχουν, λέγει, τόσον ἀντίθετοι χαρακτῆρες, ὅσον ὁ τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ Κράτους⁽⁵⁹⁾. Θεωρεῖ τὰς κυβερνήσεις ἀσώτους, διότι, κατ' αὐτόν, ἀφ' ἑνὸς διαχειρίζονται χρήματα τρίτων, ἀφ' ἑτέρου εἶναι πολὺ μακρὰν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐπομένως δὲν δύνανται νὰ δώσωσι εἰς αὐτὰς τὴν ἀπαιτουμένην προσοχήν. Οὕτως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Σμῖθ, ἡ διοίκησις τοῦ Κράτους, πρέπει νὰ περιορίζεται ἀκριβῶς εἰς τὰς περιπτώσεις, ὅπου ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία εἶναι ἀδύνατος. Τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον θεωρεῖ, ὅτι εἶναι εὐεργετικὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀρκεῖ

(57) Ἰδε «La richesse des Nations», τόμος 2ος, σελ. 246, Βιβλ. 5, Κεφ. 1ον, Μέρος 1ον. (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

(58) Ὁ Σμῖθ λέγει, ὅτι «εἰς κάθε χώραν, εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε συμφέρον τῆς μεγάλης μάχης τοῦ κόσμου νὰ ἀγοράζῃ ὃ,τι ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τοὺς πωλοῦντας τοῦτο εὐθηνότερον. Ἡ πρότασις αὕτη εἶναι τόσον ἀναπόφευκτος, ὥστε φαίνεται γελοῖον νὰ λάβῃ τις τὸν κόπον τῆς ἀποδείξεως». («La richesse des Nations»), Βιβλ. 4ον, Κεφ. 3ον, Μέρος 2ον, Τόμος 1ος, σελ. 458. (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

(59) Ἰδε «La richesse des Nations», Τόμος 1ος, σελ. 304, Βιβλ. 5ον, Κεφ. 2ον, μέρος 2ον, (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

μόνον νὰ ἔρχηται ἐν καιρῷ καὶ νὰ ἀναπτύσσεται φυσιολογικῶς. Ἐκαστος τῶν κλάδων τοῦ ἐμπορίου εἶναι ὄχι μόνον ἐπωφελής, ἀλλ' ἀναγκαῖος καὶ ἀπαραίτητος, ὅταν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπέκτασίν του καὶ ἐξασφαλίζονται ἐξ αὐτοῦ πλεονεκτήματα εἰς τὸν κύκλον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἐν τέλει ὁ Σμίθ, ἀντὶ τῶν ἀναριθμητῶν τελῶν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον τότε εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἅτινα ἠμποδίζον τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν, εἰσηγήθη τὸν περιορισμὸν τούτων εἰς τὰ ἔχοντα καθαρῶς ταμιευτικὸν χαρακτήρα, ἥτοι εἰς τὰ ἐπὶ ξένων ἐμπορευμάτων γενικῆς καταναλώσεως⁽⁶⁰⁾. Πράγματι, ἡ χώρα αὕτη ἠκολούθησε τὴν συμβουλὴν του καὶ κατήρτισε τὸ τελωνειακὸν σύστημά της ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑποδείξεων τούτων.

VII.—Συγκριτικὴ ἀξιολόγησις θεωριῶν Α. Σμίθ πρὸς προγενεστέρας Σχολάς.

Ὁ ἀληθὴς δημιουργὸς τῆς νεωτέρας πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ὁ Α. Σμίθ. Κατ' αὐτὸν οὔτε τὸ νόμισμα οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον τῶν μερκαντιστῶν, οὔτε ἡ Γεωργία τῶν φυσιοκρατῶν σχηματίζουσιν ἀποκλειστικῶς τὸν πλοῦτον τῶν Ἑθνῶν, ἀλλ' ἡ ἐργασία, εἴτε δι' ὧν παράγει διὰ τὰς χρείας τῆς ζωῆς ἐκάστου Ἑθνους, εἴτε δι' ὧν ἀποκτᾷ ἀνταλλάσσουσα ταῦτα ἔναντι προϊόντων ξένης παραγωγῆς. Πηγὴ πλούτου εἶναι ἡ ἐργασία καὶ τὸ διατιθέμενον πρὸς χρησιμοποίησιν αὐτῆς κεφάλαιον, διὰ τοῦ ὁποίου τροφοδοτουμένη αὕτη, καθίσταται παραγωγικὴ καὶ χρήσιμος. Τὸν οἰκονομικὸν κόσμον θεωρεῖ ἀτέραντον ἐργαστήριον, δημιουργηθὲν διὰ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας, τὰ δὲ φαινόμενα τοῦ πλούτου τοποθετοῦνται ὑπ' αὐτοῦ εἰς διάφορον ἐπίπεδον. Οἱ φυσιοκράται, ὑπνωτισθέντες ὑπὸ τοῦ ρόλου τῆς γεωργίας, εἶχον σχηματίσει πεπλανημένην ἐντύπωσιν, ἐνῷ ὁ Σμίθ ἐτέθη εὐθύς ἀμέσως εἰς τὸ κέντρον τῶν φαινομένων καὶ ἡ ἀποψὶς του ἦτο εὐρυτέρα. Τὰ φαινόμενα τοῦ πλούτου στηρίζονται ὄχι μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν, ἀλλὰ ἐπὶ τῶν εὐρυτέρων τάξεων ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας. Ὁ παραγόμενος εἰς μίαν χώραν ἐτήσιος πλοῦτος, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα κοινῆς προσπάθειας ὅλων τῶν ἐργαζομένων καὶ πηγάζει ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ τῆς συμπράξεως ὅλων. Ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν τῆς ἀνταλλαγῆς ὡς ἀπαραίτητον μέσου διὰ τὴν ἀγοράν, δι' ἣν προορίζεται πᾶσα παραγωγή, ἀφοῦ οὐδεὶς παράγει μόνον δι' ἑαυτὸν, οὔτε ὅλα τὰ δι' ἑαυτὸν χρειώδη.

Ὁ Σμίθ, παραδεχθεὶς τὴν ἐργασίαν ὡς πηγὴν τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν, ἔδωσε τὸ κυριώτερον ὄπλον θεμελιώσεως τῶν ἐπιχειρημάτων των εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς σοσιαλιστικῆς θεωρίας καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς φιλεργάτας.

Ἐδανείσθη προφανῶς ἀπὸ τοὺς φυσιοκράτας τὴν βασικὴν θεωρίαν των,

(60) Ταῦτα ἀναπτύσσονται λεπτομερῶς εἰς τὸν «Πλοῦτον τῶν Ἑθνῶν», Βιβλ. 5ον, Μέρος 2ον, Κεφ. 2ον.

περί τῆς διανομῆς τῆς ἐτησίας προσόδου μεταξύ τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ ἔθνους. Οἱ φυσιοκράται ἐφ'αντάζοντο τὸν οἰκονομικὸν κόσμον ὡς σειρὰν τάξεων ὑπερτιθεμένων τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ὁ Σμιθ, τοῦναντίον, ἐξετάζει τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, ὡς πηγάζουσιν ἐκ σειρᾶς παραλλήλων πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀλληλεγγύων ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μεταξὺ τῶν διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς⁽⁶¹⁾. Ἡ πρόοδος ἐκάστου κλάδου τῆς παραγωγῆς συνδέεται στενῶς μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους. Οὐδεμία τάξις ἔχει προορισμὸν νὰ ζῇ ὅλας τὰς ἄλλας· διότι ὅλοι εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητοι.

Οὕτως ὁ Σμιθ, εἰς τὸν ἐνιαῖον φόρον τῶν φυσιοκρατῶν, ἀντιτάσσει τὸν πολλαπλοῦν, ὅστις προσβάλλει ὅλας τὰς πηγὰς προσόδου.

Κατὰ τὸν Σμιθ, ἡ φύσις ἐπρωίκισε τὰς χώρας τῆς Γῆς μὲ μεγάλην ποικιλίαν παραγωγῆς ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἐκμετάλλευσις δὲν εἶναι δυνατὴ, ὅταν τὰ κράτη κλείουν τὰ σύνορά των καὶ ἐπιζητοῦν αὐτάρκειαν διὰ τῆς παραγωγῆς πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα χρειάζονται πρὸς ἐξυπηρέτησιν των ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τῆς καταναλώσεως. Διὰ τῆς καταργήσεως τῶν τελωνειακῶν φραγμῶν⁽⁶²⁾ καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως διεθνοῦς ἐλευθερίας δράσεως εἰς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ὁ καλούμενος ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς ἐπιφέρει αὐτομάτως τὴν διαφοροποίησιν τῆς παραγωγῆς κατὰ χώρας, εἰς τρόπον ὥστε ἐκάστη ἐξ αὐτῶν νὰ ἐπιδίδεται εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων ἐκείνων, εἰς ἃ δύναται, ἀναλόγως τοῦ κλίματος καὶ τῆς δεξιότητος τῶν ἐργατῶν, νὰ ἐπιτύχῃ μὲ μικρὰ παραγωγικὰ ἐξόδα, ἀνωτέραν ποιότητα⁽⁶³⁾. Οὕτω ἡ ἐλευθερία τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν εἶναι τὸ μόνον μέσον αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ μειώσεως τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων τῶν διαφόρων χωρῶν, διότι, ὅσον διὰ τῆς ἄρσεως τῶν περιορισμῶν καὶ ἀπαγορεύσεων ἀνοίγονται νέαι ἀγοραὶ καὶ δημιουργοῦνται νέα κέντρα καταναλώσεως, τόσον εὐρύνεται καὶ ὁ κύκλος τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Κατὰ τὸν Α. Σμιθ, ὑπάρχει αὐτόνομος οἰκονομικὸς μηχανισμὸς, ὅστις θριαμβεῖ τῶν τεχνητῶν ἐμποδίων, τὰ ὁποῖα ἀντιτάσσουσιν αἱ Κυβερνήσεις, ἡ δὲ πρακτικὴ πολιτικὴ οἰκονομία, βασιζέται ἐπὶ τοῦ αὐτομάτου τούτου μηχανισμοῦ διὰ νὰ συμβουλεύῃ τὸν πολιτικὸν ἄνδρα.

Κατὰ τοὺς φυσιοκράτας, τὸ φιλελεύθερον ἐμπνέεται ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς γεωργίας, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον εἶναι δι' αὐτοὺς ὅ,τι χεῖριστον.

Ὁ Σμιθ, τοῦναντίον, θεωρεῖ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον ὡς ἐνεργητικὸν ἄφ'

(61) Ὅρα «La richesse des Nations», Τόμος 2ος, σελ. 129 κ. ἐπ., Βιβλ. 4ον, Κεφ. 7ον, Μέρος 3ον. (Γαλλικὴ ἔκδοσις).

(62) Ὅδε σχετικῶς «La richesse des Nations», Τόμος 1ος, σελ. 433 κ. ἐπ., Βιβλ. 4ον, Κεφ. 2ον.

(63) Κατὰ τὸν Commons, ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκανοποιήσῃ δικαίως τὰ αἰτήματα τῶν ἐργαζομένων· οἱ ἐργαζόμενοι, λέγει οὗτος, προτιμοῦν, ἀντὶ τῆς εὐθύνῃς τῆς διευθύνσεως, τὴν ἀποδοτικὴν ἀπασχόλησιν καὶ οὕτως ἐκανοποιητικὴν ἀμοιβήν. Περὶ τούτων βλέπε, J.R. Commons: «International Economics», σελ. 120—122.

ἐαυτοῦ, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔρχηται ἐν καιρῷ καὶ νὰ ἀναπτύσσεται φυσιολογικῶς⁽⁶⁴⁾. Παρ' ὅλον ὅτι θεωρητικῶς εἶναι ὁπαδὸς τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ἐν τῇ πράξει ἀποδέχεται ἐνίους περιορισμούς. Ἡ κρίσις του ἐπὶ τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος βασίζεται ἐπὶ τῆς γνωστῆς ἀπόψεώς του, ὅτι ἡ γενικὴ βιομηχανία μιᾶς χώρας οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπερβῇ ὅ,τι τὸ κεφάλαιον τῆς κοινωνίας δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ, ὑποστηρίζων, ὅτι τὸ κεφάλαιον περιορίζει τὴν βιομηχανίαν. Οὕτω φρονεῖ, ὅτι τὸ προστατευτικὸν σύστημα δὲν δύναται νὰ αὐξήσῃ τὸ κεφάλαιον καὶ ὥς ἐκ τούτου τὸ θεωρεῖ ἀνωφελές⁽⁶⁵⁾.

Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι αἱ ἀπόψεις του ἐκτίθενται μετὰ μεγάλης σαφηνείας, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἄτοπον τῆς ἐμποροκρατικῆς πολιτικῆς, τῆς φυσικῆς προσαρμογῆς τῆς ποσότητος τοῦ νομίσματος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, τοὺς ἐμποροκρατικούς σοφισμούς τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καὶ τὰς θλιβερὰς συνεπείας τῆς ἐμπορικῆς ἀντιζηλίας τῶν Ἑθνῶν. Αἱ θεωρίαι τοῦ Σμιθ περὶ τοῦ νομίσματος, τῆς σπουδαιότητος τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας, τοῦ προέχοντος ρόλου τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, τῆς διαρκοῦς ἐπιρροῆς τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, τῆς ἐλευθερίας ὡς βάσεως ὀρθῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, εἶναι ὀριστικαὶ κατακτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως, διὰ τοῦτο θεωρεῖται οὗτος, ὡς ὁ πατὴρ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'

ΟΙ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΟΙ

Ι.— Εἰσήγησις

Οἱ μετὰ τὸν Σμιθ διδάσκαλοι τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, καλοῦνται ἀπαισιόδοξοι, δίχως βέβαια τὸ ἐπίθετον τοῦτο νὰ ἐκφράζῃ μομφήν τινα. Τοῦτο ἐγένετο, διότι, ἂν καὶ ἐξηκολούθουν νὰ κηρύττωσιν, ὡς οἱ προκάτοχοί των, τὴν ταυτότητα τῶν ἀτομικῶν μετὰ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ἐν τούτοις διὰ κατ' ἰδίαν παρατηρήσεων συνέτεινον εἰς τὸ νὰ παύσῃ πλέον νὰ πιστεύῃ τις εἰς τὴν ταυτότητα ταύτην. Οὕτω προέβαλον, ὅτι ἀνεκάλυψαν διαφωνίας καὶ ἀνταγωνισμούς εἰς τὰς καθ' ἑκάστον σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν κεφαλαιουκρατῶν καὶ μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων καὶ τῶν ἐργατῶν. Τὰς νέας ταύτας δοξασίας περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀντιπροσωπεύουν ὁ Ricardo καὶ ὁ Malthus.

(64) Ἦδε «La richesse des Nations», Τόμος 1ος, σελ. 352, Βιβλ. 2ον, Κεφ. 5ον.

(65) Ἦδε «La richesse des Nations», Τόμος 1ος, σελ. 419, Βιβλ. 4ον, Κεφ. 2ον.

Οὗτος ἔγινε γνωστός μὲ τὸν νόμον του περὶ πληθυσμοῦ. Ἀφορμὴ τοῦ νόμου τούτου ὑπῆρξεν ἡ αἰσιόδοξος θεωρία τοῦ Γκόντουϊν, ὅστις ὑπεστήριξεν, ὅτι θεμελιῶδες αἷτιον τῆς ἀνθρωπίνης κακοδαιμονίας, εἶναι ἡ ἄνισος κατανομή τοῦ πλούτου. Ὁ Μάλθους, ἐκτὸς τούτου, ἐξέδωκε καὶ ἕτερα ἔργα ἀξίας, τὰ ὁποῖα τοῦ δίδουν μίαν ὑπεροχὴν καὶ μίαν διακεκριμένην θέσιν μεταξὺ τῶν οἰκονομολόγων τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Νόμος τοῦ πληθυσμοῦ

Παρηλθεν ὁλόκληρος εἰκοσαετία περίπου ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ σπουδαιότατου βιβλίου τοῦ Α. Σμίθ «Ὁ Πλοῦτος τῶν Ἑθνῶν», χωρὶς ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη νὰ ἔχη προοδεύσῃ ἔστω καὶ ὀλίγον, ὅτε ἐν μικρὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον ἱερέως χωρικοῦ, προὔξεν ἑνὸς μέγαν θόρυβον. Τὸ ἔργον τοῦτο, παρ' ὅλον ὅτι εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν κίνησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἦτοι τὴν δημογραφίαν, ὡς λέγομεν σήμερον, ἐπηρέασεν, ἐν τούτοις, βαθύτατα τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν. Πάντως ἡ νέα ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας ὁ Μάλθους εἶναι δημιουργός, πολὺ ἄργα ἀπεχωρίσθη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ νέου βιβλίου ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν, ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐπηρέασε τὴν ἔννοιαν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Θεωρεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τῶν Οἰκονομολόγων, ὡς ἡ ἀπάντησις εἰς τὸν «Πλοῦτον τῶν Ἑθνῶν» τοῦ Ἀνταμ Σμίθ. Εἰς τοῦτο, καθ' ὁμολογίαν τοῦ Δαρβίνου, ὀφείλεται ἡ καταγωγὴ τῆς σπουδαιότερας ἐπιστημονικῆς θεωρίας τοῦ 19ου αἰῶνος, ἦτοι τῆς πάλης διὰ τὴν ζωὴν, ὡς μέσου ἐκλογῆς καὶ ἐλατηρίου τῆς προόδου⁽⁶⁷⁾. Δι' αὐτοῦ ἀκόμη εἰσάγεται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων εἰς νέος παράγων, ὅστις λαμβάνεται ἐκ τῆς βιολογίας καὶ ἐνστίκτου διαφόρου τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, καὶ ὅστις ἠύρνε μεγάλως τὸν ὀρίζοντα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, θεωρουμένου τοῦ παράγοντος τούτου ὡς προαγγελίας τῆς ἐμφανίσεως τῆς Κοινωνιολογίας.

Ὁ Μάλθους, διὰ διαφορῶν τύπων του παριστάνει ἅψ' ἐνὸς μὲν τὸν πληθυσμὸν διὰ γεωμετρικῆς προόδου, ἦτοι σειρᾶς, ἕκαστος ὅρος τῆς ὁποίας αὐξάνει διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, λαμβάνων πρὸς τοῦτο τὴν ἀπλουστεράν σειράν, δηλαδὴ ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος ὅρος εἶναι διπλάσιος τοῦ προηγουμένου, ἅψ' ἑτέρου δέ, τὴν παραγωγὴν δι' ἀριθμητικῆς

(66) Ὁ Μάλθους ἐγεννήθη τὸ 1776. Ὁ πατὴρ του ἦτο χωρικός πεπαιδευμένος, σχετιζόμενος μὲ τοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του, κυρίως μὲ τὸν Hume. Ἐλαβε πλήρη ἐκπαίδευσιν. Ἦτο νέος ἱερεὺς καὶ ἀπεφοίτησε τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καίμπριτζ. Ἐν 1807 ἐνωρίσθη καθηγητῆς εἰς τὸ Κολλέγιον.

(67) Τὸ βιβλίον του φέρει τὸν τίτλον «An Essay on the Principle of Population, or a View of its Past and Present Effects on Human Happiness», 1803.

π ρ ο δ ο υ, ἤτοι σειρᾶς, ἕκαστος ὅρος τῆς ὁποίας αὐξάνει διὰ τῆς προσθέσεως, λαμβάνων οὕτω διαδεχομένων ἀλλήλους σειρὰν ἀριθμῶν.

Ἐπίσης προσδιορίζει ὁ Μάλθους, ὅτι ἕκαστος ὅρος ἀνταποκρίνεται εἰς περίοδον εἴκοσι πέντε ἐτῶν.

Οὕτω ἔχομεν τὴν κλίμακα:

1.	2.	4.	8.	16.	32.	64.	128.	256.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.

Οὗτος, ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ μεταβάλῃ τὸν νόμον τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, τὰ δὲ προϊόντα κατ' ἀριθμητικὴν, ὑπέστηριξε τὴν λήψιν διαφόρων μέτρων πρὸς παρεμπόδισιν τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ πέραν τοῦ ὁρίου διατροφῆς του. Ὡς τοιαῦτα προτείνει τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὸν γάμον καὶ γενικῶς ἀπὸ τὴν γενετήσιον ἐπικοινωνίαν ἢ τὴν σύναψιν γάμου, ἀλλὰ εἰς προκχωρημένην ἡλικίαν⁽⁶⁸⁾.

Τὸ μέγα πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ οὐδὲν ἔχασε καὶ σήμερον ἐκ τῆς σπουδαιότητός του, ἀλλ' ἔχει μεταστραφῇ. Τὴν περίοδον ταύτην τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ τοὺς κοινωνιολόγους καὶ οἰκονομολόγους δὲν εἶναι πλέον ὁ κίνδυνος ἀτελευτήτου τεκνοποιήσεως, ἀλλὰ ὁ κίνδυνος τῆς κανονικῆς καὶ γενικῆς ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων. Τὰ αἷτια δὲ τοῦ γεγονότος τούτου ἅπαντες ἀναγνώριζουσι σήμερον, ὅτι εἶναι κοινωνικά.

III.— Ο David Ricardo⁽⁶⁹⁾

Ὁ Ricardo θεωρεῖται ὁ ὀρθολογιστὴς τῆς κλασσικῆς σχολῆς. Ἦτο πνεῦμα ἰσχυρόν, ἀλλὰ σκοτεινόν, μαθητὴς τοῦ Σμίθ, τοῦ ὁποίου συνεπλήρωσε τὰς οἰκονομικὰς διδασκαλίας. Ἐν ἀρχῇ ἔγραψε πραγματείαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑποδεικνύει τὰ μέτρα πρὸς ἐξυγίανσιν τοῦ Ἀγγλικοῦ νομίσματος καὶ ἀναπτύσσει τὰς περὶ χρήματος φιλελευθέρως θεωρίας του. Εἰς ἕτερον ἔργον του, κατακρίνει τοὺς δασμοὺς ἐπὶ τοῦ σίτου, οἱ ὅποιοι ὑψώνουν τὴν ἀξίαν τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ συνεπιφέρουν αὐξήσιν τῶν ἡμερομισθίων εἰς βάρος τῆς Βιομηχανίας. Ἐν συνεχείᾳ, εἰς τρίτον ἔργον του, πραγματεύεται προβλήματα πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ πλέον σπουδαία διδασκαλία τοῦ Ρικάρντο, ἡ ὁποία τὸν ἐξύψωσε τὰ μέγιστα, εἶναι ἡ περὶ ἐγγείου προσόδου. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐδέ-

(68) F. Oppenheimer : «Das Bevölkerungsgesetz des Th. Malthus», σ. 46.

(69) Ἐγεννήθη ἐν Λονδίνῳ τὸ 1722. Ἦτο Τραπεζίτης τὸ ἐπάγγελμα. Κατήγετο ἐξ Ὀλλανδικῆς Ἰουδαϊκῆς οἰκογενείας. Τὸ 1819 ἐξελέγη μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνελέγησαν τὰ ἔργα του. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν θεωριῶν του πολυτιμώταται ἦσαν αἱ ἐπιστολαὶ του, καθὼς καὶ αἱ ἀπαντήσεις ἐπὶ τῆς ἀλληλογραφίας του μὲ ἄλλους οἰκονομολόγους καὶ ἰδίως μὲ τὸν Μάλθους.

σποξε ὅλης τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος.

IV.— Ἡ Συμβολὴ τῶν ἀπαισιοδόξων εἰς τὰς θεωρίας περὶ Προσόδου—ἀξίας—παραγωγῆς—διανομῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως

Διὰ τὸν Μάλθους ἡ πρόσοδος, δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀποτέλεσμα φυσικοῦ τινος νόμου, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον ἡ γῆ ἔχει τὸ μοναδικὸν προνόμιον τῆς ἀφ' ἑαυτῆς δημιουργίας τῆς ζητήσεως τῶν προϊόντων καὶ ἐπομένως τῆς ὑποστηρίξεως καὶ ἀτελευτήτου αὐξήσεως τῆς ἰδίας της προσόδου καὶ ἀξίας. Διότι, ὡς λέγει, ὁ πληθυσμὸς τείνει πάντοτε νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὸ ποσὸν τῶν πρὸς συντήρησιν οὐσιῶν, ἄλλως εἰπεῖν, διότι γεννῶνται πανταχοῦ τόσοι ἄνθρωποι, τοῦλάχιστον, ὅσους ἡ γῆ δύναται νὰ θρέψῃ. Οὗτος παρατηρεῖ εἰς τὴν πρόσοδον καὶ ἕτερον χαρακτηριστικόν. Ἐπειδὴ αἱ γαῖαι εἶναι ἀνίσου γονιμότητος, τὰ χρησιμοποιούμενα εἰς αὐτὰς κεφάλαια, δίδουσι κατ' ἀνάγκην ἄνισα κέρδη, ἡ δὲ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ τακτικοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν ἐπὶ μετρίας γῆς καὶ τοῦ μεγαλυτέρου τοιούτου ἐπὶ εὐφορωτέρας, ἀποτελεῖ διὰ τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν ἰδιαιτέραν κατηγορίαν προσόδου, τὴν διαφορικὴν πρόσοδον⁽⁷⁰⁾.

Ὁ Ricardo ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ πρόσοδος εἶναι δημιούργημα τῆς ἀξίας καὶ ὄχι τοῦ πλούτου. Διὰ τῆς ἐρμηνείας του ταύτης θέτει ἀντιμέτωπους δύο θεωρίας γενικῶς συγχεόμενας, ἥτοι τὸν πλοῦτον, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἐκ τῆς πληθώρας καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως, καὶ τὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία πηγάζει ἐκ τῶν ἐμποδίων καὶ τῆς προσπάθειας, διακηρύττων, ὅτι ἡ πρόσοδος περιλαμβάνεται εἰς τὴν δευτέραν καὶ ὄχι εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν⁽⁷¹⁾. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐξήγησις τοῦ Ρικάρντο δὲν εἶναι ἀρκετὴ διότι εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ τις, ὅτι γεγονὸς καθαρῶς ἀρνητικόν, ὡς ἡ ἔλλειψις εὐφόρου ἐδάφους, δύναται νὰ παρέχῃ πρόσοδον.

Προτιμότερον εἶναι νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἔλλειψις τῶν χρησίμων ἐδαφῶν, εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐμφανίσεως τῆς προσόδου καὶ ὄχι τὸ αἶτιον. Προέρχεται δὲ αὕτη ἐκ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων, τοῦ σίτου, ἐπὶ παραδείγματι, καὶ καθορίζεται ὑπὸ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κόπου σήμερον θὰ ἐλέγομεν, ὅτι καθορίζεται ὑπὸ τῆς αὐξήσεως τῆς ζητήσεως. Τοῦτο ὅμως θὰ ἦτο ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ρικάρντο, ἥτις ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἐργασία καὶ ὄχι ἡ ζήτησις δημιουργεῖ τὴν ἀξίαν. Διότι κατ' αὐτὸν ἡ ἀξία ἐκάστου ἀντικειμένου καθορίζεται ὑπὸ τῆς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀντικειμέ-

(70) *The Mc Culloch : «Collected Works», σ. 400.

(71) S. Bailey : «A Critical Dissertation on the Natures, Measures and Causes of Value, Chiefly in Reference to the Writtings of M. Ricardo and his Followers», σ. 22 καὶ ἐπ.

νου τούτου απαιτουμένης εργασίας. Ἡ ἰδέα τοῦ Ρικάρντο ὡς πρὸς τὴν γῆν, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπαιτεῖ περισσότεραν ἐργασίαν, τοῦ ἐδημιούργησε καὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἐργασία ἦτο ἡ βάσις ἢ ἡ αἰτία ἢ τὸ μέτρον. Πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ θεωρία του ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ δώσῃ τὸν καλῶτερον ὁρισμὸν τῆς ἀξίας. Οὗτος διεκήρυξε κατ' ἐπανάληψιν, ὅτι εἰς τὴν προσπάθειάν του πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἀξίας ἀπέτυχεν⁽⁷²⁾. Ὁ Ρικάρντο κυρίως ἠσχολήθη μὲ τὴν διανομὴν⁽⁷³⁾ τοῦ πλούτου, ἀνοίξας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο νέον ὁρίζοντα εἰς τὴν ἐπιστήμην, διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ οἰκονομολόγοι ἠσχολήθησαν μόνον μὲ τὴν παραγωγὴν. Ὁ καθορισμὸς τῶν νόμων, οἵτινες ρυθμίζουν τὴν διανομὴν ταύτην, εἶναι τὸ σπουδαιότερον πρόβλημα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἦτο βεβαίως γνωστὴ καὶ πρὸ αὐτοῦ ἡ εἰς τρία διανομὴ τῶν εἰσοδημάτων, σύμφωνα μὲ τοὺς τρεῖς συντελεστὰς παραγωγῆς, τὴν πρόσδοτον διὰ τὴν γῆν, τὸ κέρδος διὰ τὸ κεφάλαιον, τὸ ἡμερομίσθιον διὰ τὴν ἐργασίαν. Ὁ Ρικάρντο ὅμως ἤθελε νὰ καθορίσῃ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ διανομὴ αὕτη γίνεται, ὡς καὶ τοὺς νόμους, οἵτινες καθορίζουσι τὸ μερίδιον ἑνὸς ἐκάστου⁽⁷⁴⁾. Εἰς σχετικὴν μελέτην του οὐδεμίαν κανονικὴν μέριμναν δικαιοσύνης λαμβάνει, ἐν τούτοις ὅμως δυνάμεθα δι' αὐτῆς νὰ προῖδωμεν, ὅτι θὰ ἀνοίξῃ τὴν περιόδον τῶν συζητήσεων ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀκόμη, διότι εἰς τὴν διανομὴν τοῦ πλούτου οἱ φυσικοὶ νόμοι ἀπ' ἑνὸς μὲν εἶναι ὀλιγώτερον φαινομενικοὶ τῶν γραπτῶν νόμων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων θεσμῶν, ἀπ' ἑτέρου δέ, τὰ ἴδια ἀτομικὰ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα συμπτύσσονται εἰς τὴν παραγωγὴν, εὐρίσκονται ἀντιμέτωπα εἰς τὴν διανομὴν. Ὁ Μάλθους ἔλεγεν, ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν λόγων τῶν κανονιζόντων τὸν πληθυσμὸν καὶ αὐξανόντων τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὰ μικρότερα ἡμερομίσθια, οὐδέποτε διατηροῦνται πολὺ, ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον, ὅπερ ἡ φύσις καὶ ἡ συνήθεια ἀπῆτει πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν. Ὁ Ρικάρντο προσέθεσεν, ὅτι ἡ φυσικὴ τιμὴ τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ παρέχουσα γενικῶς εἰς τοὺς ἐργάτας τὰ μέσα συντηρήσεως καὶ δικαιώσεως τοῦ εἶδους τῶν ἀνεν αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως. Ἐπὶ τούτοις δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἐὰν ὁ εἰς χρῆμα μισθὸς ἔμενεν ὁ ἴδιος, ὁ ἐργάτης δὲν θὰ εἶχε τί νὰ φάγῃ, ἀφοῦ καὶ ἡ τιμὴ τῶν πρὸς συντήρησιν οὐσιῶν αὐξάνῃ συνεχῶς. Ὁ μισθός, ἐπομένως, θὰ πρέπει νὰ ἀνέροχῃται παραλλήλως μὲ τὴν τιμὴν τοῦ σίτου, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἐργάτης νὰ δύναται νὰ προμηθεύηται πάντοτε τὴν ἰδίαν ποσότητα. Οὕτω ὁ πραγματικὸς μισθός, ἦτοι ὁ ὑπολογιζόμενος εἰς εἶδος, θὰ παραμείνῃ στάσιμος, οὗτος δὲ ὁ μισθός, εἶναι καὶ ὁ καθορίζων τὴν εὐημερίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ὁ Ρικάρ-

(72) Εἰς τὴν ἀπὸ 25ης Αὐγούστου 1828 ἐπιστολὴν του πρὸς Μάλθους, γράφει σχετικῶς διὰ τὴν περὶ τῆς ἀξίας θεωρίαν του, ὅτι δὲν εἶναι ἱκανοποιημένος ἐκ τῆς ἐρμηνείας, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι ἀπέτυχεν.

(73) F. Knight : «Ricardian Theory of Production and Distribution (εἰς Canadian Journal of Economics and Political Science 1935).

(74) Ὁρᾷ W. Tompson : «Inquiry into the Principle of the Distribution of Wealth», σ. 18 καὶ ἐπ.

ντο δὲν πιστεύει εἰς τὴν στασιμότητα τοῦ μισθοῦ τούτου. Διότι, ὡς λέγει, εἰς τὴν κανονικὴν πορείαν τῶν κοινωνιῶν, οἱ μισθοὶ θὰ ἐκπίπτωσιν, ἐφ' ὅσον θὰ κανονίζωνται ὑπὸ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν θὰ αὐξάνῃ ταχύτερον τῆς ζητήσεως⁽⁷⁵⁾. Εἶναι ὁμῶς δυνατόν ἢ ὀνομαστικὴ αὐξήσις τοῦ μισθοῦ νὰ καλύψῃ τὴν ἀντίθετον αὐτὴν πορείαν, καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, παρατηρεῖ ὁ Ρικάρντο, οἱ μισθοὶ θὰ φαίνωνται, ὅτι ἀνέρχονται, ἐνῶ ὁ ἐργάτης θὰ ἐξακολουθῇ νὰ εἶναι ὀλιγώτερον εὐτυχής⁽⁷⁶⁾ . . . Οὕτω μόνον, ἐὰν ἡ ἐργατικὴ τάξις γίνῃ ἀρκετὰ προνοητικὴ καὶ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων της, τότε μόνον δύναται νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ status quo. Ἐπὶ τούτοις, ὁ Μάλθους ἦτο ὀλιγώτερον ἀπαισιόδοξος τοῦ Ρικάρντο. Ἀρνεῖται νὰ παραδεχθῇ, ὅτι οἰαδήποτε αὐξήσις τοῦ ἡμερομισθίου θὰ ἐπιφέρει κατ' ἀνάγκην πλεόνασμα βραχιόνων καὶ ἐπομένως ἐλάττωσιν τοῦ ἡμερομισθίου, ἀλλὰ, ὡς παρατηρεῖ, ἡ αὐξήσις αὕτη δύναται νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὸ πνεῦμα τῆς προνοίας, τὸ ἀποτελοῦν τὸ ἀποτελεσματικώτερον προληπτικὸν κάλυμα κατὰ τοῦ ἐνστίκτου. Ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τούτῳ πρέπει νὰ εἰπωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἀντίθεσις· διότι δὲ νὰ ἐπιφέρει ἡ ὑψώσις τῶν τιμῶν τὸ εὐεργετικὸν ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ λάβῃ χώραν προηγουμένως. Ἀλλὰ πῶς θὰ συμβῇ τοῦτο, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὸν Μάλθους, διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐργατικὴ τάξις θὰ εὐρίσκεται εἰς δυστυχίαν καὶ ἄνευ προνοητικοῦ πνεύματος; Ὡς πρὸς τὴν πρόσοδον τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὁ Ρικάρντο λέγει, ὅτι αὕτη καθορίζεται ὑπὸ τῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας, ἣτις χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἀγωνωτέραν γῆν ἢ ποσότης ὁμῶς αὕτη τῆς ἐργασίας οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸν μισθόν, καθ' ὅτι πρόκειται περὶ ποσοτήτων διαφόρων τάξεων, ἥτοι, ἑτερογενῶν. Ἡ ἔρις, ὡς παρατηρεῖ, ἐγείρεται μεταξὺ τοῦ ἡμερομισθίου καὶ τοῦ κεφαλαιούχου. Ὁ ἰδιοκτῆτης, ἐπὶ παραδείγματι, ἀφοῦ προσδιορισθῇ ἡ ἀξία τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς ἐπὶ τοῦ ἀγόνου ἐδάφους, λαμβάνει τὸ ὑπερβαῖνον τὸ ἐπίπεδον τοῦτο καὶ ὕστερον ἀφ' ἧν τὸν κεφαλαιούχον καὶ τὸν ἐργάτην διὰ νὰ τακτοποιήσωσι τοὺς λογαριασμοὺς μεταξὺ των.

Ἐπὶ τοῦ νόμου τούτου τοῦ Ρικάρντο παρατηροῦμεν, ὅτι πρόκειται περὶ νόμου εἰς ἄκρον ἀναποφεινίτου. Ὅταν ἐν τεμάχιον ἄρτου διανέμηται μεταξὺ δύο προσώπων, εἶναι βέβαιον, ὅταν τὸ ἐν τούτων λάβῃ περισσότεραν μερίδα, τὸ ἕτερον θὰ λάβῃ ὀλιγωτέραν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἄρτος εἶναι πολλαπλῶς μεγαλύτερος καὶ πάλιν θὰ συμβῇ τὸ αὐτό, ἐφ' ὅσον ὁ εἰς τούτων λάβῃ πέραν τοῦ ἡμίσεος.

Οὕτω, κατὰ τὸν νόμον τοῦ Ρικάρντο, πρόκειται μᾶλλον περὶ σχέσεων καὶ ὄχι περὶ ποσοτήτων.

Τὴν διανομὴν ταύτην, ἣτις σήμερον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰ γεγονότα, δυνά-

(75) *Ide Ricardo : «Principles of Political Economy and Taxation», 1817, σ. 76 καὶ ἐπ.

(76) Ricardo : «Principles», σ. 77.

μεθα νὰ παραστήσωμεν διὰ διαγράμματος ἐκ τριῶν γραμμῶν, ἥτοι α) πρὸς τὰ ἄνω ἀνιῶσα γραμμὴ, ἡ ὁποία θὰ δεικνύῃ τὴν μερίδα τῆς γῆς, ἥτοι τὴν πρόσ-
 οδον. Ἡ πρόσοδος τοῦ ιδιοκτῆτου αὐξάνει διπλῶς, εἰς εἶδος καὶ εἰς χρῆμα.
 Ὅσον ὁ πληθυσμὸς καὶ αἱ ἀνάγκαι αὐξάνουσι, τόσον ὁ ιδιοκτῆτης εἰσπράττει
 μεγαλυτέραν σὺν τῷ χρόνῳ ποσότητα σίτου, ἡ ὁποία ἀξίζει ὁλονὲν ἀκριβώτε-
 ρον. Ἡ αὐξησις αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀτελεύτητος, διότι, μολὶς θὰ φθάσῃ
 εἰς ὠρισμένον σημεῖον, θὰ σταματήσῃ τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐξ ἀντι-
 δράσεως δὲ καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς προσόδου, διότι, ὅταν θὰ παύσῃ ἡ αὐξησις
 τοῦ πληθυσμοῦ, θὰ παύσῃ συγχρόνως καὶ ἡ ἀνάγκη καλλιεργείας νέων ἐδα-
 φῶν. β) Εἰς τὸ μέσον, γραμμὴ ὁριζόντιος, δεικνύουσα τὸ μερίδιον τῆς ἐργασίας,
 ἥτοι τὸν μισθόν. Ὁ πραγματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου παραμένει στάσιμος, διότι
 ὁ ἐργάτης λαμβάνει πάντοτε τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν συντήρησίν του ποσό-
 τητα σίτου, οὔτε περισσοτέραν, οὔτε ὀλιγωτέραν. Εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι ὁ
 σίτος οὗτος ἀξίζει σὺν τῷ χρόνῳ περισσότερον· ὁ δὲ ὀνομαστὸς μισθὸς τοῦ ἐρ-
 γάτου αὐξάνει εἰς χρῆμα, ἄνευ ὅμως πραγματικοῦ πλεονεκτήματος δι' αὐτόν.
 γ) Κάτω γραμμὴ κατιῶσα, δεικνύουσα τὸ μερίδιον τοῦ κεφαλαίου, ἥτοι, τὸ κέρ-
 дос. Τὸ μερίδιον τοῦ κεφαλαίου, ἐλαττοῦται διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι
 πιέζεται μεταξὺ τοῦ μεριδίου τοῦ ιδιοκτῆτου, πάντοτε αὐξανομένου, καὶ τοῦ
 ἐργάτου παραμένοντος στασίμου.

V.—Ὁ Νόμος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καὶ τῶν Τραπεζῶν:

Αἱ περὶ διεθνούς ἐμπορίου καὶ Τραπεζῶν θεωρίαι τοῦ Ρικάρντο, ἀποτε-
 λοῦν τὰς ὀριστικὰς συνεισφορὰς εἰς τὴν ἐπιστήμην. Αὗται οὐδένα χαρακτηρα
 ἀπαισιοδοξίας καὶ ἀνταγωνισμοῦ φέρουσι. Τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὰ τῆς
 κοινωνίας, εὐρίσκονται εἰς ἄλλας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐ-
 λεύθερον εἰς τὸν συναγωνισμὸν ἐν διαρκεῖ ἁρμονίᾳ.

Ἡ κυριώτερα συνδρομὴ τοῦ Ρικάρντο εἰς τὴν ἐπιστήμην εἶναι ἡ ἀνακά-
 λυψις τῶν νόμων, τῶν ρυθμιζόντων τὰς κινήσεις τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τὰ
 ἀντιτιθέμενα πρὸς ἄλληλα ρεύματα τοῦ χρήματος τῆς μιᾶς χώρας πρὸς τὴν
 ἄλλην⁽⁷⁷⁾. Ὡς παρατηρεῖ οὗτος, ὅταν εἰς μίαν χώραν τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον
 εἶναι δυσμενές, ἥτοι αἱ εἰσαγωγαὶ ὑπερτεροῦσι τῶν ἐξαγωγῶν, ἃς ὑποθέσωμεν
 κατὰ ἓν ἑκατομμύριον, τότε τὸ χρῆμα πρέπει νὰ ἐξέλθῃ τῆς χώρας διὰ νὰ πλη-
 ρώσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην. Τὸ νόμισμα τότε γίνεται σπάνιον, ἐπομένως ἡ ἀξία
 του αὐξάνει, αἱ δὲ τιμαὶ ἐλαττοῦνται. Ἡ πτώσις ὅμως αὕτη τῶν τιμῶν, οὐδό-

(77) Ὁ Ρικάρντο λέγει, ὅτι «καὶ εἰς τὴν πλέον ἀναπόφευκτον ἀκόμη περίπτωσιν, καθ' ἣν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔλθωμεν χρηματικῶς ἀρωγὴ εἰς μίαν ξένην δύναμιν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τότε μόνον θὰ ἐκάμνομεν ἐξαγωγὴν χρυσοῦ, ὅταν δὲν θὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐμπορεύματα, διὰ τὴν ἀρωγὴν αὐτὴν ὑπὸ καλυτέρους ὅρους». "Ide: Ricardo: «Principles», σελ. 409.

λως ἐνθαρρύνει τοὺς ξένους ἐμπόρους, οἵτινες πωλοῦσιν εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἐνθαρρύνει δὲ ἄλλους ἐμπόρους ξένους, οἱ ὅποιοι ἀγοράζουν ἀπὸ αὐτὴν, ἥτοι ἐλαττώνει τὰς εἰσαγωγὰς καὶ αὐξάνει τὰς ἐξαγωγὰς. Οὕτω τὸ νόμισμα θὰ παύσῃ πλέον ἐξερχόμενον καὶ θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐπανέρχεται, τὸ δὲ ἐναντίον ρεῦμα θὰ λάβῃ χώραν μέχρις ὅτου ἐπιστρέψῃ τὸ ἀπομακρυνθὲν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παραδείγματι ἑκατομμύριον. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Ρικάρντο προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας διὰ τῶν σχετικῶν θεωριῶν του καὶ εἰς τὸν κανονισμὸν τῆς ὑπὸ τῶν Τραπεζῶν ἐκδόσεως τῶν γραμματίων. Οὕτως εἰς τινὰ ἐλάττωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας τὸ 1797 καὶ τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ γραμματίου, ἀφοῦ ἐξήτασε τοὺς λόγους τῆς ὑποτιμήσεως, ἀπέδειξεν εἰς σχετικῶν πλήρες παραδειγμάτων ὑπόμνημά του, ὅτι ἡ μόνη αἰτία αὐτῆς ἦτο ἡ εἰς ὑπερβολικὴν ποσότητα ἐκδοσὶς γραμματίων, ἥτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποτίμησιν καὶ ὡς ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον τὴν φυγάδευσιν τοῦ χρυσοῦ, ἐνῷ ἐπιστεύετο τὸ ἀντίθετον⁽⁷⁸⁾.

Πρὸς θεραπείαν τούτου εἰσηγήθη τὴν βαθμιαίαν ἐλάττωσιν ὑπὸ τῆς Τραπεζῆς τοῦ ποσοῦ τῶν γραμματίων τῆς, μέχρις ὅτου αὕτη ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος, ἀξίαν ἴσην, πρὸς τὸ ἀντιπροσωπευόμενον μετρητόν⁽⁷⁹⁾.

VI.—Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν τῶν ἀπαισιοδόξων.

Ὁ Μάλθους καὶ ὁ Ρικάρντο, μεταξὺ τῶν φυσικῶν νόμων τῶν φυσιοκρατῶν, οἵτινες ὥφειλον νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν τάξιν ὑπὸ τὸν ὅρον μόνον νὰ τοὺς ἀντελαμβάνετο ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ὑπῆκουεν εἰς αὐτούς, ἠθέλησαν νὰ ἀνακαλύψωσι καὶ ἑτέρους νόμους διὰ τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω, κατ' αὐτούς, ὁ νόμος τῆς προσόδου, δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα φυσικοῦ τινος νόμου, ὡς οἱ φυσιοκράται ὑπεστήριζον, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικοῦ τοιούτου, δεδομένου, ὅτι ἡ γῆ ἔχει τὸ μοναδικὸν προνόμιον τῆς ἀφ' ἑαυτῆς δημιουργίας τῆς ζητήσεως τῶν προϊόντων καὶ ἐπομένως τῆς ὑποστηρίξεως αὐξήσεως τῆς ἰδίας τῆς προσόδου καὶ ἀξίας.

Ἐπίσης διετύπωσαν τὸν νόμον τῆς μὴ ἀποδόσεως⁽⁸⁰⁾, ὅστις καθορίζει μοιραῖον ὅριον εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὸν βίον τροφῶν — κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μαρξικὴν θεωρίαν — ὡς μόνον μέσον βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων θὰ ἄφηνε τὴν ἐκουσίαν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ⁽⁸¹⁾ των.

(78) *Ἰδε σχετικῶς Hollander, J. : David Ricardo, σ. 38 κ. ἐπ.

(79) *Ἰδε Ricardo : «Principles», σελ. 432.

(80) Ὁ Ricardo λέγει, ὅτι «Ἡ συγκριτικὴ σπάνις τῶν εὐφορωτέρων ἐδαφῶν εἶναι ἡ πηγὴ τῆς προσόδου» «Principles» σελ. 376.

(81) Ὁ Ricardo παρατηρεῖ, ὅτι «εἰς κάθε ἀξίῳ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἀναγκάζῃ ἕνα λαὸν νὰ καλλιεργῇ ἐδάφη χειροτέρας ποιότητος, ἡ τιμὴ τῶν καλυτέρας ποιότητος ἐδαφῶν θὰ αὐξάνῃ, «Principles», σελ. 47.

Οἱτοὶ ἀρνοῦνται νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς ἰδέας τῶν Μερκαντιστῶν, ὅτι τὸ ρεῦμα τῶν ἀναποφεύκτων νόμων δύναται νὰ ἀλλάξῃ, εἴτε διὰ νομοθετικῆς ἐπεμβάσεως, εἴτε ἀκόμη διὰ τῆς ὀργανωμένης δράσεως τῆς καλῆς θελήσεως, μὴ ἔχοντες μεγάλην πίστιν εἰς τὴν ὀνομαζομένην πρόοδον. Φρονοῦσιν, ὅτι θέτουν ἐπὶ ἀλλοτρίων βάσεων τὴν κυριότητα, ὅταν ἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ πρόοδος, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει αὕτη, δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ἰδιοκτητοῦ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δοξασίας τῶν φυσιοκρατῶν, οἵτινες ἐξυμνοῦσιν τὸν ρόλον τῶν γαιοκτημόνων. Οἱ ἀπαισιόδοξοι διδάσκαλοι πιστεύουν ἀκόμη, ὅτι ἀφοπλίζουν τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα τῶν ἐργαζομένων, ὅταν ἀποδείξωσιν εἰς τοὺς φτωχοὺς, ὅτι οἱ ἴδιοι εἶναι ὑπεύθυνοι τῆς δυστυχίας των⁽⁸²⁾. Ἡ ἰδέα αὕτη ὑπέστη σοβαρὰ πλήγματα, τόσον ἐκ μέρους τοῦ μαρξισμοῦ, ὅσον καὶ ἐκ μέρους ἐτέρων συγχρόνων οἰκονομολόγων.

Ἡ θεωρία τοῦ Μάλθους περὶ πληθυσμοῦ, δὲν ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς δοξασίας τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων. Δι' αὐτῆς ὑψώθη μεγάλη ὁ δρίζων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἰδέα τῶν φυσιοκρατῶν, ὅτι ἡ φύσις ἢ ὁ Θεὸς διὰ μέσου τῆς γῆς δημιουργεῖ τὴν ἀξίαν, δὲν εὔρεν ἀπήχησιν εἰς τοὺς ἀπαισιόδοξους, εἰς οὓς διὰ τελείας ἀντιστροφῆς τῶν ρόλων, ἡ ἔγγειος πρόοδος ἐφάνη ὅχι πλέον ἢ εὐλογία τῆς φύσεως καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ ὡς συνέπεια τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς αὐξήσεως ἀγωνίας αὐτῆς, ὅχι ὡς ἄμισθον δῶρον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς φόρος εἰσπραττόμενος ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν παρὰ τοῦ καταναλωτοῦ, μὴ καλουμένη πλέον καθαρὸν προϊόν, ἀλλὰ πρόοδος. Ἡ περὶ ἀξίας καὶ τιμῆς θεωρία τοῦ Ρικάρντο κατὰ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις θεωρεῖται ἐσφαλμένη, διότι πρεσβεύεται παρ' αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἀξία προκύπτει ἀπὸ τὴν ποσότητα ἐργασίας, ἀντὶ νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὰς σκοπίμους οἰκονομικὰς λειτουργίας καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν· διότι ἡ ἐργασία δὲν δημιουργεῖ ἀξίαν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξία, ἐφ' ὅσον χρησιμεύει ὡς μέσον πρὸς ἓνα σκοπὸν⁽⁸³⁾. Ἐν τούτοις, ἡ θεωρία αὕτη τῆς ἀξίας - ἐργασίας προητοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Μαρξικὴν θεωρίαν τῆς ὑπεραξίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ συγχρόνου σοσιαλισμοῦ. Αἱ ἰδέαι τῶν μερκαντιστῶν ὑπὲρ τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως πρὸς δημιουργίαν εὐνοϊκοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου ὡς καὶ τῶν φυσιοκρατῶν, ὅτι τὸ ἐμπόριον, μόνον κέρδος παράγει καὶ οὐδένα πραγματικὸν πλοῦτον, ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν ἀπαισιόδοξων διδασκάλων.

(82) Ὁ Malthus ὑποδεικνύει διάφορα προληπτικὰ μέσα ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων, λέγων μεταξὺ ἄλλων, ὅτι «τὰ κωλύματα ποὺ συνιστῶ εἶναι σύμφωνα μετὰ τὴν λογικὴν καὶ κεκρωμένα ὑπὸ τῆς θρησκείας», περὶ τούτου ἴδε τὸ ἔργον του, «An Essay on the Principle of Population, or a View of its Past and Present Effects on Human Happiness», σελ. 616.

(83) Πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Ρικάρντο καὶ ὅλοι οἱ ὅσοι διὰ τῶν θεωρίων των ἠθέλησαν νὰ στηρίξωσι τὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας ἐπὶ τῆς ἐργασίας, ἠναγκάσθησαν ἔστω ἐμμέσως νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νόμου τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησεως, προκειμένου νὰ προσαρμόσωσι τὴν εἰρημένην θεωρίαν των μετὰ τὰ γεγονότα.

λων διὰ φιλελευθέρων τάσεων καὶ νέας ἐμπορικῆς πολιτικῆς.

Ὁ Ρικάρντο, διὰ τῆς περιφήμου θεωρίας του, περὶ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ Τραπεζῶν, ὑποστηρίζει, ὅτι τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς κοινωνίας, εὐρίσκονται ἐν διαρκεῖ ἁρμονίᾳ εἰς τὰς χώρας, ὅπου τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐλεύθερον εἰς τὸν ἀνταγωνισμόν. Τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι ὁ Μάλθους ἦτο μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, παρατηρῶν, ὅτι τὸ ἀσφαλέστερον μέσον προστασίας μιᾶς χώρας κατὰ τῆς πείνης, δὲν ἦτο ἡ παράδοσις τῆς ἐθνικῆς γεωργίας εἰς τὸν ξένον ἀνταγωνισμόν, ἀλλὰ τοῖναντίον ἡ ὑποστήριξις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως ικανοποιητικῆς τιμῆς⁽⁸⁴⁾.

Γενικώτερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ ἀπαισιόδοξοι διδάσκαλοι τῆς ἐπιστήμης Μάλθους καὶ Ρικάρντο, συνέβαλον περισσότερον τῶν αἰσιδόξων διὰ τὴν πρόοδον ταύτης καὶ πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τούτους τὴν μεγάλην κριτικὴν ἐργασίαν ὅλων τῶν θεωριῶν καὶ ὅλων τῶν οἰκονομικῶν θεσμῶν τοῦ 19ου αἰῶνος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ J.B. SAY

Ὁ Say ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς συναρμολογήσεως τῶν θεωριῶν τοῦ Α. Σμιθ εἰς ἐνιαῖον μεθοδικὸν σύνολον. Πράγματι, κατὰ τὰ ἔτη 1817—1826 ἐδημοσίευσεν τὸ σχετικὸν ἔργον⁽⁸⁵⁾ καὶ ἡ φήμη τοῦ ἐντεῦθεν ηὐξήθη τὰ μέγιστα, ἔγινε πανευρωπαϊκὴ καὶ διὰ μέσου τούτου αἱ ἰδέαι τοῦ Σμιθ λογικῶς διαταγμέναι ἐπαναφέρονται εἰς γενικὰς τινὰς ἀρχάς. Ὁ Say δὲν ὑπῆρξε μόνον γενικευτὴς τῶν ἰδεῶν τοῦ Α. Σμιθ, ἀλλὰ καὶ προήγαγε ταύτας.

Ὁ Α. Σμιθ παρεδέχετο ἰδιαιτέραν παραγωγικότητα τῆς γῆς χάρις εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς φύσεως καὶ ἐθεώρει ὡς ἀγόνους τὰς ἐργασίας τοῦ ἱατροῦ, δικαστοῦ, δικηγόρου καὶ ἄλλων. Ὁ Say ὅμως προχωρεῖ ἔτι περισσότερον τούτου, παρατηρῶν, ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ παντοῦ, ἡ φύσις ἀναγκάζεται νὰ ἐργάζεται ἀπὸ συμφώνου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοὺς ἱατροὺς, δικηγόρους καὶ ἄλλους φρονεῖ, ὅτι καὶ αὐτοὶ συντρέχουν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ὅλαι αἱ ἐργασίαι, τόσοι ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ ἡ γεωργία, εἶναι παραγωγικαί⁽⁸⁶⁾. Ἀπὸ τῶν φυσιοκρατῶν μέχρι τοῦ Σμιθ ἡ γνώσις τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ ὁ ρόλος τοῦ οἰκονομολόγου μετεβλήθη. Διὰ τὸν Say, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ αὐθορμήτου οἰκονομικοῦ μη-

(84) *I^{de} «An Inquiry into the Nature and Progress of Rent», 1815.

(85) *I^{de} Mc Culloch : «Collected Works», σελ. 545.

(86) Say, «Traité d'Economie Politique», ἐκδ. 6η, σελ. 70.

χανισμοῦ, ἢ, ὅπως λέγει, τῶν νόμων τῶν κυβερνώντων τὸν πλοῦτον⁽⁸⁷⁾ καὶ πρέπει νὰ ἀποχωρισθῇ τῆς πολιτικῆς. Ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ ρόλος τοῦ οἰκονομολόγου εἶναι ὄχι νὰ συμβουλεύῃ, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ παρατηρῇ, νὰ ἀναλύῃ καὶ νὰ περιγράφῃ⁽⁸⁸⁾. Ὁ Σμιθ ἐπικεφαλῆς τῆς ἐργασίας, τῶν χρησίμων διὰ τὸ Ἔθνος ἐργασιῶν, εἶχε θέσει τὴν γεωργικὴν. Ὁ Say, ἂν καὶ διατηρεῖ τὴν τάξιν αὐτὴν, ἐν τούτοις θέτει εἰς τὴν αὐτὴν μοῖραν τὰ χρησιμοποιούμενα κεφάλαια πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως. Μία καλὴ μηχανή, παρατηρεῖ οὗτος, παράγει περισσότερον τοῦ τόκου, τὸν ὁποῖον ἐστοίχισεν, ἢ μᾶλλον, ὠφελεῖ τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν τιμῶν, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς μηχανῆς. Ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξασκεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἐπιρροὴν κατὰ τὸν Say, εἶναι ἡ ἱκανότης τῶν βιομηχάνων ἐπιχειρηματιῶν, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς μοχλοὺς πάσης διανομῆς. Ἡ περὶ ἐμπορικῶν πόρων θεωρία του, καθ' ἣν τὰ ἀντικείμενα ἀγοράζονται διὰ τῶν ἀντικειμένων, ἐθεωρεῖτο ἐπιτυχὴς τύπος, ὅχι ὅμως καὶ ἀπόλυτος ἀλήθεια· ἐν προκειμένῳ ἐνισχύει θεωρίαν προσφιλῇ εἰς τὸν Σμιθ καὶ τοὺς φυσιοκράτας, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ νόμισμα εἶναι διάμεσόν τι μόνον, τὸ ὁποῖον ἀποκτῶμεν, ἵνα ἀπαλλαγῶμεν αὐτοῦ ἀμέσως ἀνταλλάσσοντες τοῦτο δι' ἑτέρου προϊόντος. Οὕτω, ὅταν σειρὰ συναλλαγῶν τινων διεκπεραιωθῇ, διαπιστοῦμεν, ὅτι τὰ ἀντικείμενα ἐπληρώθησαν δι' ἄλλων ἀντικειμένων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἐμπορεύματα χρησιμεύουν ἀλληλοδιαδόχως ὡς ἐμπορικοὶ πόροι, τὸ δὲ συμφέρον μιᾶς χώρας, ἥτις παράγει πολλά, εἶναι ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι χώραι παράγῃσι τοῦλάχιστον ἴσα.

Γενικώτερον ὁ Say, θεωρεῖ τὰς οἰκονομικὰς κρίσεις ὡς παροδικὸν φαινόμενον, λέγων ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἐλευθερία θὰ ᾔτο ἱκανὴ διὰ τὴν πρόληψιν τῶν τοῦς φόβους ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θεωροῦν ἀδύνατον τὴν κατανάλωσιν ὅλου τοῦ πλούτου, θεωρεῖ ἀδικαιολογήτους. Διὰ τῆς παραγωγῆς, φυσικῶς διὰ τῆς πτώσεως τῆς ἀξίας τῶν ἀντικειμένων καὶ οἱ ὑποφέροντες πρὸς στιγμὴν, θὰ εἶναι οἱ πρῶτοι, οἵτινες θὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς ἐπεκτάσεως τῆς βιομηχανίας. Ὁ ρόλος τοῦ Say εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θεωριῶν δὲν εἶναι ἀσήμαντος, ἡ δὲ πολιτικὴ οἰκονομία ἀπλοποιεῖται πολὺ ὑπ' αὐτοῦ.

(87) Say, ἐκδ. 6η, σελ. 6.

(88) Ὁ οἰκονομολόγος πρέπει νὰ παραμείνῃ ἀπαθὴς θεατῆς ἔγραψεν ὁ Say εἰς τὸ Μάλλθους τὸ 1820. Περὶ τούτου ἴδε ἀλληλογραφία μετὰ τοῦ Μάλλθους, *Collected Works*, σελ. 466.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

Ο SISMONDI⁽⁸⁹⁾

Ι.— Είσηγησις — ἀντικείμενον τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας

Τὸ καθεστὼς τῶν συντεχνιῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1791 εἶχεν ἐξαλειφθῇ.

Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ πανταχοῦ ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς ἐπικρατεῖ. Τὸ Κράτος ἀρνεῖται οἰανδῆρποτε διεύθυνσιν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κλασσικοὺς, ἡ πενία καὶ αἱ οἰκονομικαὶ κρίσεις δημιουργοῦσι νέαν κίνησιν καὶ στρέφουσι τὴν προσοχὴν τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προστασίας καὶ περιθάλψεως τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας ἀποζώντων, χάριν τῆς κοινωνικῆς γαλήνης. Μεταξὺ τῶν συγγραφέων τούτων ὁ ἐκ Γενεύης Σισμοντὶ ὑπέστη βαθύτερον παντὸς ἄλλου τὴν ἐπίδρασιν τῶν γεγονότων τούτων τῆς ἐποχῆς του. Διὰ τὸν Σισμοντὶ, δλόκληρος ὁ σκοπὸς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας περιλαμβάνεται ἐν τέλει, ἀπὸ μὲν θεωρητικῆς ἀπόψεως, εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν κρίσεων, ἀπὸ δὲ πρακτικῆς εἰς τὰ μέσα πρὸς πρόληψιν των. Οὗτος παρουσιάσθη ἐπὶ κεφαλῆς οἰκονομολόγων, οἵτινες, χωρὶς νὰ εἶναι σοσιαλισταί, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τυφλωθῶσιν ἐκ τῶν ἀκολασιῶν τοῦ φιλελευθέρου καθεστώτος, ἐζήτησαν μέσων ὁδόν. Τὸ ἔτος 1803 ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ἔργον του «Περὶ ἐμπορικοῦ πλούτου», εἰς ὃ ἐνεφανίσθη ὑπέρμαχος τῶν θεωριῶν τοῦ Α. Σμιθ. Βραδύτερον ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμά του, «Νέαι ἀρχαὶ πολιτικῆς οἰκονομίας», τὸ ὁποῖον ἐσημείωσε μεγάλην ἐπιτυχίαν, ὑποδείξας νέαν ὁδὸν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Εἰς τὸ νέον τοῦτο ἔργον του ὁ Σισμοντὶ ἀπεμακρύνθη τῶν θεωριῶν τῆς κλασσικῆς σχολῆς καὶ κατὰ σειρὰν ἐρευνᾷ τὰ προβλήματα τῆς ὑπερπαραγωγῆς, τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, τῆς πτωχείας τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, τῶν μηχανῶν καὶ ἄλλων τινῶν. Ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς

(89) Ὁ Σισμοντὶ ἦτο ἐκ Γενεύης καὶ ἐγεννήθη τὸ 1773. Κατέστη περίφημος ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰταλικῶν Δημοκρατιῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Γάλλων ὡς καὶ τῶν οἰκονομικῶν του ἔργων. Μεταξὺ τούτων εἶναι τὰ δημοσιευθέντα ἔργα του «Νέαι Ἀρχαὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας» 1819, καὶ «Μελέται ἐπὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» 1837.

ἐπιστήμης ταύτης, ὑποστηρίζει ὁ Σισμοντί, ὅτι διὰ τοὺς κλασσικοὺς ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ πλούτου, ἐνῶ τὸ ἀληθὲς ἀντικείμενον ταύτης, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἢ ἀκριβέστερον ἡ φυσικὴ εὐημερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελεῖ πλάνην, προσθέτει, τὸ νὰ ἐξετάζωμεν τὸν πλοῦτον χωρὶς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ πλοῦτος, πρέπει νὰ διανέμηται κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν, τότε δὲ μόνον δικαιοῦται τοῦ ὀνόματός του⁽⁹⁰⁾. Εἰς τὴν διανομὴν τοῦ πλούτου ἰδιαιτέραν θέσιν παραχωρεῖ εἰς τοὺς πτωχοὺς. Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, κατὰ τὸν Σισμοντί, εἶναι ἡ θεωρία τῆς εὐεργεσίας καὶ ὅ,τι δὲν σχετίζεται μὲ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτήν⁽⁹¹⁾.

II.— Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν περὶ ὑπερπαραγωγῆς καὶ ἀνταγωνισμοῦ ἰδεῶν τοῦ Σισμοντί.

Οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι θεωροῦσιν, ὅτι ἡ γενικὴ αὔξησης τῆς παραγωγῆς οὐδόλως παρουσιάζει ἐλαττώματα χάρις εἰς τὸν αὐτόματον μηχανισμόν, ὁ ὁποῖος ἐπανορθώνει τὰς πλάνας τῶν ἐπιχειρηματιῶν, οἵτινες ὑπερβαίνουν εἰς ἐνὸς σημείου τὰς ἀνάγκας τῆς ζήτησεως. Ὁ Σισμοντί ἀπαντᾷ εἰς ταῦτα, ὅτι, ἐὰν οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι ἐξήταζον τοὺς ἀνθρώπους ἀντὶ νὰ ἐξετάζωσι τοὺς νόμους τῆς κυκλοφορίας τῶν προϊόντων, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν μὲ τόσην εὐκολίαν νὰ ἀσπασθῶσι τὰς πλάνας τῶν παραγωγῶν. Ἡ αὔξησης τῆς προσφορᾶς, ἐὰν δὲν ἐπαρκῇ εἰς τὴν αὐξουσαν ζήτησιν, δὲν βλάπτει εἰς τίποτε, ἀλλὰ τοῦναντίον ὠφελεῖ ὅλους. Τοῦτο εἶναι ἀληθές. Ὁ περιορισμὸς ὅμως προσφορᾶς ὑπερπληθωριακῆς, ἐφ' ὅσον αἱ ἀνάγκαι δὲν αὐξάνουν ἐξ ἴσου ταχέως, δὲν εἶναι εὐκόλος· τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν εἶναι εὐκόλον, ἀπὸ τὴν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄλλην, νὰ ἐγκαταλείψωσι μίαν Βιομηχανίαν καὶ νὰ προσκολληθῶσιν εἰς ἄλλην. Ὁ ἐργάτης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀφήσῃ τὴν ἐργασίαν του, ἐκ τῆς ὁποίας ζῇ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν εἰδικεύθη καὶ νὰ μεταβῇ ἄλλοιου. Ὁ βιομήχανος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι τόσον ἔτοιμος, ὥστε νὰ ἐγκαταλείψῃ ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν βιομηχανίαν του, διὰ τὴν ὁποίαν τόσα χρήματα διέθεσεν. Οἱ παραγωγοί, παρατηρεῖ ὁ Σισμοντί, τότε θὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς ἐργασίας των καὶ ὁ ἀριθμὸς τούτων θὰ ἐλαττωθῇ, ὅταν ἐν τμήμα τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐργοστασίων χρεωκοπήσῃ καὶ ἀνάλογον μέρος τῶν ἐργατῶν ἀποθάνῃ ἐκ δυστυχίας. Πρέπει νὰ προφυλαχθῶμεν, τονίζει, ἐκ τῆς θεωρίας τῆς ἀφ' ἑαυτῆς προερχομένης

(90) «Ἡ Κυβέρνησις, λέγει, πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ, ὅχι εἰς τὴν συσσώρευσιν τοῦ πλούτου εἰς τὸ Κράτος, ἀλλὰ εἰς τὴν συμμετοχὴν ὅλων τῶν πολιτῶν εἰς τὰ θέλητρα τοῦ φυσικοῦ βίου, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύει ὁ πλοῦτος... ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πλεθυσμὸς εἶναι σημεῖα εὐημερίας τῶν Κρατῶν, ὅχι κατ' ἀπόλυτον λόγον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς μεταξὺ των σχέσεις», *Ἰδε σχετικῶς Sismondi, «Nouveaux Principes», τόμος 1ος, σελ. 9.

(91) *Ἰδε σχετικῶς A. Aftalion: «L'œuvre économique de Sismonde de Sismondi».

ἐξισορροπίσεως παραγωγῆς καὶ ζητήσεως, διότι δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἰσορροπία, ἀλλὰ πάντοτε κατόπιν μεγάλων προσπαθειῶν. Πλεονέκτημα ἐξ ἀντικαταστάσεως ἐνὸς ἀνθρώπου διὰ μιᾶς μηχανῆς ὑφίσταται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος οὗτος δύναται νὰ προσληφθῇ εἰς ἑτέραν ἐργασίαν⁽⁹²⁾. Ἡ ἰδέα τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, διὰ τὴν εἶναι χρήσιμος, πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ ἐπακόλουθον νέας ζητήσεως· ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁ Σισμοντὶ παρεδέχθη τὸ δυνατόν τῆς ὑπερπαραγωγῆς. Οὐδεμία πρόοδος εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν παραγωγὴν, ἐὰν δὲν προηγήται αὐτῆς νέα ζήτησις⁽⁹³⁾. Ἡ ἀντίληψις τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀνακριβής· διότι ἡ χαμηλὴ τιμὴ τῶν προϊόντων διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως μέρους τῆς προσόδου, τὴν ὁποίαν αὐτὴ προκαλεῖ, δημιουργεῖ μεγαλυτέραν ζήτησιν εἰς ἕτερα ἀντικείμενα, ἐπανορθώνουσα οὕτω τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησεν. Ἡ παρακολούθησις τῶν τιμῶν, παρατηρεῖ ὁ Σισμοντὶ, ἀναγκάζει τὸν ἐπιχειρηματίαν νὰ ἐξοικονομῇ, ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου κατέληξαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰς θέσεις τῶν ἐφήβων. Ἐπιχειρηματίαι τινές, ἵνα ἔχωσι μεγαλυτέραν ἀπόδοσιν ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, τοὺς ἀναγκάζουν εἰς ἐπίπονον ἐργασίαν ἔναντι μικροῦ μισθοῦ. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι πράγματι σοβαρόν. Ὁ Σισμοντὶ ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι ἀμείστομος μάχαιρα, ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον τὸ Κράτος νὰ καθορίσῃ τὰ ὅρια καὶ τοὺς κανόνας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

III.— Αἱ συνέπειαι χωρισμοῦ ἰδιοκτησίας καὶ ἐργασίας.

Πρῶτος, ὅστις διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις τείνει νὰ χωρίσῃ τὴν κοινωνίαν εἰς δύο ἀπολύτως διαφόρους τάξεις, εἶναι ὁ Σισμοντὶ. Ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς, παρατηρεῖ, ἐπιταχίνει τὸν χωρισμὸν τοῦτον τῶν τάξεων διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τῆς ἐνδιαμέσου τάξεως, ἀφήνων μόνον τὰς τάξεις τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων. Οὕτω θέσις ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπάρχει μόνον εἰς τὸν μέγαν κεφαλαιοκράτην καὶ τὸν μισθωτὴν. Καταβάλλεται προσπάθεια χωρισμοῦ παντὸς εἶδους ἰδιοκτησίας ἀπὸ παντὸς εἶδους ἐργασίας. Ὁ χωρισμὸς οὗτος, κατὰ τὸν Σισμοντὶ, ἔθεσε τὸν πτωχὸν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποτάσσῃται εἰς ἀσυμφόρους καὶ ἐπαχθεῖς ὅρους, πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ ἀποθάνῃ ἐκ πείνης.

Ὁ ἐργάτης, ἐστερημένος πάσης ἰδιοκτησίας, ὥς μόνον εἰσόδημά του ἔχει τὴν χρησιμοποίησίν του παρὰ τοῦ κεφαλαιοκράτου. Ὁ πληθυσμὸς, τονίζει, αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατὰ τὴν ὄρεξιν τῶν κεφαλαιοκρατῶν.

«Ὅσάκις θὰ ζητῆται καὶ θὰ προσφέρηται ἱκανοποιητικὸς μισθός, ὁ ἐργάτης θὰ γεννᾶται διὰ τὴν κερδίσει . . . , ὅταν ὅμως ἡ ζήτησις παύσῃ, ὁ

(92) Ἴδε «Nouveaux Principes», τόμος 1ος, σελ. 399.

(93) Ἴδε «Nouveaux Principes», τόμος 2ος, σελ. 329 κ. ἐπ.

ἐργάτης θὰ ἀποθάνῃ⁽⁹⁴⁾». Παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ θεωρία του αὐτοῦ περὶ πληθυσμοῦ καὶ ἡμερομισθίου εἶναι ἡ τοῦ Α. Σμιθ. Ἡ πλάνη τούτων, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι φρονοῦν, ὅτι τὰ ὑψηλὰ ἡμερομίσθια πολλαπλασιάζουν κατ' ἀνάγκην τὸν πληθυσμόν, ἐνῶ σήμερον τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουν τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς. Ὁ Σισμοντὶ ἔγραψεν ἐπίσης καὶ διὰ τὴν περίφημον ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀκαθαρίστου προϊόντος, ἥτις ἀπασχόλησεν ἔκτοτε τοὺς περισσοτέρους οἰκονομολόγους. Ἐὰν οἱ χωρικοὶ ἦσαν κάτοχοι τοῦ ἐδάφους των, θὰ ἦσαν βέβαιοι, ὅτι ἠδύναντο νὰ εὗρωσιν ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ των τὴν συντήρησιν καὶ ἀσφάλειαν ζωῆς των. Οὗτοι δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὸ ἀκαθάριστον προϊόν τῆς παραγωγῆς νὰ κατέλθῃ κάτω τοῦ πρὸς συντήρησιν ὅριου ἀσφαλείας⁽⁹⁵⁾. Ταῦτα ὅμως μεταβάλλονται μὲ τὴν μεγάλην ἔγγειον ιδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ χωρικοῦ εἰς ἀγρότην ἢ ἐργάτην. Ὁ ιδιοκτήτης ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ καθαρὸν προϊόν, δηλαδὴ εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τιμῆς πωλήσεως. Πολὺ ὀλίγον τὸν ἐνδιαφέρει ἡ θυσία τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος, πρὸς αὐξήσιν τοῦ καθαροῦ. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἐρμηνεύουσα τὰς οἰκονομικὰς κρίσεις. Ὁ χωρισμὸς τῆς ιδιοκτησίας ἀπὸ τῆς ἐργασίας ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν αὐξήσιν τῶν εἰσοδημάτων τῶν κατεχουσῶν τάξεων, ἐνῶ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐργατῶν παραμένουν πάντοτε εἰς τὸ κατώτατον ἀπαραίτητον ὅριον. Ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης πηγάζει καὶ διαφορὰ εἰς τὴν ζήτησιν τῶν προϊόντων. Μὲ ιδιοκτησίαν διανεμομένην ἐξ ἴσου θὰ προέκυπτε καὶ γενικὴ αὐξήσις τῶν εἰσοδημάτων, ὡς καὶ κάποια σταθερότης εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ζήτησεως.

IV.— Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σισμοντὶ ἐπὶ τῆς Ἱστορίας τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν.

Τὸ βιβλίον τοῦ Σισμοντὶ ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι ἔφερεν εἰς φῶς διὰ πρώτην φορὰν γεγονότα, τὰ ὁποῖα παρημελοῦντο τὴν περίοδον ἐκείνην ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων. Εἰς τὸ σύνολόν της ἡ θεωρία τούτου φαίνεται ὡς ἀπαισιόδοξος. Μετὰ τὸν Σισμοντὶ δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ ὁμιλῶμεν περὶ αὐτομάτου ἁρμονίας ἢ ἰσορροπίας τῶν συμφερόντων.

Ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λησμονήσωμεν τὰς δυστυχίας καὶ θλίψεις, τὰς ὁποίας κρύπτουν αἱ πρόοδοι τῆς παραγωγῆς. Θεωρεῖται πλέον ἀπαραίτητος ἡ ἐπέμβασις τῆς κοινωνίας, ἵνα καθορίσῃ τὰ ὅρια τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας

(94) Ἐπεξηγῶν οὗτος λέγει: «Ἡ θεμελιώδης μεταβολή, ἡ ὁποία προήλθεν εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐν τῇ μέσῳ τῆς παγκοσμίου πάλης, ἡ ὁποία προήλθεν ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἐργάτου μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων ὄρων, τοῦ ἐργάτου ὀδίνοντος τὸ ὄνομα, ληφθέν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους εἶναι ἀρχαῖον, ἀλλὰ ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου εἶναι ὅλως νέα. Ἰδε σχετικῶς, Sismondi, «Etudes sur l'économie politique», τόμος 1ος, σελ. 23, Παρίσι, 1837.

(95) «Nouveaux Principes», 1819, τόμος 1ος, σελ. 263—264.

καὶ ἐπανορθώσῃ τὰς καταχρήσεις τῆς. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους, ἔπρεπε νὰ λάβῃ χώραν κατ' ἀρχήν, διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νέων ἐφευρέσεων⁽⁹⁶⁾. Ὁ Σισμοντί ἔδωκεν εἰς τὰς μελέτας του τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν κατανομὴν τοῦ πλούτου, ἐν τούτοις δὲν ἔφθασε μέχρι τοῦ βασικοῦ θεσμοῦ τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν, τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ὑποστηρίζει, ὅτι αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς δυστυχίας τῶν ἐργατῶν, εἶναι τὸ ἀδέβαιον τοῦ εισοδήματος καὶ ἡ ἔλλειψις ιδιοκτησίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τούτων θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν ἔνωσιν ἐργασίας καὶ ιδιοκτησίας, ὅπου αὕτη εἶναι δυνατή. Ὡς πρὸς τὴν βιομηχανίαν, θέλει τὸν τεχνίτην ἀνεξάρτητον. Ἐπιθυμεῖ, ὅπως ἡ βιομηχανία διανεμηθῇ εἰς μεγάλον ἀριθμὸν ἀνεξαρτήτων ἐργαστηρίων καὶ μὴ εὗρισκωνται τὰ πάντα ὑπὸ ἓνα μόνον ἀρχηγόν. Ὁ ἐργάτης νὰ ἔχῃ τὴν βεβαιότητα, ὅτι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου θὰ γίνῃ συνεταῖρος τοῦ κυρίου του. Ὁ Σισμοντί, διὰ τῆς ἐκκλήσεώς του εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους, ἐγκαινιάζει τὴν ἀντίδρασίν του κατὰ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας. Οὗτος δὲν ἦτο σοσιαλιστής, ἐπηρέασεν ὅμως πολὺ τοὺς σοσιαλιστάς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Ο ΣΑΙΝ-ΣΙΜΟΝ

Ι.—Κοινωνικαὶ - Οἰκονομικαὶ ἰδέαι τοῦ Σαίν-Σιμόν.

Εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς του ὁ Σαίν-Σιμόν ἐπιθυμεῖ νὰ φέρῃ νέον εὐαγγέλιον. Οὗτος τάσσεται ὑπὲρ τῆς ιδρύσεως μιᾶς πολὺ μεγάλης Τραπεζίης, τῆς ὁποίας αἱ πρόσοδοι θὰ ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων χρησίων διὰ τὴν κοινωνίαν ἔργων. Εἰς τὰ ἔργα του ὁ Σαίν-Σιμόν ζητεῖ, νὰ σχηματίσῃ ἐπιστημονικὴν σύνθεσιν, ἡ ὁποία νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ θρησκευτικὰ δόγματα καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ μέλλον θετικὴν ἠθικὴν⁽⁹⁷⁾. Αἱ ἰδέαι του διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν του πεποιθήσεων, ἅπασαι περίπου, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ρόλου τῆς βιομηχανίας, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, ὡς τὴν ἐννοεῖ καὶ ὁ Α. Σμιθ, ἥτοι, ὡς συνώνυμον τῆς ἐργασίας. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐπίσημος Κυβέρνησις ἐκάστου Κράτους εἶναι μία πρόσοψις καὶ τίποτε ἄλλο. Ἡ δρᾶσις τῆς εἶναι ἀτελής, ἡ δὲ κοινωνία καὶ χωρὶς αὐτὴν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Ὅταν ὅμως ἀπολέσωμεν τοὺς σοφοὺς, τοὺς βιομηχάνους, τοὺς τραπεζίτας καὶ ἐμπόρους, ἡ κοινωνία θὰ καθίστατο ἄχρη-

(96) *Id. H. Crossman : «Sismonde de Sismondi et ses Théories Economiques», σ. 20 κ.έ. καὶ Connard : «Histoire des doctrines économiques», 1924.

(97) *Ora Barard : «Exposition de la doctrine de Saint-Simon», σ. 18 κ.έ.

στος. Οὕτως οἱ ἄνδρες οὗτοι οὐσιαστικῶς κυβερνοῦν καὶ κρατοῦν τὴν πραγματικὴν δύναμιν. Ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ βιομηχανία εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας ἐκάστου Κράτους⁽⁹⁸⁾. Τὸ καθεστὼς του προϋποθέτει τὴν ἐξαφάνισιν τῶν τάξεων. Δὲν θὰ ὑπάρχωσιν εὐγενεῖς, ἄστοί, κληρικοί, ἀλλὰ μόνον δύο κατηγορίαι ἀνθρώπων, τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν ὀκνηρῶν, ἢ, ὡς παραστατικὰ λέγει ὁ Σαίν-Σιμόν, τῶν μελισσῶν καὶ τῶν κηφήνων. Εἰς τὴν κοινωνίαν οἱ δεῦτεροι πρέπει νὰ ἐκλείψωσι, διότι μόνον διὰ τοὺς πρώτους θὰ ὑπάρχῃ θέσις. Ἡ τάξις αὕτη περιλαμβάνει ὅχι μόνον τοὺς χειρωνακτας, ἀλλὰ καὶ τοὺς γεωργούς, τοὺς σοφούς, τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς βιομηχάνους καὶ τοὺς Τραπεζίτας. Μεταξὺ τῶν ἀτόμων αὐτῶν μία διάκρισις θὰ ὑπάρχῃ μόνον, ἐκείνη τῶν ἱκανοτήτων ἐκάστου. Ὑποστηρίζει, ὅτι πρέπει νὰ ἐκλείψωσιν ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις, αἵτινες δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐργασίας ὡς καὶ αὕτη ἡ Κυβέρνησις. Διὰ τὸν Σαίν-Σιμόν ἡ ἐθνικὴ συνεργασία πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς βιομηχανικὴ ἐπιχείρησις. Ὁ ρόλος τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ βιομηχανικῇ κοινωνίᾳ του πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐργατῶν κατὰ τῆς ἀγόνου δράσεως τῶν ὀκνηρῶν καὶ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀσφαλείας καὶ ἐλευθερίας ἐν τῇ παραγωγῇ. Οὗτος προτείνει, ὅπως ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐμπιστευθῇ εἰς μίαν βουλὴν, ἀποτελουμένην μόνον ἐξ ἀντιπροσώπων τῆς ἐμπορικῆς, χειρωνακτικῆς καὶ γεωργικῆς βιομηχανίας, τὴν ψήφισιν ἢ ἀπόρριψιν τῶν νομοσχεδίων, ἅτινα θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς αὐτὴν ὑπὸ δύο ἐτέρων βουλῶν, ἀποτελουμένων ἐκ σοφῶν, μηχανικῶν καὶ καλλιτεχνῶν, ἀποβλεπουσῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὕλικου πλούτου τῆς χώρας. Οὕτως ἐπιζητεῖ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς πολιτικῆς δι' οἰκονομικῆς Κυβερνήσεως. Ἐνεκα τῆς ἰδέας του ταύτης ὁ Σαίν-Σιμόν, ἂν καὶ παρέχει εἰς τὸν σοσιαλισμὸν μίαν τῶν θεμελιωδεστέρων ἰδεῶν του, ἥτοι τὴν μετατροπὴν τῶν Ἑθνῶν εἰς παραγωγικὰ σωματεῖα, ἐν τούτοις, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι σοσιαλιστής, ἐὰν βεβαίως διὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐννοοῦμεν καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, διότι οὗτος ὠμίλησε μὲν περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς ἐγγείου ιδιοκτησίας, ἀλλὰ τοῦτο ἔπραξε μόνον εἰς τινὰς μεμονωμένας περιπτώσεις. Διὰ τὸν Σαίν-Σιμόν, τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ ἐργασία ἔχουν δικαίωμα εἰς ἀνταμοιβήν. Εἰς ἀμφότερα ταῦτα διαβλέπει κοινωνικὸν ἀπόθεμα.

II.—Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ καὶ ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία.

Πέριξ τοῦ Σαίν-Σιμόν συνηθροίσθησαν πολλοί, οἵτινες, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἔγιναν προπαγανδισταὶ τῶν ἰδεῶν του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαίν-Σιμόν, οἱ μαθηταὶ του ἐξέδωκαν ἐφημερίδα πρὸς διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ διδασκάλου των. Ὁργάνωσαν διαφόρους διαλέξεις καὶ ἐδημοσίευσαν εἰς δύο τό-

(98) Περὶ τούτου ἴδε E. Mason : «Saint-Simonism and the Rationalization of Industry» (εἰς Quarterly Journal of Economics, 1933).

μους βιβλίον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκθεσις τῆς θεωρίας τοῦ Σαίν-Σιμόν». Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὴν κοινωνικὴν θεωρίαν τῆς σχολῆς, ἀποτελῶν ἐν τῶν συγχρόνων μνημείων τοῦ σοσιαλισμοῦ ὁ δεύτερος τόμος εἶναι κυρίως φιλοσοφικὸς καὶ ἠθικὸς. Κατὰ τοὺς Σαίν-Σιμονιστάς, δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀποδείξωμεν μόνον εἰς τὴν σύγχρονον ἀνθρωπότητα τὴν ἠθικὴν ἀποστολὴν της, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴν κάμωμεν νὰ ἀγαπήσῃ δι' ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων τὴν ἀποστολὴν της αὐτήν⁽⁹⁹⁾. Ὁ Σαίν-Σιμόν, ἀντέταξεν εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν τοὺς ὀκνηροὺς εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Ὁ βιομηχανισμὸς, κατ' αὐτόν, πρέπει νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του μόνον εἰς τοὺς δευτέρους. Ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἐργασία παρέχει δικαίωμα δι' ἀνταμοιβήν. Κατὰ παράδοξον ὅμως ἀντίφασιν ὁ Σαίν-Σιμόν θεωρεῖ τὸ κεφάλαιον ὡς ἀτομικὸν ἀπόθεμα, τὸ ὁποῖον δικαιούται ἰδιαιτέρας ἀνταμοιβῆς. Ἡ ἰδιοκτησία, λέγει, πρέπει νὰ ἀνασυνταχθῇ καὶ νὰ στηρίζηται ἐπὶ βάσεων, αἱ ὁποῖαι νὰ τὴν καθιστῶσιν εὐνοϊκωτέραν εἰς τὴν παραγωγὴν⁽¹⁰⁰⁾. Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ ὅμως ἀντικρούουν ταῦτα, λέγοντες: δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον τῶν προνομίων. Θεωροῦν, ὅτι αὕτη καθιερώνει τὸ ἀδικιώτερον τῶν προνομίων, ἥτοι τὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ λαμβάνοντος δῶρον ἐκ τῆς ἐργασίας τρίτου. Ἡ ἰδιοκτησία διὰ τοὺς Σαίν-Σιμονιστάς, ὑπὸ τὴν συνηθεστέραν σημασίαν της, ἀποτελεῖται ἐκ πλούτου, ὁ ὁποῖος δὲν καταναλίσκεται ἀμέσως καὶ παρέχει δικαιώματα εἰς πρόσοδον. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ ἰδιοκτησία περιλαμβάνει τὴν γῆν καὶ τὰ κεφάλαια, ἥτοι τὰ κεφάλαια παραγωγῆς. Δι' ἡμᾶς ἡ γῆ καὶ τὰ κεφάλαια οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, θεωροῦνται μέσα ἐργασίας, οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι εἶναι καταθέται τῶν μέσων τούτων, ἔργον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ διανομὴ τῶν εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Ἡ διανομὴ λαμβάνει χώραν διὰ πράξεων, αἵτινες παρέχουσι τόκον, ἐπιτόκιον, μίσθωμα. Οὕτως, ὁ ἐργαζόμενος, διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τινα ἄτομα, ἀναγκάζεται νὰ ἀφήσῃ μέρος τοῦ καρποῦ τῆς ἐργασίας του εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην. Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ θεωροῦν τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην τῶν ἐργαζομένων ἔναντι τῶν ἰδιοκτητῶν ὡς ἐκμετάλλευσιν ἀνθρώπου παρ' ἀνθρώπου. Διευκρινίζεται, ὅτι ὁ ὅρος ἐκμετάλλευσιν, διὰ τοὺς Σαίν-Σιμονιστάς, ἔχει διάφορον σημασίαν ἐκ τῆς τοῦ Σισμοντί, Μάρξ καὶ ἄλλων, διότι θεωροῦν τὴν ἐκμετάλλευσιν ὀργανικὸν ἐλάττωμα τοῦ κοινωνικοῦ μας καθεστῶτος⁽¹⁰¹⁾. Ὡς πρὸς τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου φρονοῦν, ὅτι δὲν

(99) «Ἡ πολιτικὴ, ἔλεγεν ὁ Σαίν-Σιμόν, προέρχεται ἐκ τῆς ἠθικῆς, οἱ δὲ θεοὶ ἐνὸς λαοῦ εἶναι αἱ συνέπειαι τῶν ἰδεῶν του. Ὅρα «Système Industriel, Oeuvres», τόμος 3ος, σελ. 31. Ἀλλὰ καὶ λέγει, «Ἡ φιλοσοφία, ἔβρουσε τοὺς σπουδαιότερους κοινωνικοὺς θεσμούς. Αὕτη μόνον ἔχει ἀρκετὴν ἰσχὺν διὰ νὰ σταματήσῃ τὴν δρᾶσιν τῶν παλαιῶν τοιούτων καὶ νὰ ἰδρύσῃ νέους, βασιζομένους ἐπὶ τελειοτέρας θεωρίας». Ὅρα «Système Industriel, Oeuvres», τόμος 5ος, σελ. 167.

(100) Ὡς «L'Organisateur», Oeuvres 4, σ. 59.

(101) «Theory Saint-Simon», σ. 176.

προέρχεται ἐξ ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργάτου, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς μισθὸς διευθύνσεως τῆς ἐργασίας.

Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ ἀπαθοῦσι τὸ σύστημα τῆς κοινοκτημοσύνης⁽¹⁰²⁾ τῶν ἀγαθῶν, διότι τὴν θεωροῦν ὡς παραβίασιν τοῦ πρώτου ἐξ ὅλων τῶν ἠθικῶν νόμων, ὅστις θέλει, ὅπως εἰς τὸ μέλλον ἕκαστος τοποθετηθῇ κατὰ τὴν ἰκανότητά του καὶ ἀνταμειφθῇ κατὰ τὰς πράξεις του. Ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου τούτου ζητοῦσι τὴν κατάργησιν ὅλων τῶν προνομίων τῆς γεννήσεως, ὡς καὶ τῆς κληρονομίας. Ἐπίσης θέλουσιν, ὅπως ἐνωθῶσιν ὅλα τὰ μέσα τῆς ἐργασίας εἰς κοινωνικὸν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον νὰ τυγχάνῃ ἐκμεταλλεύσεως διὰ τῆς συνεργασίας καὶ ἱεραρχικῶς. Οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ προσβάλλουσι τὸν θεσμὸν τῆς ιδιοκτησίας, ἐφ' ὅσον οὗτος, ὡς ἐσφαλμένως ἰσχυρίζονται, καθιερώνει διὰ μερικῶν τὸ ἀσεβὲς προνόμιον τῆς ὀκνηρίας, τοῦ ζῆν ἐκ τῆς ἐργασίας τρίτου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΣΙΣΜΟΝΤΙ — ΣΑΙΝ-ΣΙΜΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΩΝ

Ὁ Σαίν-Σιμόν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν, ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ διότι διείδε βαθύτερον, ἐξ ὅλων τῶν συγχρόνων του, τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀστικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξήγγειλε τὴν οικονομικὴν ἐπιβολὴν τῆς ἀστικῆς τάξεως, διείδε τὸν ἐπαναστατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν της, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ὀργάνωσις τῆς παραγωγῆς ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ὁ παραγωνισμὸς τοῦ Κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν. Εἶναι οὕτοπις τοῦ μέλλοντος, ὁ ὁποῖος ἀπατάται, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν μέσων, ἀλλ' ὅχι ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν. Κατ' ἄλλους, μόνον ὑπὸ ὠρισμένης ἐπιφυλάξεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἔπεινε βεβαίως πρὸς νέαν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀτομικιστικὸν οικονομικὸν σύστημα προγενεστέρων οἰκονομολόγων, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἐνιαίαν συγκεντρωτικὴν καθοδήγησιν.

Ὁ Σαίν-Σιμόν ἀποδίδει βασικὴν σημασίαν καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν παράγοντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐπιδιώκει δὲ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν νέαν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνίας διὰ θρησκευτικῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀνθρώπων⁽¹⁰³⁾. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Σαίν-Σιμονισταί, ἂν καὶ δὲν συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν συνεργατικῶν σοσιαλιστῶν, ἐν τούτοις διεκήρυξαν τὴν συνεργασίαν ὡς τὸν ἀνώτατον τύπον

(102) Ὁρᾷ E. Mason : «Saint-Simonism and the Rationalization of Industry», (Quarterly Journal of Economics. 1933).

(103) Ὁ Σαίν-Σιμόν ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ διαβραβεύωσι οἱ φιλόανθρωποι εἰς τὴν ἰδρύσιν τῆς νέας κοινωνίας, Oeuvres, τόμος 4ος, σελ. 120-121.

παραγωγικῆς ὀργανώσεως. Προεῖδον τὴν χρῆσιν τῆς θεωρίας τῆς προσόδου, τὴν ὁποίαν θὰ ἔκαμνον οἱ σοσιαλισταί. Ὅμιλοῦσι περὶ ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν τοῦ Μάλλθους καὶ Ρικάρντο, τὴν ὁποίαν ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλουν νὰ πραγματοποιήσωσιν ὡς πρὸς τὴν μίσθωσιν, ἀφιερώνοντες τὸ λεγόμενον πλεονέκτημα τῶν εὐφόρων ἐπὶ τῶν ἀγόνων ἑδαφῶν εἰς τὰς γενικὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας. Διὰ τὴν διανομὴν τοῦ πλούτου, λέγουν, ὅτι συνίσταται εἰς τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τῆς ἰδιοκτησίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐνῷ ὁ Σμιθ καὶ ὁ J.B. Say, ἐννοοῦσιν ὡς τοιαύτην τὴν διανομὴν τοῦ ἔτησιου εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Ἡ θεωρία των περὶ τῆς διανομῆς εἶναι ἀπλῶς θεωρία τῆς τιμῆς τῶν ὑπηρεσιῶν, οὐδόλως ἀσχολουμένη περὶ τῶν ἀτόμων. Αἱ ἀντιλήψεις τῶν Σαίν-Σιμονιστῶν, τὸ πῶς ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ γενικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος, διαφέρουν ἐκείνων τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων· διότι οἱ κλασσικοὶ εἰς τὸ συμφέρον τῶν καταναλωτῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι συμφέρον γενικόν, ἀντιτάσσουσι τὸ συμφέρον τῶν παραγωγῶν, ἥτοι τὸ ἰδιωτικὸν τοιοῦτον, ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ Σαίν-Σιμονισταὶ ἀντικαθιστῶσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην διὰ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐργαζομένων καὶ ἀέργων ἢ διὰ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Τὸ γενικὸν συμφέρον εἶναι τῶν ἐργατῶν, τὸ δὲ ἀτομικὸν τοῦ ὀκνηροῦ, ὅστις ζῇ εἰς βάρος τοῦ ἐργαζομένου. Οἱ κλασσικοὶ προσπαθοῦσιν ἐπίσης νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς νόμους τὴν φαινομενικὴν ἀταξίαν τῶν ἀτομικῶν πράξεων, ὅταν δὲ φθάσωσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐκπλήσσονται ἐκ τῆς βαθείας ταύτης ἀρμονίας καὶ ἀρκοῦνται νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι αὐτόματοι κοινωνικαὶ δυνάμεις, ὡς ὁ ἀνταγωνισμὸς, καθορίζουσι τὸν ἐγωισμόν, ἀναγκάζουσαι τοῦτον, ὅπως συνδράμῃ σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Ὁ Σισμοντὶ καὶ οἱ Σαίν-Σιμονισταί, τοῦναντίον, ἐκπλήσσονται ἐκ τῆς ἀδεξιότητος, σκληρότητος καὶ βραδύτητος, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνεργοῦσιν αἱ αὐτόματοι κοινωνικαὶ δυνάμεις καὶ φροντίζουσι νὰ τὰς ἀντικαταστήσωσι δι' εὐσυνειδήτου καὶ λελογισμένης ἀντιδράσεως τῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν αὐτόματον συμφιλίωσιν τῶν διαφόρων συμφερόντων, ἀντιτάσσουσι τὴν τεχνητὴν, ζητοῦντες τὰ μέσα πραγματοποιήσεώς της. Ὁ Σισμοντὶ τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν θεωρεῖ ὀλέθριον, ὡς ὠθοῦντα εἰς τὴν μεγίστην ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων. Εἶναι κεκηρυγμένος ἐναντίον τῶν μηχανῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς λέγει, φέρουσι τὴν ἀνεργίαν καὶ ἐξαπλοῦσι περισσότερον τὴν κοινωνικὴν δυστυχίαν, παρεδέχθη ὅμως τὸ δυνατόν τῆς ὑπερπαραγωγῆς εἰς τινὰς περιπτώσεις, ἐφ' ὅσον προηγεῖται αὐτῆς νέα ζήτησις. Περαιτέρω ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν, ὡς μόνην ἱκανὴν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν πτωχῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασσικῆς σχολῆς, τὴν ὁποίαν δὲν θεωρεῖ ἱκανὴν νὰ προσπορίσῃ ὠφέλειαν. Ὁ Σισμοντὶ δὲν ἀσπάζεται τὴν περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν τοῦ Μάλλθους, διότι δὲν παραδέχεται, ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν πρὸς συντήρησιν τροφῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς θελήσεως, ὡς λέγει, τῶν ἰδιοκτητῶν, οἵτινες ὠθοῦσιν αὐτὸν ἢ τὸν καθορίζουσι διὰ τῆς

ζητήσεώς των, διότι ἔχουσι συμφέρον διὰ τὸν καθορισμὸν πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἀνωτάτου καθαροῦ προϊόντος. Ὁ Σισμοντὶ καὶ ὁ Σμίθ φαντάζονται, ὅτι τὰ ὑψηλὰ ἡμερομίσθια πολλαπλασιάζουσι κατ' ἀνάγκην τὸν πληθυσμὸν, ἐνῶ σήμερον τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουσι τὸναντίον, ὅτι αἱ συνήθειαι μεγαλυτέρας εὐημερίας, τείνουσιν εἰς μερικὰς περιπτώσεις εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ Σισμοντὶ ἐξυμνεῖ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν καλουμένην πατριαρχικὴν ιδιοκτησίαν, ἥτοι τὴν αὐξήσιν τῶν μικρῶν ιδιοκτητῶν. Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὗτος, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ ἐκτιμᾷ ἰδιαιτέρως τὸν Σμίθ, ἀπεμακρύνθη τῶν θεωριῶν τῆς κλασσικῆς σχολῆς, ἀκολουθῶν ἰδίαν μέθοδον καὶ καταλήγων εἰς πρωτότυπα θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ συμπεράσματα. Οἱ Σαίν-Σιμονισταί, βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς κριτικῆς τῆς φιλελευθέρου οἰκονομίας, ἀπέρριψαν τὴν ιδιοκτησίαν καὶ φρονοῦσιν, ὅτι κακῶς χαρακτηρίζεται ὁ Σαίν-Σιμὸν ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν ὡς πρόδρομος τῆς ὑλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας τοῦ Μάρξ· ἂν καὶ αἱ ἰδέαι του περὶ βαθμιαίας ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων καὶ ἡ θεωρία του περὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν τάξεων, παρουσιάζουσιν ὁμοιότητα μὲ τὰς βασικὰς ἰδέας τοῦ Μαρξισμοῦ· ἐν τούτοις, μετὰξὺ τῶν δύο ἀπόψεων, ὑπάρχει θεμελιώδης διαφορὰ. Ὁ Σαίν-Σιμονισμός, ἐν τέλει, παρουσιάζεται ὡς ἡ πρώτη, ἡ πλέον διορατικὴ ἔκφρασις τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ιδεῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΑΙ

I.—Ὁ Robert Owen⁽¹⁰⁴⁾

Μετὰξὺ τῶν Συνεργατικῶν Σοσιαλιστῶν διακεκριμένην θέσιν κατέχει ὁ Robert Owen, ὅστις ἐμφανίζεται ὡς τύπος πρωτότυπος.

Οὗτος ἤρχισεν ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῶν μέσων προστασίας τοῦ ἐργάτου⁽¹⁰⁵⁾.

Εἰς τὸ ἐργαστάσιόν του προσαρτᾷ καὶ ὀργανώνει ἐργατικὰ οἰκήματα, ἐστιατόρια, ταμιευτήρια καὶ ἄλλα. Ὁ Owen προκατέλαβε κατὰ ἥμισυν περὶ-που αἰῶνα τὴν μετέπειτα ἐργατικὴν νομοθεσίαν. Περαιτέρω: α) ἡλάττωσε τὴν ἐργάσιμον ἡμέραν ἀπὸ 17 εἰς 10 ὥρας. β) Ὀργάνωσε λαϊκὰ σχολεῖα διὰ πρῶ-την φορὰν διὰ τὰ παιδιὰ κάτω τῶν 10 ἐτῶν, τὰ ὅποια μετέβαινον εἰς αὐτὸν δι'

(104) Ὁ Owen ὤψωσε πρῶτος τὴν σημαίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ 1825 ὤρυσε ἐν Ἰνδιάνῃ τῆς Ἀμερικῆς τὴν ἀποικίαν τῆς Νέας Ἀρμονίας. Ἀφῆκεν ὀλίγα βιβλία, ἦτο ὁμῶς ἀκούραστος ἀγορητὴς καὶ δημοσιογράφος. Ἀπέθανε τὸ 1858 εἰς ἡλικίαν 87 ἐτῶν.

(105) Ὡς σχετικῶς Owen: «The Book of the New Moral Work», 1845 σ. 28 κ.ε.

ἐργασίαν, ἀρνούμενος νὰ τὰ χρησιμοποίησιν. Ὅταν εἶδεν, ὅτι τόσοι τὸ παράδειγμα του, ὅσον καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιτυχούσα βιομηχανία του δὲν κατώρθωσαν νὰ κατηχήσωσι τοὺς ἐργοδότης εἰς τὰς ἰδέας του, ἐστράφη πρὸς τὰς Κυβερνήσεις, προσπαθῆσας νὰ ἐπιτύχῃ διὰ νόμου τὰς ἰδίας μεταρρυθμίσεις. Ὁ Owen ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται, εἴτε διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἴτε διὰ τῆς νομοθεσίας. Οὗτος ἦτο πατὴρ τῆς καλουμένης σήμερον ὑπὸ τῶν κοινωνιολόγων αἰτιολογίας, δηλαδὴ τῆς ὑποταγῆς καὶ προσαρμογῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ περιβάλλον. Ἡ θεωρία του ἐν τῇ οἰκονομικῇ τάξει, εἶναι ὅτι ἡ τοῦ Lamarck ἐν τῇ βιολογίᾳ, ἥτοι ἡ πίστις εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν ὁργανισμῶν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τῶν ὁργάνων. Ἐκ φύσεως, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε καλὸς οὔτε κακός, ἀλλ' ὅτι τὸν κάμνει τὸ περιβάλλον. Ἐὰν ἤδη ὁ ἄνθρωπος εἶναι κακός, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστὼς εἶναι ἐπαχθές. Ἐν τούτοις, ὁ Owen οὐδεμίαν προσοχὴν δίδει εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ κοινωνικὸν τοιοῦτον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται εἴτε διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἴτε διὰ τῆς νομοθεσίας εἴτε διὰ τῆς λογικῆς δράσεως τῶν ἀτόμων⁽¹⁰⁶⁾. Διὰ τῆς παιδείας, παρατηρεῖ, κάμνομεν τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἐπιθυμοῦμεν, ὅπως κάμνομεν τὰ ὑποδήματα καὶ ἄλλα. Ἐὰν μεταβάλλωμεν τὸ περιβάλλον τοῦτο, μεταβάλλομεν τότε καὶ τὸν ἄνθρωπον. Παρατηροῦμεν, ἐν προκειμένῳ, ὅτι εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν περιέχει ὁ συλλογισμὸς του, ὑπάρχει ἀνακόλουθόν τι· διότι, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶναι προϊόν τοῦ περιβάλλοντος, εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸ περιβάλλον τοῦτο. Ἀξιόλογος καὶ οὐσιώδης ἰδέα τοῦ Owen ἦτο ἡ κατάργησις τοῦ κέρδους. Κατ' αὐτὸν διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος ἡ πρώτη ἐνέργεια εἶναι ἡ κατάργησις τοῦ κέρδους. Οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τοῦτο θεωρεῖ μέγα κακόν. Ἐρωτᾶται ὁμως τί εἶναι τὸ κέρδος; Τὸ ἐπὶ πλεόν τῆς τιμῆς τοῦ κόστους. Ἀπὸ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον, παρατηρεῖ, διακρίνομεν τὴν ἀδικίαν. Ἡ δικαία τιμὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ κόστους καὶ τὰ προϊόντα πρέπει νὰ πωλῶνται ὅσον ἐστοίχισαν, οὔτε ἔλασσον οὔτε πλεόν. Πέραν τούτου, τὸ κέρδος δὲν εἶναι μόνον ἀδικία, ἀλλὰ καὶ ἡ κυριώτερα αἰτία τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων τῆς ὑπερπαραγωγῆς ἢ τῆς ὑποκαταναλώσεως, ὥς μὴ ἐπιτρέπον εἰς τὸν ἐργάτην νὰ ἐπαναγοράζῃ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του καὶ ἐπομένως νὰ καταναλίσκῃ τὸ ἰσότιμον προϊόν τῆς παραγωγῆς του. Προκειμένου νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ κατάργησις τοῦ κέρδους, ὁ Owen προτείνει τὴν κατάργησιν τοῦ χρήματος, ἐπειδὴ θεωρεῖ, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπέρχεται τὸ κέρδος, ζητῶν τὴν ἀντικατάστασιν του διὰ γραμματίων ἐργασίας, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ἀληθὲς μέτρον τῆς ἀξίας, ἀφοῦ ἡ ἐργασία εἶναι ἡ ἀξία. Οὕτως ἡ συνεργατικὴ εἰσαγὰ, ἐφ' ὅσον τείνει εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ κέρδους, θὰ παραμείνῃ τὸ μεγαλύτερον ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου τοῦ Owen.

(106) *Iῆ Owen : «Report on the Poor», 1817, σ. 10 κ.ε.

Ο Fourier, (1772 - 1835) ἦτο ὁ ἀστὸς τῶν σοσιαλιστῶν. Τὸ ἔργον του περιέχει καὶ σελίδας ἀντιφάσεων καὶ ὑπερβολῶν. Τὸ σύστημά του ἀναπτύσσεται ἐξ ὁλοκλήρου περίπου εἰς τὸ φαλαγγεῖον του. Τοῦτο, θεωρούμενον ἔξωθεν, ὁμοιάζει μὲ ξενοδοχεῖον 1500 ἀτόμων, ἀλλ' εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἀπὸ τὰ σημερινά, τῶν χειμερινῶν ἢ θερινῶν διαμονῶν μετὰ δωματίων καὶ διαμερισμάτων, συσσιτίων, ἀναγνωστηρίου, μουσικῆς, θεάτρου καὶ ἄλλων ἐγκαταστάσεων, τὰς ὁποίας ὁ Fourier περιγράφει λεπτομερῶς⁽¹⁰⁷⁾. Εἰς τὸ φαλαγγεῖον ἕκαστος θὰ εἶναι ἐλεύθερος, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ σήμερον, ὅχι μόνον νὰ καταλάβῃ ὁλόκληρον διαμέρισμα, ἀλλὰ καὶ νὰ τρώγῃ μόνος του, ἐὰν δὲν ἐπιθυμῇ νὰ συμμετέχῃ τοῦ συσσιτίου. Τὸ φαλαγγεῖον διαφέρει τοῦ μεγάλου ξενοδοχείου κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι διὰ τοὺς πλουσίους μόνον, ἀλλὰ ἔχει δωμάτια καὶ τροφὴν ὅλων τῶν τιμῶν, πέντε τάξεων καὶ μιᾶς δωρεᾶν ἐπὶ πλέον. Οὕτω, θὰ ἔχωμεν κομμουνισμόν, ὡς πρὸς τὴν κοινὴν κατανάλωσιν, μὲ τὴν μόνην διαφορὰν, ὅτι ἡ συνάθροισις αὕτη ὑπὸ τὴν ἰδίαν στέγην καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν, ἀντὶ νὰ εἶναι τυχαία, ὡς σήμερον, θὰ εἶναι διαρκής, καθισταμένη οὕτω δι' ὅλους ὁ ἀπαραίτητος τύπος ὑπάρξεως. Οἱ Fourier ἀπέδιδε πολὺ μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ὑπάρξεως, εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ θεωρῆται ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τοῦ συστήματός του.

Ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ὁ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην βίος ἀποβλέπει εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου ἀνέσεως μετὰ τῶν ἐλαχίστων δαπανῶν διὰ τὸν καταναλωτὴν. Οἱ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας βίος ἀντικαθιστᾷ τὸν πενιχρὸν καὶ δαπανηρὸν θεσμόν διὰ μεγάλης συνολικῆς ὑπηρεσίας, μαγειρείου, θερμάνσεως, φωτισμοῦ, λουτρῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς καθαρῶς οἰκογενειακῆς ὑπηρεσίας. Ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, ὁ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην βίος, ἔχει ὡς σκοπὸν, συμπλέκων ἀνθρώπους τῶν πλέον διαφόρων χαρακτῆρων εἰς τὴν καθημερινὴν συναναστροφὴν των, νὰ ἀντικαταστήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ συμπαιθιτικῆς τινος ἑλξεως τὰ αἰσθήματά των, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ἴδιον κοινωνικὸν καθεστὼς κινεῖνται, ὡς παρατηρεῖ ὁ Fourier, ἐπὶ ἀνιούσης κλίμακος μίσους καὶ κατιούσης περιφρονήσεως⁽¹⁰⁸⁾, νὰ καταστήσῃ τὸν βίον ἐνδιαφέροντα διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν σχέσεων καὶ τῶν συμφερόντων. Οὗτος ὑπολογίζει τὰς οἰκονομικὰς ἐπιπτώσεις μετ' ἀκριβείας καὶ θεωρεῖ λίαν ἀμφίβολον, ὅτι θὰ πηγᾶσιν κοινωνικὰ καὶ ἠθικῆς τάξεως ζητήματα. Εἶναι βέβαιον, ὅτι θὰ ὑπάρξουν οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα ἐκ τοῦ κοινοῦ βίου. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι,

(107) Περὶ τοῦ συστήματος ἴδε, E. Mason : «Fourier and Anarchism» (Quarterly Journal of Economics, 1928) καὶ Bourgin : «Fourier», Παρίσι: 1905, σ. 410 κ. ἑ.

(108) Ἰδε σχετικῶς E. Mason : «Fourier and Anarchism» (in Quarterly Journal of Economics, 1928).

ὅτι ἡ ὀνομαζομένη οὐτοπία τοῦ Fourier τείνει νὰ γίνῃ πραγματικότητα σήμεραν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, χώραν ὅπου ἡ ἀκρίβεια εἶναι περισσότερον αἰσθητή. Ἐπὶ πλέον τούτου, εἰς τὸ φαλαγγεῖον εὗρισκε τὴν λύσιν τοῦ τὸ πρόβλημα τῶν ὑπηρετῶν, τὸ ὁποῖον σήμεραν εἶναι δύσκολον καὶ διὰ τὰς πλουσίας οἰκογενείας. Τοῦτο ἐπραγματοποιεῖτο διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἀτομικῆς ὑπηρεσίας διὰ τῆς συνολικῆς τοιαύτης καὶ τῆς οἰκιακῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τῆς βιομηχανικῆς. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ φαλαγγείου διακρίνομεν συνεργατικὸν ξενοδοχεῖον, ἀνῆκον εἰς τὴν συνεργατικὴν, δεχόμενον μόνον τὰ μέλη ταύτης. Οὕτω ἡ φάλαγξ εἶναι ἡ σήμεραν καλουμένη συνεργατικὴ ἐταιρία καθολικῆς καταναλώσεως, τελειότερα τῶν συγχρόνων ἐταιριῶν καταναλώσεως, αἵτινες περιορίζονται εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀγορὰν τῶν προϊόντων καί, παρὰ τὴν φήμην των, δὲν καταναλίσκουσι ταῦτα ἀπὸ κοινοῦ, πλὴν τῆς σπανίας περιπτώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεργατικὸν ἐστιατόριον εὐρίσκεται προσηρτημένον εἰς συνεργατικὸν κατάστημα. Ἡ φάλαγξ ὅμως, δὲν εἶναι μόνον κατάστημα καταναλώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐταιρία παραγωγῆς συγχρόνως. Διὰ τοῦτο τὸ φαλαγγεῖον περιλαμβάνει πέριξ τοῦ πρὸς κατοικίαν μεγάλου καὶ ἔδαφος 400 στρεμμάτων σχεδὸν μετ' ἀγροτικῶν οἰκοδομῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων, διὰ τὴν παροχὴν παντὸς ἀπαραιτήτου διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων⁽¹⁰⁹⁾.

Οὕτω, πρόκειται περὶ ὀλίγου πληθυσμοῦ, ἀρκουμένου εἰς ἑαυτόν, ὅστις παράγει ὅ,τι καταναλίσκει καὶ καταναλίσκει ὅ,τι παράγει, ἐκτὸς τοῦ ἐλλείποντος ἢ πλεονάζοντος, τὸ ὁποῖον ἀνταλλάσσει δι' ἄλλων. Ἡ φάλαγξ ἰδρύεται ὑπὸ τύπον μετοχικῆς ἐταιρίας καὶ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία οὐδόλως καταργεῖται, μεταβάλλεται ὅμως εἰς μετοχικὴν. Τὸ φαλαγγεῖον, ὡς συνεργατικὴ ἐταιρία παραγωγῆς ἐπραγματοποιήθη σήμεραν ὑπὸ τινων κατηγοριῶν ἐργατικῶν ἐταιριῶν, αἱ ὁποῖαι φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ διανεμόνται τὰ κέρδη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ Fourier, κυρίως εἰς τοὺς συνεταιρισμούς.

III.—'Ο Louis Blanc

'Ο Louis Blanc, εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου «Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας», τὸ ὁποῖον ἐσχολιάσθη παντοῦ καὶ ἐπανεξεδόθη ἀρκετὰς φορὰς. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 ἐθεωρήθη ὡς ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος ἐκπρόσωπος τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Τὸ βιβλίον του ἐσημείωσεν ἐπιτυχίαν, διότι, λόγῳ τῆς ἀπλότητός του καὶ τῆς συντομίας του, ἦτο εὐληπτον. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰουλίου ἦτο εἰς τῶν δημοσιογράφων καὶ ρητόρων τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος. Τὸ ἔργον του «Ἡ Ἱστορία τῶν δέκα ἐτῶν», τὸν κατέστησεν ὀνομαστὸν ἱστορικόν. Κατὰ τὸν Louis Blanc ὅλα τὰ οἰκονομικὰ κακὰ προέρχονται

(109) *Re Bourgin* : »Fourier», σ. 418 κ.ἐπ.

ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ⁽¹¹⁰⁾, μόνης αἰτίας τῆς δυστυχίας τῶν ἐργατῶν, τῆς ἠθικῆς των καταπτώσεως, τῆς αὐξήσεως τῶν ἐγκλημάτων, τῆς πορνείας, τῶν βιομηχανικῶν κρίσεων καὶ τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν λαῶν. Κατ' αὐτόν, ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι διὰ τὸν λαὸν σύστημα ἐκμηδενίσεως καὶ διὰ τοὺς πλουσίους αἰτία πτωχείας καὶ καταστροφῆς. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἐξακολουθεῖ εἰς ὅλον τὸ ἔργον του διὰ διαφόρων παραδειγμάτων. Ὁ Louis Blanc ἀνήκει εἰς τὸν ὅμιλον ἐκείνων τῶν σοσιαλιστῶν, οἱ ὅποιοι διαβλέπουν εἰς τὸν συνεταιρισμὸν τὴν σωτηρίαν τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸν συνεταιρισμὸν ὅπως οἱ προκάτοχοί του, δὲν ὀνειρεύεται οὔτε τὸ Φαλαγγεῖον τοῦ Fourier, οὔτε τὴν Νέαν Ἀρμονίαν τοῦ Owen. Προτείνει «κοινωνικὸν ἐργαστήριον», τὸ ὅποιον δὲν εἶναι, παρὰ μικρὰ ἐργατικὴ ἐταιρία παραγωγῆς, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι οἱ ἐργάται εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος. Τὸ ἐργαστήριόν του παράγει ἓν μόνον προϊόν, τὰ ἄλλα ὀφείλουσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι νὰ τὰ ἀγοράσωσι. Ὁ Louis Blanc εἶναι εἷς ἐκ τῶν πρώτων σοσιαλιστῶν, οἱ ὅποιοι ὑπελόγησαν ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ συγχρόνου Κράτους διὰ τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν. Διὰ τῶν ιδεῶν του περὶ ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι ἀργότερον εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τοὺς ἐργατικὸς συνεταιρισμούς, συνέτεινε τὰ μέγιστα εἰς τὴν δραστηρίαν ὥθησιν τῆς ἀρχῆς τῶν συνεταιρισμῶν.

IV.—Ὁ F. List

Διὰ τοῦ συγγράμματός του — «Das National System der politischen Ökonomie» 1841⁽¹¹¹⁾ — Ὁ Φρειδερίκος Λίστ, θεωρεῖται, ὅτι ἐγένετο ὁ νέος θεωρητικὸς τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος. Ὁλόκληρον τὸ ἔργον του εἶναι πλήρες παραδειγμάτων. Τοῦτο εἶναι γεγραμμένον διὰ τὸ εὐρύτερον κοινόν, μακρὰν παντὸς σχολαστικισμοῦ καὶ ἐμπνέεται ἐκ τῆς ἰδιαίτης θέσεως, εἰς τὴν ὅποιαν εὗρίσκετο ἡ Γερμανία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Λίστ, διὰ πρώτην φοράν, εἰσάγει τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικότητος, ἀντιτιθεμένην εἰς τὴν ἰδέαν τῆς διεθνούς, τὴν ἰδέαν τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως, ἀντιτιθεμένην εἰς τὴν τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας. Παραγωγικαὶ δυνάμεις, κατ' αὐτόν, θεωροῦνται τὸ σύνολον τῶν ὑφισταμένων ἢ μελλόντων ὑλικῶν, ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν κεφαλαίων ἐνὸς λαοῦ, μέσῳ τῶν ὁποίων δύναται οὗτος νὰ εὐημερήσῃ, προοδεύσῃ καὶ διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν⁽¹¹²⁾. Ἐπ' ἀμφοτέρων τούτων στηρίζεται ὁλόκληρον τὸ σύστημά του. Τὸ εἰρημένον σύστημα τοῦ Λίστ, ἂν καὶ

(110) *Voy. A. Gray, «Socialist Tradition» καὶ Louis Blanc: «Organisation du Travail», σ. 103.

«Πρέπει, λέγει ὁ Louis Blanc, νὰ κάμωμεν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ ὅπλου τοῦ ἀνταγωνισμοῦ διὰ νὰ ἐξαλείψωμεν τὸν ἀνταγωνισμὸν».

(111) ἢ «σύστημα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων».

(112) List: «Das National System der politischen Ökonomie», 1841, σελ. 140 καὶ ἐπόμεναι.

συμφωνεῖ μὲ τὴν πλέον σύγχρονον ὄψιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, συνάπτεται, ἐν τούτοις, στενῶς μὲ τὸν ἀρχαῖον ἐμποροκρατισμόν. Δὲν ἀπέκρυπτε τὸν θαυμασμόν του διὰ τοὺς ἐμποροκράτας, ἰδίως τὸν Κολμπέρ. Διακρίνεται ὅμως τῶν ἐμποροκρατῶν, διότι, ἡ ἰδέα τῆς βιομηχανικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣτις κυριαρχεῖ παρ' αὐτῷ, ἀντικαθιστᾷ ἐπιτυχῶς τὴν τοῦ εὐνοϊκοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ἐνῶ διὰ τὸν ἐμποροκρατισμόν τοῦ 17ου αἰῶνος ἀποτελεῖ μέσον πρὸς ἐπιδιώξιν διαρκοῦς πολιτικῆς ἐθνικῆς αὐταρχείας· τὸ προστατευτικὸν σύστημα τοῦ Λίστ, εἶναι τοῦναντίον τὸ μέσον, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ τοὺς λαοὺς εἰς δικαιότεραν ἔνωσιν. Ἡ πρακτικὴ ἐπίδρασις τοῦ συστήματος τούτου, παρ' ὅλην τὴν φιλολογικὴν ἐπιτυχίαν του, ἦτο πολὺ μικρὰ καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Διακρίνει ὁ Λίστ πολλοὺς βαθμοὺς Ἐκπαιδεύσεως ἥ, ὡς σήμερον θὰ ἐλέγομεν, τύπους οἰκονομικῶν θεσμῶν.

Μεταξὺ τούτων ἐπιχειρεῖ νὰ σχηματίσῃ ἀναγκαίαν τάξιν ἱστορικῆς διαδοχῆς, ἥτοι τὴν ἀγροίαν, νομαδικήν, γεωργικὴν, γεωργοβιομηχανικὴν καὶ γεωργο - βιομηχανο - ἐμπορικὴν βαθμίδα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως⁽¹¹³⁾. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λίστ διάφοροι τύποι ἐμπορικῆς ἀναπτύξεως προϋτάθησαν. Θεωρεῖ, ὅτι ἓνα Ἔθνος τότε μόνον εἶναι τέλειον, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν βαθμίδα, τὴν ὁποῖαν ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ. Εἶναι ἡ μόνη, ἣτις τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀποκτήσῃ ναυτικόν, νὰ ἰδρῇσῃ ἀποικίας, νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροήν του. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπιτρέπει τὴν διατροφὴν μεγάλου πληθυσμοῦ καὶ ἐπομένως τὴν τελείαν ἀνάπτυξιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Τὸ Ἔθνος, λέγει οὗτος, πρέπει νὰ θυσιάσῃ τὸν ὕλικόν πλοῦτον, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ πνευματικὰς ἢ κοινωνικὰς δυνάμεις. Ὁφείλει νὰ θυσιάσῃ παρόντα πλεονεκτήματα διὰ μέλλοντα τοιαῦτα. Ὡς συντελεστάς προόδου καὶ ὡς πηγὰς ἐθνικῆς εὐημερίας, θεωρεῖ τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς δεσμούς, ἥτοι τὴν ἐλευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως, τύπου, δικαιοσύνης, τὸν ἔλεγχον τῆς διοικήσεως καὶ τὴν κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησιν. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἐξασκοῦν ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων ζωηρὰν καὶ σωτήριον ἐπίδρασιν· ἐξ ὅλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐνὸς ἔθνους, οὐδεμία κατ' αὐτὸν εἶναι γονιμωτέρα τῆς βιομηχανίας. Αἱ βιομηχανίαι αὗται ἀναπτύσσου εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους⁽¹¹⁴⁾. Τὸ προστατευτικὸν σύστημα τοῦ Λίστ εἶναι ἰδιαίτερας φύσεως. Κατ' αὐτὸν αἱ βιομηχανίαι τότε μόνον θὰ δύνανται νὰ ἀναπτύξουν τὴν εὐεργετικὴν των δρᾶσιν, ὅταν ἀναπτυχθοῦν καὶ ἀνδρωθοῦν ἐν τῇ φυσικῇ διαδικασίᾳ ἐξελέξεως τοῦ ἔθνους, ὁπότε δὲν θ' ἀπαιτηθῶσι διὰ τὴν ἰδρυσίν των δαπανηραὶ θυσίαι. Περαιτέρω χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ συστήματός του εἶναι τὰ ἑξῆς:

I.—Τὸ προστατευτικὸν σύστημά του ἐφαρμόζεται, ὅταν ἀποβλέπῃ εἰς τὴν

(113) «National System», σελ. 288.

(114) «National System», σελ. 307.

βιομηχανικήν ἐκπαίδευσιν ἐνὸς Ἑθνους⁽¹¹⁵⁾. Οὕτω, δὲν ἐφαρμόζεται εἰς Ἑθνος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκπαίδευσις ἐτελειώθη ἤδη, οὔτε καὶ εἰς Ἑθνος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει φυσικὰς ἰκανότητας καὶ μέσα, ἅτινα θὰ τοῦ ἐπιτρέψωσι νὰ ἐκπύξῃ βιομηχανικὴν θέσιν ἐν τῷ μέλλοντι.

2.—Τὸ Ἑθνος, περὶ οὗ πρόκειται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου, πρέπει νὰ καθυστερῇ ἐν τῇ προσόδῳ του, ἕνεκα ἀνταγωνισμοῦ ξένης βιομηχανικῆς δυνάμεως προκεχωρημένης. Τὸ Ἑθνος τότε — ὡς χαρακτηριστικῶς λέγει ὁ Λίστ — «εὐρίσκεται εἰς θέσιν παιδίου, τὸ ὁποῖον παλαιὸν μετ' ἀνδρὸς δυσκόλως ἐπιτυγχάνει τὴν νίκην, ἀλλ' ἀνθίσταται μόνον⁽¹¹⁶⁾».

3.—Ἡ προστασία καὶ διὰ τὰς νέας ἀκόμη βιομηχανίας, εἶναι νόμιμος, ἕως ὅτου αὐταὶ ἀναπτυχθῶσιν εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ φοβῶνται πλέον τὸν ξένον ἀνταγωνισμόν⁽¹¹⁷⁾.

4.—Τὸ προστατευτικὸν σύστημά του, δὲν πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῆς γεωργίας, διότι ἡ εὐημερία τῆς γεωργίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν προόδων τῆς βιομηχανίας, ἡ προστασία δὲ ταύτης εὐεργετῇ ἐμμέσως τὴν πρώτην, ἐνῶ ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀκαθαρίστων προϊόντων καὶ τῶν θρεπτικῶν ὑλῶν θὰ ἐξατμίσῃ τὴν βιομηχανίαν.

V.—Ὁ Proudhon καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ 1848.

Ὁ Proudhon, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν, ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν τῆς κριτικῆς τοῦ δικαιώματος τῆς ιδιοκτησίας.

Ἀρχίζει οὕτω μὲ ἔντονον κριτικὴν ἐναντίον τοῦ δικαιώματος τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῶν οἰκονομολόγων ὑπερασπιστῶν τῆς.

Τὸ ἔργον τοῦ Proudhon, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη τὸ ἔτος 1840, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τί ἐστὶν ιδιοκτησία», κατέστη περίφημον. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἡλικίας 31 ἐτῶν. Ἐγεννήθη εἰς Besançon, ὁ πατὴρ του ἦτο ζυθοπώλης. Εἰργάσθη τὸ πρῶτον ὡς διορθωτῆς τυπογραφείου καὶ ὡς τυπογράφος. Αἱ κοινωνικαὶ ἀδικίαι τῆς ἐποχῆς του τὸν συνετάραξαν καὶ μὲ ἐνθουσιασμόν ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ἔθιξε τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Κατ' αὐτόν, ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία, ἡ ἐλευθέρᾳ διάθεσις τῶν καρπῶν τῆς ἐργασίας καὶ οἰκονομίας εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐλευθερίας⁽¹¹⁸⁾.

Κατακρίνει τὴν ιδιοκτησίαν, διότι παρέχει εἰς τὸν ιδιοκτήτην δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ εἰσόδημα, χωρὶς νὰ ἐργάζεται. Οὕτω ἀναθεματίζει ὅχι τὴν κυριότητά του αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ τὰ παρεπόμενα δικαιώματα τῆς ιδιοκτη-

(115) «National System», σελ. 299.

(116) Ἰδὲ «National System», σελ. 413.

(117) Ἰδὲ «National System», σελ. 290 καὶ Β:6λ. 2ον, σελ. 423.

(118) Ἰδὲ σχετικῶς K. Diehl: «P.J. Proudhon, seine Lehre und sein Leben», σελ. 32 κ. ἐ.

σίας, τὰ ὁποῖα λαμβάνουσι κατὰ περίπτωσιν διάφορα ὀνόματα, ἤτοι τὸ εἰσόδημα, τὸ μίσθωμα. Ὡς μόνον συντελεστὴν παραγωγῆς, ὡς καὶ οἱ προηγούμενοι σοσιαλισταί, θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν θεωρίαν ταύτην μὲ τὴν τοῦ Μάρξ, τὴν ὁποῖαν δὲν παραδέχεται ὁ Proudhon. Κατ' αὐτόν, οὔτε ἡ γῆ οὔτε τὰ κεφάλαια δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἄνευ ἐργασίας.

Ἡ οἰκονομικὴ τελειοποίησις ἔγκειται εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐργαζομένων, ὅπως καὶ ἡ πολιτικὴ τοιαύτη, εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῶν πολιτῶν. Δὲν δέχεται τὸν συνεταιρισμὸν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας, ὡς ἀντιτιθέμενα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐργαζομένου⁽¹¹⁹⁾.

Ὁ Proudhon ἀπορρίπτει τὸν Κομμουνισμόν, ὡς νόμιμον καθεστῶς. Ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀσθενοῦς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἡ κοινοκτημοσύνη, ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἰσχυροῦ ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848, διὰ τὸν Proudhon, ἦλθεν ἐνωρίτερον ἀπὸ τὸν ἀναμενόμενον χρόνον. Μέχρι τῆς περιόδου ἐκείνης ἤρνεϊτο δι' ἀορίστων μέσων εἰς ὑπόδειξιν τῆς διεξόδου. Ἀπὸ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην πρόκειται νὰ καταστήσῃ πραγματικότητα τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν μεταρρύθμισιν.

Ἀνεκάλυψε τὸ σύστημα τῆς Τραπεζικῆς ἀνταλλαγῆς⁽¹²⁰⁾. Διὰ τὸν Proudhon ὁ κοινωνικὸς βίος, εἶναι διαρκὲς πρόοδος. Ὁ κριτικὸς, λέγει, πρέπει νὰ εἶναι δημιουργός. Παρὰ τὰς προσπάθειάς του ὅμως σφυρηλατεῖ, μέσῳ τοῦ συστήματος τῆς Τραπεζικῆς ἀνταλλαγῆς, μίαν οὐτοπίαν, τὴν Τράπεζαν ἀνταλλαγῆς, τὴν ὁποῖαν ἐφεῦρεν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῶν νόμων τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος, ἤτοι τοῦ τόκου, τῆς μισθώσεως, τῆς προεξοφλήσεως, τοῦ δικαιώματος κληρονομίας ἐπὶ τοῦ προϊόντος τοῦ ἐργαζομένου, ἀφοῦ ὑπὸ τὸν τύπον νομίσματος προσφέρονται ὅλα εἰς τὴν ἀγοράν. Τὸ χρήμα τὸ θεωρεῖ γραμμάτιον ἀνταλλαγῆς, ἔχον ὡς μόνον προορισμὸν τὴν διευκόλυνσιν τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων. Παρατηροῦμεν, ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἐνῷ ὁ Proudhon ἐξέλαβεν ἀρχικῶς τὸ χρήμα ὡς κεφάλαιον, ἀποτόμως διαβλέπει εἰς τοῦτο ὡς μέσον κυκλοφορίας μόνον, διότι, λέγει, τὸ χρήμα, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, μοῦ εἶναι ἄχρηστον. Τὸ λαμβάνω διὰ νὰ τὸ ἐξοδεύσω, δὲν τὸ καταναλίσκω, δὲν τὸ καλλιεργῶ. Τὸ χρήμα εἶναι συνεπῶς μέσον κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν, ὁ τόκος τὸν ὁποῖον πληρώνομεν διὰ τὴν ἀπόκτησίν του, ἀνταμείβει ἀκριβῶς τὸν ρόλον τοῦτον. Φρονεῖ, ὅτι αὐτὸν τὸν ρόλον θὰ ἠδύνατο νὰ παίξῃ καὶ χάρτης καὶ μάλιστα εἰς εὐθηνότεραν τιμὴν. Ἐάν, λέγει, ἰδρῶσωμεν Τράπεζαν ἄνευ μετοχικῶν κεφαλαίων, ἡ ὁποία θὰ προεξοφλῇ τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια διὰ γραμμα-

(119) Ἰδὲ ἐν τῇ «Idée Générale de la Révolution au XXe siècle», σελ. 89.

«ὁ συνεταιρισμός, λέγει ὁ Proudhon, εἶναι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς του ἄγονος, καταστροφικὸς μᾶλλον, διότι εἶναι ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐργαζομένου».

(120) Ἡ σύστημα τῆς «ἀμοιβαιότητος», τραπεζικῆς τινος διαρρυθμίσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνταλλακτικὴ καὶ ἡ πιστωτικὴ ἐπικοινωνία ἐποποθετεῖτο ἐπὶ νέων βάσεων.

τίων κυκλοφορίας ἢ ἀνταλλαγῆς, μὴ μετατρεπτῶν εἰς μετρητά, ἢ Τράπεζα αὐτὴ θὰ προσφέρῃ τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν, μὲ πολὺ ὀλιγώτερον τόκον ἀπὸ τὰς σημερινὰς Τραπεζῶν. Τὰ κεφάλαιά της οὐδὲν θὰ ἐστοίχιζον, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπάρχῃ μετοχικὸν κεφάλαιον ἐγγυήσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δικαιούχων. Οὕτω ἡ ἐπέμβασις τοῦ κεφαλαιούχου δὲν θὰ εἶναι πλέον ἀπαραίτητος⁽¹²¹⁾. Διὰ τὴν κυκλοφορίαν ὅμως τῶν γραμματίων τούτων πρέπει ἅπαντες, νὰ λαμβάνωσι ταῦτα ὑποχρεωτικῶς διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ἐμπορευμάτων των. Οὕτω ὁ κάτοχος θὰ εἶναι βέβαιος περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς του. Ἐξ ἄλλου, οἱ δεχόμενοι ταῦτα, οὐδόλως θὰ κινδυνεύωσι, διότι ἡ Τράπεζα θὰ προεξοφλῇ πάντοτε γραμμάτια, ἀντιπροσωπεύοντα παραδοθέντα ἐμπορεύματα ἢ ὑποσχόμενα ἀγορᾶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ γραμμάτια κυκλοφορίας οὐδέποτε θὰ ὑπερβαίνωσι τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐμπορίου καὶ θὰ ἀντιπροσωπεύωσιν ἐμπόρευμα ὄχι μόνον παραχθέν, ἀλλὰ καὶ πωληθέν, ἂν καὶ μὴ πληρωθὲν εἰσέτι.

Οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιομήχανοι θὰ εὐρίσκωσιν ἀτόκως, ὄχι μόνον τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα μέσα διὰ τὴν ἰδρύσιν νέων ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τύπον προκαταβολῶν. Αἱ συνέπειαι μιᾶς τοιαύτης μεταρρυθμίσεως ἐπίστευσεν, ὅτι θὰ εἶναι ἀνυπολόγιστοι. Διὰ τῆς δωρεὰν χρησιμοποίησεως κεφαλαίων θὰ ἐπέλθῃ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ συγχώνευσις τῶν κοινωνικῶν τάξεων⁽¹²²⁾, καθ' ὅτι εἰς τὸ ἔξῃς θὰ ὑπάρχωσι μόνον ἐργαζόμενοι, ἀνταλλάσσοντες τὰ προϊόντα των εἰς τὴν τιμὴν τῆς παραγωγῆς.

Ὁ Proudhon, θεωρεῖ τὸ σύστημά του ὡς ἄπλοῦν μέσον γενικεύσεως τῆς συναλλαγματικῆς. Ὀλόκληρον τὸ πρόβλημα τῆς κυκλοφορίας ἐν τῇ οἰκονομίᾳ συνίσταται εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς συναλλαγματικῆς, ἣν μετατρέπει καὶ ζητεῖ νὰ καταστήσῃ ἀνώνυμον τίτλον, ἀνταλλακτέον αἰωνίως καὶ πληρωτέον ἅμα τῇ ὄψει, ἐναντι ἐμπορευμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν μόνον.

Οὕτω ἡ Τράπεζα τῆς ἀνταλλαγῆς θὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν ὑπογραφὴν της τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐμπορικοῦ γραμματίου, τὸ ὁποῖον προεξοφλεῖ. Τὸ γραμμάτιον κυκλοφορίας τοῦ Proudhon, διαφέρει τοῦ τραπεζογραμματίου, διότι εἰς τὸ τραπεζογραμμάτιον ἡ Τράπεζα προσθέτει εἰς τὴν ὑπογραφὴν της τὴν ὑπόσχεσιν νὰ πληρώσῃ τοῦτο εἰς μεταλλικὸν νόμισμα, ἐνῶ ὁ Proudhon, ὡς μόνον ἐγγύησιν, προσφέρει εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς Τραπεζῆς του τὴν ὑποχρέωσιν ὅλων τῶν πελατῶν της νὰ τὸ δέχωνται.

Πρακτικῶς ἡ διαφορὰ εἶναι πολὺ μεγάλη, διότι ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀνταλλαγῆς τοῦ γραμματίου διὰ χρήματος, τοῦ δίδει μεγάλην δύναμιν ἐξαπλώσεώς

(121) Ἴδε σχετικῶς «Organisation du Crédit», τοῦ Proudhon, τόμος 6ος, σελ. 123-

124 τῶν Ἀπάντων. (Δημ. ὑπὸ Lacroix, Verboeckhoven καὶ Siz, 1867-1870), Παρίσι—Βρυξέλλαι.

(122) Ὁ Proudhon ἐπεξηγεῖ, ὅτι θὰ ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις τῆς ἀστικῆς καὶ ἐργατικῆς τάξεως μὲ τὴν μεσάζοντάς τιν. Ἴδε σχετικῶς, «Résolution démontrée par le coup d'Etat», σελ. 136.

του. Ἡ πλάνη τοῦ Proudhon συνίσταται εἰς τὸ ὅτι θεωρεῖ τὸ νόμισμα, ἄλλοτε ὡς κεφάλαιον καὶ ἄλλοτε ὡς ἄπλοῦν γραμματίον ἀνταλλαγῆς, ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀξίας. Λησμονεῖ, ὅτι τὸ χρῆμα χρησιμεύει, εἰς πλείστας περιπτώσεις, ὑπὸ τοῦ γραμματίου δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ μόνον εἰς μίαν περίπτωσιν, ἥτοι εἰς τὴν τῆς ἀνταλλαγῆς, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους περιπτώσεις, δεδομένου, ὅτι τὸ χρῆμα χρησιμεύει ὅχι μόνον ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς, ἀλλὰ καὶ ἀποθησαυρίσεως καὶ ἀποταμιεύσεως.

Ὁ Proudhon, ἦτο ὁπαδὸς τῆς διηρημένης ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, τῆς συγχωνεύσεως τῶν τάξεων καὶ ὑπὲρ τῶν εἰρηνικῶν μεταρρυθμίσεων.

VI.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συστήματος τῶν θεωριῶν τῶν συνεργατικῶν Σοσιαλιστῶν.

Οἱ σοσιαλισταὶ οὗτοι ἐπιθυμοῦν τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος διὰ τῆς οἰκαιοθελοῦς συνεργασίας. Ἐξήτουν τὴν λύσιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων εἰς τὴν συνεργασίαν. Ἐπίστευον, ὅτι ἡ ἐλευθέρα συνεργασία, ὠργανωμένη καθ' ὠρισμένα σχέδια, διαφέροντα μεταξὺ τῶν κατὰ συστήματα, ἀρκεῖ πρὸς λύσιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ὁ συνεργατισμὸς τῶν εἶναι προσηρμοσμένος εἰς τὸ ἄτομον διὰ τὸν λόγον, ὅτι φοβοῦνται μήπως τὸ ἄτομον ἀπολεσθῇ μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα· φρονοῦν, ὅτι θὰ προστατευθῇ τοῦτο καλύτερον διὰ τῆς ὁργανώσεως μικρῶν αὐτονόμων ὁμίλων. Οἱ σοσιαλισταὶ οὗτοι θεωροῦνται ὡς πρόδρομοι τῶν συγχρόνων συνεταιρισμῶν καὶ ἡ συνδρομὴ τῶν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τούτων ὑπῆρξεν ἀληθῶς μεγίστη. Οὐδέποτε ὑπέδειξαν εἰς τοὺς ἐργάτας ὡς σκοπὸν τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν κεφαλαιοκρατῶν, ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν νέων κεφαλαίων. Τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ ἓν συγκριτικὸν σημεῖον τῆς διαφορᾶς μεταξὺ συνεργατικοῦ καὶ κολλεκτιβικοῦ προγράμματος. Ὁ Proudhon ἀναπτύσσει ἀπόψεις περιστρεφόμενας εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης μετὰ τοῦ τελειοποιουμένου συστήματος συναλλαγῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ ἀπεκλείετο τὸ νόμισμα. Ὅπως ὅλοι οἱ προηγούμενοι τούτου σοσιαλισταί, οὕτω καὶ αὐτὸς ὡς μόνον συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Μάρξ, διὰ τὸν ὅποιον κάθε ἀξία προέρχεται ἐκ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι οὔτε ἡ γῆ οὔτε τὰ κεφάλαια δύναται νὰ παράγωσιν ἄνευ ἐργασίας. Γενικώτερον οἱ σοσιαλισταὶ οὗτοι, πλὴν τοῦ Proudhon, ζητοῦσι νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸν ἀνταγωνισμὸν διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς ὁργανώσεως τῆς ἐργασίας, τὴν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν διὰ τῆς κοινότητος τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἐλευθερίαν προασπίσεως τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, διὰ τῶν ἐπιθυμιῶν, ὡς ὁ Φουριέ, διὰ τῆς ἀγάπης ἢ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως, ὡς οἱ Σαίν-Σιμονισταί.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Λιστ εἰσήγαγε νέας καὶ γονίμους ἀπόψεις ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ. Εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὅποιος μετεχειρίσθη συστηματικῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορικὴν σύγκρισιν, ὡς μέσον ἀποδείξεως ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ, ἡ

ὅποια, ἔλεγεν, ὑπόκειται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν γενικὴν πολιτικὴν· διότι δὲν ἀρκεῖ ὁ πολιτικὸς νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἡ ἐπακοινωνία τῶν ἀγορῶν θὰ προκαλέσῃ κάποιαν αὐξησιν πλούτου, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἡ αὐξήσις αὕτη θὰ εἶναι ἐπωφελὴς διὰ τὸ Ἔθνος του.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι καὶ σήμερον, οὐδεὶς οἰκονομολόγος ἀρνεῖται, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἀδύνατον τοῦ χωρισμοῦ εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἡ ὁδὸς μόνον, τὴν ὁποίαν θὰ ἀκολουθήσωμεν, εἶναι ἐνίοτε δύσκολον νὰ ἀνακαλυφθῇ.

Ὁ Λιστ ἠῤῥυνε τὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, ἀντικαθιστῶν τὴν καθαρῶς στατικὴν ἀντίληψιν των διὰ τῆς δυναμικῆς τοιαύτης, τῆς εὐημερίας τῶν Ἐθνῶν. Οὗτος θεωρεῖ ἔξ ὅλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἑνὸς Ἐθνους, γονιματέραν τὴν βιομηχανίαν· διότι αἱ βιομηχαναὶ ἀναπτύσσουσιν εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμὸν τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ Ἐθνους. Συντελεστὰς προόδου καὶ εὐημερίας ἑνὸς Ἐθνους νομίζει τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς. Οὕτως ἀντιπροβάλλει εἰς τὰς ιδέας τοῦ Α. Σμιθ τὴν θεωρίαν του περὶ παραγωγικῶν δυνάμεων, καθ' ἣν ἐκάστη χώρα ὀφείλει, κατὰ πρῶτον λόγον, ν' ἀναπτύξῃ τὰς ιδίας τῆς δυνάμεις πρὶν ὀνειρευθῇ τὰ κέρδη.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Διὰ τοῦ ὅρου φιλελευθερισμὸς νοεῖται ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὰς φιλελευθέρας ἰδέας, ἥτοι πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ὁ φιλελευθερισμὸς ἐπήγαγεν ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀπὸ ἀντίδρασιν κατὰ τῶν περιορισμῶν τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐξεδηλώθη κυρίως, εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα, διὰ διαφόρων οἰκονομολόγων καὶ ἰδίως τοῦ Α. Σμίθ. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ διαμορφοῦται πληρέστερον διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῶν περιορισμῶν τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποστολὴ πρέπει νὰ εἶναι μόνον ἡ διατήρησις τῆς ἐννόμου τάξεως. Τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν οἰκονομικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀφετηρίαν των εἰς τὸ ἄτομον. Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν καὶ ἀποκλεισμός τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Ὁ φιλελευθερισμὸς συνεδέθη βαθμὴν διὰ τῆς διαφωτίσεως μὲ ὠρισμένην πολιτικὴν δραστηριότητα, ἥτις ἐστράφη κατὰ τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους καὶ ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν πολιτευμάτων καὶ τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπεύσεως.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

ΟΙ ΑΙΣΙΟΔΟΞΟΙ

Ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς φιλελευθέρας σχολῆς ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρξεν ὁ Bastiat⁽¹²³⁾. Οὗτος, λόγῳ τῆς μεγάλης αἰσιοδοξίας του ἀπεδοκιμᾶσθη ὑπὸ σημαντικοῦ κύκλου οἰκονομολόγων τῆς σχολῆς ταύτης. Ἰσχυρίζετο, ὅτι θὰ ἐγίνετο σοσιαλιστής, ἐὰν διέβλεπεν εἰς τὸ κεφάλαιον δεσπόζουσας θέσιν τοῦ

(123) Ὁ Φρειδερίκος Bastiat ἐγεννήθη τὸ 1801 εἰς Bayonne, ἦτο ἀρχικῶς ἔμπορος, γεωργός, ἐν συνεχείᾳ εἰρηναθίκης καὶ τέλος Βουλευτής. Ἀπέθανεν ἐν Πάριϊ τὸ 1850. Τὸ πρῶτον του ἔργον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Journal des Economistes τὸ 1843, τὸ δὲ βιβλίον του «Αἱ οἰκονομικαὶ ἁρμονίαι», γραφέν τὸ 1849, ἔμεινεν ἀτελές. Ἐδημοσιεύρη θμως τὸ 1850.

κεφαλαιοκράτου. Ὁ Bastiat καὶ οἱ αἰσιόδοξοι οἰκονομολόγοι τῆς σχολῆς ταύτης, ἀνέπτυξαν κυρίως τὰς κάτωθι θεωρίας: α) Τὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας ὑπηρεσίας. Κατ' αὐτήν, ἡ θεωρία τῆς ἀξίας εἶναι διὰ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ὅ,τι ἡ πρόσθεσις εἰς τὴν ἀριθμητικὴν. Ἀφετηρίαν ἀπετέλεσεν ἡ ἀποψις τοῦ Ρικάρντο, ὅτι ἡ ἀξία καθορίζεται ὑπὸ τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐκτελεῖται διὰ τὴν παραγωγὴν ἐνὸς ἀντικειμένου. Ὁ Bastiat, βασικῶς συμφωνῶν μὲ τὴν ἀποψιν ταύτην, ἐπεδίωξε περισσότερον ρεαλιστικὴν ἐρμηνείαν, σύμφωνον πρὸς τὰ γεγονότα. Ἐλάβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν Carey⁽¹²⁴⁾, ὅστις μετερρῦθμισε τὴν βάσιν τῆς θεωρίας, προβάλλων, ὅτι ἡ ἀξία δὲν καθορίζετο ὑπὸ τῆς ἐκτελεσθείσης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐξοικονομηθείσης ἐργασίας. Τοῦτο δὲν ικανοποίησεν ἀπολύτως τὸν Bastiat. Ἐν τέλει, εὐρέθη ὑπ' αὐτοῦ ἡ ζητούμενη διατύπωσις ἐν τῷ ἀξιώματι, ὅτι «ἀξία εἶναι ἡ σχέσις δύο ἀνταλλασσόμενων ὑπηρεσιῶν». Ἡ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως ὑπηρεσία, ἐπολεμήθη σφοδρῶς, διότι πολλοὶ οἰκονομολόγοι ἐθεώρησαν ματαίαν τὴν προσπάθειαν τοῦ Bastiat νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀξίαν διὰ τῆς λέξεως ὑπηρεσία⁽¹²⁵⁾. Παρὰ ταῦτα, ὁ ὅρος ἀπετέλεσεν εὐφυᾶ ἐφεύρεσιν, ἣτις ἐπέζησε καὶ δὲν παύει νὰ παραμένῃ καὶ σήμερον ἐν τῇ οἰκονομικῇ γλώσσῃ. β) Τὸν νόμον τῆς ἀμείσθου χρησιμότητος καὶ τῆς προσόδου. Ὁ Bastiat ὑποστηρίζει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γῆ ἢ ἡ φύσις παρέχει δωρεὰν τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἡ δὲ προσφερομένη τιμὴ δὲν ἀντιπροσώπευει τὴν φυσικὴν χρησιμότητα τῶν προϊόντων τούτων, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν τῆς παραγωγῆς των καὶ τὰς δαπάνας τοῦ ιδιοκτῆτου. Εἰς ἕκαστον προϊόν, παρατηρεῖ, πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο στρώματα χρησιμότητος, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἀνήκον εἰς τὴν ἐργασίαν, τὸ ἕτερον, πηγὴν ἔχον τὴν φύσιν, οὐδέποτε ἐξοφλεῖται καὶ προσφέρεται δωρεὰν, εἶναι δὲ κοινῆς χρήσεως δι' ὅλους ὡς καὶ ὁ ἀήρ. Οὕτω εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν αὐτὴν ἰδέαν λέγοντες, ὅτι ὑπὸ τὸ φαινομενικὸν στρώμα τῶν αποτελουσῶν τὴν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν ἀξιῶν, ὑπάρχει ἀόρατον τοιοῦτον, κοινόν, ὠφέλιμον εἰς ὅλους· τὸν νόμον τοῦτον θεωρεῖ ὁ Bastiat ὡς τὸν κυριώτερον τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας. Οὕτω ὁ ιδιοκτῆτης τοῦ ἐδάφους, εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην ἐμφανίζεται ὡς ἐνδιάμεσον μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τοῦ καταναλωτοῦ.

«Τὰ ἐλάβετε δωρεὰν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς φύσεως. Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια, λέγει ὁ Bastiat. Τὰ μεταβιβάσατε ὅμως δωρεὰν εἰς τοὺς ἀδελφούς σας, χωρὶς τίποτε νὰ κρατήσητε; . . . Ζήσατε ἐπομένως ἀφόβως ἐν εἰρήνῃ καὶ ἄνευ τύψεων τῆς συνειδήσεως»⁽¹²⁶⁾. γ) Τὸν νόμον τῆς διανομῆς μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Ὁ Bastiat ἐθεμελίωσεν οὕτω τὸν εἰρημένον

(124) Ὁ Charles-Henry Carey ἐγεννήθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τὸ 1793, ἦτο ἐκδότης ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ βιβλίον του «Ἀρχαὶ πολιτικῆς οἰκονομίας» κατὰ τὰ ἔτη 1837—38 καὶ 1840, ὡς καὶ ἕτερα βιβλία του.

(125) Ἴδε σχετικῶς «Harmonies Economiques», 1850, Κεφ. 7ον, σελ. 236.

(126) Ἴδε «Harmonies Economiques», Κεφ. 8ον, σελ. 257.

νόμον, καθ' ὃν τὰ συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀλληλέγγυα καὶ ἡ μερὶς ἐκάστου τούτων αὐξάνει προοδευτικῶς, ἢ μερὶς ὅμως τῆς ἐργασίας ταχύτερον τῆς τοῦ κεφαλαίου. Οὗτος εἶναι ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Bastiat μέγας, θαυμάσιος, ἀναγκαῖος καὶ ἀκαμπτος νόμος τοῦ κεφαλαίου⁽¹²⁷⁾. δ) Τὴν ὑπεροχὴν τοῦ καταναλωτοῦ ἐπὶ τοῦ παραγωγοῦ. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἅπαντες οἱ αἰσιόδοξοι οἰκονομολόγοι ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν καὶ τὴν ἐθεώρουν ὡς ἁρμονίαν· διότι ἡ ὑποταγὴ τοῦ παραγωγοῦ εἰς τὸν καταναλωτήν, εἶναι ἡ τοῦ ἀτομικοῦ εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον. Ὁ παραγωγός, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸ κέρδος· φρονεῖ, ὅτι ἐργάζεται, δι' ὅσον τὸ δυνατόν· περισσότερον κέρδος, ἐνῶ πραγματικῶς ἐργάζεται διὰ τὴν οἰκονομικωτέραν ικανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἄλλων. Αὕτη εἶναι ἡ ἁρμονία. Ὁ Bastiat, ἐκτὸς τῆς οἰκονομικῆς ὑπεροχῆς τοῦ καταναλωτοῦ, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὴν ἠθικὴν του ὑπεροχὴν. Ἐκεῖνο, ὅπερ παρατηροῦμεν, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ μεγάλη πίστις τῶν οἰκονομολόγων τῆς αἰσιόδοξου σχολῆς εἰς τὰς φυσικὰς ἁρμονίας, ἡ πεποίθησίς των, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ καταναλωτοῦ θὰ ἔλθῃ μόνη της, ἀρκεῖ νὰ λειτουργήσωσιν ἐλευθέρως οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι. Ἡ θεωρία αὕτη καταπολεμεῖται σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ ἐργατικοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ συνδικαλισμοῦ, ἐμπνέει ὅμως τὰς ὁργανώσεις τῶν καταναλωτῶν. ε) Τὸν νόμον τῆς ἀλληλεγγύης. Ὁ Bastiat, εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις εἰς τὸν νόμον τοῦτον ἔδωκε τιμητικὴν θέσιν ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ. Εἰς τὰς ἁρμονίας του, ἐν κεφάλαιον φέρει τὸν τίτλον «ἀλληλεγγύη». Αὕτη εἶναι ὅλως ἰδιόμορφου τύπου, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀδελφосύνης, ἀλλ' εἰς τὴν ἐνίσχυσιν δικαίας κατανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Πρόκειται, ὡς λέγει ὁ Bastiat, περὶ ἀλληλεγγύης ἀτομικιστικῆς, διότι ὁλόκληρος ἡ κοινωνία εἶναι σύμπλεγμα διασταυρουμένης ἀλληλεγγύης. Ὅλοι ἐπωφελοῦνται ἐκ τῆς προσόδου ἐνὸς ἐκάστου καὶ ἕκαστος ἐκ τῆς προσόδου ἄλλων⁽¹²⁸⁾. στ) Τὸν νόμον τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ αἰσιόδοξοι, ἐρμηνεύοντες τὸν περὶ πληθυσμοῦ νόμον τοῦ Μάλθους, προσπαθοῦν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἀποτελεῖ κίνδυνον, ὡς ὁ Μάλθους ὑπεστήριξεν, ἀλλ' ὅρον οἰκονομικῆς προόδου. Παραδέχονται, ἐν τέλει, ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ὄντως σοβαρόν, ὑπενθυμίζον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκλέγει συνήθως τὸ κακόν.

(127) Ὁ Rotbertus, ἀντιθέτως, βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ νόμου τῶν μισθῶν ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ μερὶς τοῦ κεφαλαίου αὐξάνει ἀδιακόπως, ἢ δὲ τῆς ἐργασίας ἐλαττοῦται πάντοτε.

(128) Ἰδ. «Harmonies», Κεφ. 11ον, σελ. 441.

I.—Εισήγησις

Ὁ Stuart Mill κατεῖχε σπουδαίων θέσιν εἰς τὴν ἑταιρίαν τῶν Ἰνδιῶν, μέχρι τῆς διαλύσεώς της, τὸ 1853. Εἰς οὐδὲν ἕτερον βιβλίον εὐρίσκομεν τόσας θαυμασίας σελίδας καὶ ἀληθομονήτους τύπους, ὅσας εἰς τὸ ἔργον του «Principles of Political Economy», 1848, ὅπου αἱ κλασσικαὶ θεωρίαι ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς προσωπικότητός του. Ὁ Stuart Mill, κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ζωῆς του ἦτο ἀτομικιστὴς καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ σοσιαλιστής, πιστεύων ὁμῶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Οὗτος, διὰ τῶν θεωριῶν του, πλήττει τὰς διδασκαλίας τῆς κλασσικῆς σχολῆς κυρίως, διότι ὑπονομεύει τὴν βάσιν της, ἥτοι τὴν πίστιν αὐτῆς εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἀρνεῖται τὴν θεωρίαν τῶν κλασσικῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ μερίδες ἐκάστου συμμετόχου, μισθός, κέρδος ἢ πρόσοδος, καθορίζονται ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις δὲν δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ, καὶ οὕτω ἀνοίγει τὴν θύραν εἰς τὰς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις.

II.—Κοινωνικαὶ - Οἰκονομικαὶ Ἰδέαι τοῦ Stuart Mill

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Stuart Mill δὲν συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ οὐδένα μέγαλον νόμον· ἐν τούτοις, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐπιστήμην νέας ἀπόψεις, αἰτινες, λόγῳ τῆς ἐπιδράσεώς των ἐπ' αὐτῆς, ἐπαναλαμβάνονται καὶ σήμερον ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην.

α) Οὗτος ἀναπτύσσει τὴν ἰδέαν τῆς καταργήσεως τῆς μισθοδοσίας, διὰ τοῦ συνεργατικοῦ συνεταιρισμοῦ παραγωγῆς, ὑποστηρίζων, ὅτι ὁ μισθὸς ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ οἰονδήποτε ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας⁽¹²⁹⁾ του. Διὰ τοῦτο ἐξήτει νὰ ἀντικατασταθῇ ὁ μισθὸς διὰ τοῦ μερίσματος τοῦ συνεταιρισμοῦ. Νοεῖται, ἐν προκειμένῳ, συνεργατισμός, ὅχι ὡς ὁ ὑφιστάμενος μεταξὺ τοῦ κεφαλαιοκράτου καὶ μισθοπῶν, ἐξαρτωμένων ἐξ αὐτοῦ ἄνευ οὐδενὸς δικαιώματος, ἀλλὰ διὰ συνεταιρισμοῦ μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων ἐν πλήρει ἰσότητι δικαιωμάτων, εἰς οὓς θὰ ἀνήκωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὰ κεφάλαια τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ θὰ ὑπακούωσιν εἰς διευθυντὰς ἐκλεγομένους καὶ μετατιθεμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων.

β) Ὁ Stuart Mill ἠσχολήθη περαιτέρω μὲ τὴν ἰδέαν τῆς κοινωνιοποιήσεως τῆς προσόδου τῆς γῆς διὰ τοῦ ὑπεγγείου φόρου. Εἰς προηγούμενον κε-

(129) Ἡ St. Mill, «Principles», Βιβλίον 2ον, Κεφ. 11ον, παρ. 1—3. Ἡ καὶ Saenger, John Stuart Mill, 1901.

φάλαιον τῆς παρούσης ἀναφέρομεν, ὅτι ὁ Ρικάρντο καὶ οἱ μαθηταὶ του παρε-
δέχθησαν ὡς φυσικὸν καὶ ἀναπόφευκτον φαινόμενον τὴν πρόσοδον, ὁ Stuart
Mill ὁμῶς, θεωρεῖ ταύτην ὡς γεγονὸς ἀνώμαλον.

Ἡ εἰρημένη πρόσοδος, εἴτε ὠφείλετο εἰς τὴν συνεργασίαν τῆς φύσεως,
ὡς οἱ φυσιοκράται καὶ ὁ Σμιθ ὑπεστήριζον, εἴτε εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυ-
σμοῦ, ὡς ὁ Ρικάρντο καὶ ὁ Μάλθους ἐπίστευον, εἴτε εἰς τὴν τύχην καὶ τὰς
κοινωνικὰς περιστάσεις, ἔπρεπε, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν «εἰς ἕκαστον τὸ
προϊὸν τῆς ἐργασίας του», νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ σύνολον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον
ἐχρησιμοποίησεν ὡς εὐχερὲς μέσον τὸν ἔγγειον φόρον, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ
ἐπεκταθῇ, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ ἀπορροφήσῃ τὴν πρόσοδον καὶ νὰ αὐ-
ξάνῃ, σὺν τῷ χρόνῳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρακολουθῇ τὴν αὐξήσιν της.

Τελικῶς, οὗτος ἠρκέσθη εἰς ἑτέραν ἡπιωτέραν μέθοδον ἀποδόσεως τῆς
ἐγγείου προσόδου, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας, εἰς τὴν
ὁποίαν ἀποδίδει διάφορα προτερήματα, ὡς τὴν διατήρησιν τῆς παραγωγῆς,
ἀνεξαρτήτου τῆς πτώσεως τῶν ἡμερομισθίων, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικῆς
πρωτοβουλίας τοῦ γεωργοῦ καὶ κυρίως τὴν χαλιναγώγησιν τῆς φυσικῆς τάσεως
πρὸς αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ.

γ) Θεωρεῖ τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα, τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς τὰ ἄτομα
πλοῦτον, τὸν ὁποῖον δὲν παρήγαγον, ὡς ἀντίθετον πρὸς τὴν καλῶς ἐννοουμένην
ἀρχὴν τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ τοῦ νόμου τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, ἐπειδὴ
θέτει τοὺς ἀνταγωνιζομένους εἰς ἄνισον μοῖραν. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὑπέ-
στη τὴν ἐπίδρασιν τῶν Σαίν-Σιμονιστῶν. Οὗτος, μελετῶν καὶ τὸ καθεστὼς
«τῆς στασίμου καταστάσεως»⁽¹³⁰⁾, ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ βιομηχανία, ἐξαρω-
μένη κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ κεφαλαίου, δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ, ὅταν ἡ ποσότης
τούτου παραμείνῃ στάσιμος.

δ) Ὁ νόμος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς
τιμὰς τῶν προϊόντων εἰς τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς. Ὅταν ὁμῶς, δι' ὁμοία
προϊόντα, ὑπάρχωσι διάφοροι τιμαὶ παραγωγῆς, τότε ἡ τιμὴ τῶν γεωργικῶν
προϊόντων, κατὰ τὸν Ρικάρντο, θὰ καθορισθῇ μὲ τὸ ὑψηλότερον κόστος αὐτῆς.
Οὕτω, δι' ὅλα τὰ εὐθηνότερας παραγωγῆς ὁμοία γεωργικὰ προϊόντα ὑπάρχει
περιθώριόν τι. Τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ Stuart Mill ἐπεκτείνει εἰς ὅλα τὰ βιο-
μηχανικὰ τοιαῦτα καὶ εἰς αὐτὰς τὰς προσωπικὰς ικανότητας. Ἡ ἀξία τοῦ κό-
στους ἐνὸς ἐμπορεύματος, παρατηρεῖ, εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἀκριβοτέρας παρα-
γωγῆς⁽¹³¹⁾. Τὸ ἕκτακτον κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀποκομίζει εἰς βιομήχανος ἢ ἔμ-
πορος, χρησιμοποιῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του ἀνωτέρας ικανότητος, ὁμοιάζει
πολὺ μὲ τὴν πρόσοδον. Ὅταν ὅλοι οἱ ἀνταγωνισταὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ πλεονεκτή-
ματα, τὸ κέρδος τοῦτο, διὰ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν, μεταβαίνει εἰς τοὺς κατα-

(130) *I^{de} St. Mill, «Principles», Βιβλ. 4ον, Κεφ. 4ον, παρ. 3.

(131) *I^{de} St. Mill, «Principles», Βιβλ. 3ον, Κεφ. 6ον, παρ. 1.

ναλωτάς. Ὁ ἔμπορος ἢ ὁ βιομήχανος, τότε μόνον κερδίζει, ὅταν πωλῇ εἰς τιμὴν κανονιζομένην ὑπὸ τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του προϊόντος, τὸ ὁποῖον δύναται ὁ ἴδιος νὰ παραγάγῃ μὲ ὀλιγότερα ἔξοδα⁽¹³²⁾. Μεταξὺ ὅμως τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ὑπάρχει διαφορὰ, διότι ἡ μὲν πρώτη καθορίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως, ἡ δὲ δευτέρα ἐπωφελεῖται τῆς πλέον ἢ ἀναλόγου ἀποδόσεως, ἥτοι τὰ σχετικὰ ἔξοδα ἐλαττοῦνται ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ παραγωγή. Ἐκ τούτων ἔπεται, ὅτι ὁ βιομήχανος ἔχει συμφέρον νὰ χαμηλώσῃ τὴν τιμὴν τῆς πωλήσεως, ἵνα παραγάγῃ περισσότερα, θὰ ἐπανορθώσῃ δὲ τὴν θυσίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κερδῶν καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν γενικῶν ἐξόδων.

ε) Κατὰ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ τιμὴ ἑνὸς προϊόντος μεταβάλλεται κατ' εὐθὺν λόγον τῆς ζητήσεως καὶ ἀντίστροφον τῆς προσφορᾶς. Ὁ Stuart Mill, δὲν παραδέχεται τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, παρατηρῶν, ὅτι ἡ τιμὴ καθορίζεται εἰς τοιοῦτον ἐπίπεδον, ὥστε αἱ προσφερόμεναι καὶ ζητούμεναι ποσότητες νὰ εἶναι ἴσαι, αἱ δὲ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν ἔχουσιν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνάντησιν αὐτὴν. Ἡ ὕψους τῆς τιμῆς ἢ ἡ ἐλάττωσις, λαμβάνουσι χώραν μέχρις ὅτου ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις γίνωσιν ἀκριβῶς ἴσαι, ἡ δὲ ἀξία ἑνὸς ἐμπορεύματος ἐν τῇ ἀγορᾷ εἶναι ἡ καθορίζουσα ἐν τῇ ἀγορᾷ ταύτῃ ζήτησιν ἱκανὴν νὰ ἀπορροφήσῃ ὅλας τὰς προσφερομένας ποσότητας⁽¹³³⁾. Διὰ τοῦ τύπου τούτου, οὗτος δίδει εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν. Ἀντικαθιστῶν δὲ τὴν σχέσιν αἰτίας πρὸς ἀποτέλεσμα διὰ τῆς σχέσεως τοῦ ἰσοζυγίου, εἰσάγει εἰς τὴν ἐπιστήμην νέαν ἀρχήν, ἥτις θὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῆς νεο-κλασσικῆς σχολῆς. Ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἐξηγεῖ μόνον τὰς διακυμάνσεις τῆς ἀξίας, ὄχι ὅμως καὶ αὐτὴν τὴν ἀξίαν. Ἀνεῦρεν οὗτος περαιτέρω βαθύτεραν αἰτίαν, τὴν τιμὴν τῆς παραγωγῆς. Αἱ διακυμάνσεις τῆς ἀξίας, ὑπὸ καθεστῶς ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, τείνουσι πάντοτε πρὸς ὠρισμὸν σημείου, ὅπως «ὁ ὠκεανὸς τείνει νὰ λάβῃ πανταχοῦ τὴν κλίσιν τοῦ ἐπιπέδου, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ διατηρήσῃ ἀκριβῶς».

στ) Ὡς πρὸς τὴν διεθνῇ ἀνταλλαγὴν προϊόντων μεταξὺ τῶν Κρατῶν, διὰ τῆς θεωρίας του «περὶ διεθνούς ἐξισώσεως τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως», ἐπεξηγεῖ, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ εἰσαγομένου προϊόντος μετροῦται διὰ τῆς ποσότητος τοῦ ἐξαγομένου, τὴν ὁποίαν δίδομεν εἰς ἀντάλλαγμα. Εἰς κάθε χώραν, λέγει, ἡ ἀξία ἑνὸς ξένου ἐμπορεύματος, ἐξαγτάται ἐκ τῆς ποσότητος τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντηλλάγῃ τὸ ἐμπόρευμα τοῦτο⁽¹³⁴⁾.

Οὕτω πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰ αἷτια, ἅτινα δύνανται νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς μίαν χώραν, ὅπως ἐπιτύχῃ περισσότεραν ποσότητα εἰσαγομένου ἐμπορεύματος,

(132) *Iδὲ St. Mill, «Principles», Βιβλ. 3ον, Κεφ. 5ον, παρ. 4.

(133) *Iδὲ St. Mill, «Principles», Τόμος 1ος, σελ. 499, Βιβλ. 2ον, Κεφ. 2ον, παρ. 1.

(134) *Iδὲ St. Mill, «Principles», Βιβλ. 3ον, Κεφ. 18ον, παρ. 1.

ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ ἐξαγομένου. Ἀναλυτικώτερον ὁ νόμος τῶν διεθνῶν ἀξιῶν δὲν εἶναι πλέον ὁ νόμος τῶν συγκριτικῶν τιμῶν παραγωγῆς, ἀλλ' ὁ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, αἱ δὲ τιμαὶ τῶν δύο ἐμπορευμάτων θὰ κανονισθῶσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν ζητούμεναι ποσότητες νὰ συμπέσωσι.

ζ) Τὸν Stuart Mill, ὁ περὶ πληθυσμοῦ νόμος τὸν ἀπασχολεῖ, ὅχι μόνον ἀπὸ οἰκονομικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπερτερεῖ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μάλθους. Ἀποφαίνεται ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς γυναικός, ἡ ὁποία οὐδέποτε λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς μητρότητος⁽¹³⁵⁾. Διακηρύττει, ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν δύναται νὰ ἀναμένῃ βελτίωσιν τῆς θέσεώς της, ἐφ' ὅσον δὲν προηγηθῇ περιορισμὸς τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐν τέλει, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι, δι' αὐτοῦ, διὰ πρώτην φορὰν, συγκεντροῦνται πλήρως τὰ μέχρη τῆς ἐποχῆς τοῦ πορίσματα τῆς κλασσικῆς θεωρίας καὶ ἐκτίθεται μεθοδικῶς ὁ συνειρμὸς τῶν οἰκονομικῶν λειτουργιῶν, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν οἰκονομικῶν νόμων.

Ὁ Stuart Mill ἀνεγνώρισεν, ὅτι εἰς τοὺς Σαίν-Σιμονιστάς ὀφείλει τὴν ἐπὶ κληρονομίας θεωρίαν του, εἰς τὸν Σισμοντὶ τὴν συμπάθειάν του διὰ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, καὶ εἰς τοὺς συνεργατικὸς σοσιαλιστάς τοῦ 1848 τὴν πίστιν του εἰς τὸν συνεργατικὸν συνεταιρισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΕΤΕΡΑΣ ΣΧΟΛΑΣ

Ἀπὸ τῆς Παλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ οἰκονομία ἀνεπτύσσετο ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐδημιούργησαν διάφοροι παράγοντες, βασικώτερος τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ἐπικράτης τῆς ἀτομικιστικῆς φιλελευθέρως σκέψεως. Ὁ ἀτομικισμὸς οὕτω ὑποθέτει ἐλευθερίαν, διὰ τοῦτο ἡ ἀτομικιστικὴ σχολὴ καλεῖται καὶ ἐλευθέρα καὶ ἐκλαμβάνεται τόσον ὑπὸ τὴν στενὴν, ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως. Ὑπὸ τὴν πρώτην αὐτῆς σημασίαν διδάσκει, ὅτι ὁ ἐγωϊσμὸς ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ μόνος ὁδηγὸς τῶν πράξεών μας καὶ συνεπῶς συνιστᾷ τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν τοῦ «ἕκαστος δι' ἑαυτόν». Ἡ διαμύρφωσις ὅμως τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, ἰδίᾳ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνταλλαγῆς ἀποκλείει τὴν ὑπαρξίν καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος θὰ ἔζη μόνον δι' ἑαυτόν. Ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως, ἀντιστρέ-

(135) *Idem St. Mill, «Principles», Τόμος Iος, σελ. 421, Βιβλ. 2, Κεφ. 12, παρ. 2.

«οὐδέποτε, λέγει ὁ St. Mill, ἡ οἰκογένεια γίνεται πολυμελὴς διὰ τῆς θελήσεως τῆς γυναικός».

φως, ή ατομικιστική σχολή διδάσκει, ότι τὸ καλὸν τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς πάσης δράσεως καὶ πάσης οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Περαιτέρω ὅμως ἡ φιλελευθέρα σχολή δὲν ἀρκεῖται νὰ λέγῃ, ὅτι τὸ ἄτομον πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπός, ἀλλὰ, συμπληρώνουσα, ὑποστηρίζει, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ μόνος συντελεστής τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος· διότι οὐδεὶς ἄλλος, ἐκτὸς τοῦ ἰδίου τοῦ ατόμου δύναται νὰ γνωρίξῃ καλύτερον τὰ ἀληθῆ συμφέροντά του καὶ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ὑπονοεῖ, ὅτι τὸ καλύτερον ὅλων, εἶναι νὰ ἀφήσωμεν τὸ ἄτομον εἰς τὰς συναλλαγὰς του ἐλεύθερον, ἀπομακρύνοντες οἰανδήποτε ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους ἢ οἰανδήποτε προστασίαν. Ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι καὶ ὁ ἀρμοδιώτερος νὰ ἀσχολῆται μὲ τὰ συμφέροντά του καὶ ὅτι τὸ κοινωνικὸν συμφέρον εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ατομικῶν συμφερόντων, ἅτινα συναντῶνται εἰς μίαν ἀρμονικὴν σύνθεσιν, ἡ φιλελευθέρα σχολή δέον ν' ἀποκληθῇ αἰσιόδοξος.

Ἐν ἀντιθέσει μὲ αὐτήν, ἡ κλασσικὴ σχολή, ἂν καὶ διδάσκει πιστῶς τὰς κληρονομηθείσας παρὰ τῶν διδασκάλων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἀρχάς, προσπαθοῦσα νὰ τὰς ἀποδείξῃ καλύτερον, νὰ τὰς ἀναπτύξῃ καὶ νὰ τὰς διορθώσῃ, διότι ὅμως τὴν χαρακτηρίζει ἡ προσπάθεια τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς τῶν ἀρχικῶν διδασκαλιῶν, ἂν καὶ θεωρεῖται ατομικιστικὴ καὶ φιλελευθέρα, δὲν εἶναι καὶ αἰσιόδοξος.

Βασικὴ ἀρχὴ τοῦ φιλελευθερισμοῦ ὑπῆρξε τὸ «Laissez faire».

Ἡ κίνησις πρὸς ἀπόδοσιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ατόμου ἔσχεν ὡς κύριον πεδίου δράσεως τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ἥτις ἐνεφανίσθη ὡς καθαρὰ ἀντίδρασις ἐναντίον τοῦ ἐμποροκρατικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ὡς βασικὸν σύστημα τοῦ κρατικοῦ ἐπεμβατισμοῦ καὶ ἀπολυταρχισμοῦ, παρεκώλυε τὴν ἐλευθερίαν τῶν οἰκονομικῶν ἐνεργειῶν τῶν ατόμων διὰ τοῦ καθορισμοῦ αὐστηρῶν κανόνων συναλλαγῶν, διεξαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου, λειτουργίας τῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων, ἐκλογῆς ἐπαγγέλματος καὶ διεξαγωγῆς ναυσιπλοΐας.

Ὁ φιλελευθερισμὸς καταδικάζει οἰονδήποτε ἐμπόδιον τῆς ἐλευθέρως οἰκονομικῆς ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν, ἀσχέτως ἐὰν τοῦτο λέγεται «περιορισμοὶ εἰσαγωγῶν» ἢ «βραβεῖα ἐξαγωγῆς» ἢ «ἐμπορικαὶ συμβάσεις».

Οὕτω καθιεροῦται διὰ τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ ἀναπτύσσεται ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς καὶ ἐκ τούτου παρέχεται ἡ δυνατότης εἰς μὲν τὸ ἄτομον ν' ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς ἰκανότητάς του, ἐπ' ὠφελεία καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς ὁλότητος, εἰς ἐκάστην δὲ χώραν νὰ παράγῃ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα, ἅτινα ἡ φύσις εἰνοεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διαμορφώνεται μία διεθνὴς κατανομὴ τῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἕκαστος λαὸς ἐπιτυγχάνει τὸ μέγιστον δυνατόν ποσοστὸν ὠφελείας· διότι, λόγῳ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δύναται νὰ ἐνεργῇ τὰς εὐθηνότερας ἀγοράς, ἐνῶ συγχρόνως τὰ προϊόντα, τὰ ὁποῖα παράγει, μὲ σχετικῶς ὀλιγώτερα ἔξοδα, λόγῳ εἰδικῶν συνθηκῶν, δύναται νὰ τὰ πωλῇ εἰς ἱκανοποιητικὰς τιμὰς. Οἱ φιλελεύθεροι συγγραφεῖς ἀνέπτυξαν τὰς ιδέας των ἐπὶ τῇ βάσει συγκεκριμένης θεωρητικῆς ἀρχῆς, χρησιμοποιήσαντες ὡς

ἀφρητηρίαν τῶν ἐρευνῶν των τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον τοῦ οἰκονομικῶς δρῶντος ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἐνυπάρχον, ἀναγκάζει τοῦτον νὰ ἐπιζητῇ τὴν δυνατὴν μεγίστην ὠφέλειαν. Χάρις εἰς αὐτὸ καὶ ἐφ' ὅσον τὸ ἄτομον εἶναι ἐλεύθερον εἰς τὰς ἐνεργείας του, ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξίσωσις πάντων τῶν οἰκονομικῶς δρῶντων ἀνθρώπων.

Οὕτω, κατὰ τὴν εἰρημένην σχολήν, ἡ ἀποκεντρωμένη ἀτομικιστικὴ οἰκονομία καὶ ἡ πεφωτισμένη, ὀρθολογιστικὴ ἐπιδιώξις τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος μεγιστοποιοῦν τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν.

Τὸ σύμβολον τοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀπετέλεσαν ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἀπεκτήθησαν κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων.

Τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλελευθέρας σχολῆς χαρακτηρίζει τὸ γεγονός, ὅτι τὸν βαθμὸν τῆς εὐημερίας τῶν λαῶν δὲν προσδιορίζει ὁ ἀριθμὸς τῶν πολυτίμων λίθων καὶ ἡ συσσώρευσις τοῦ νομίσματος τῶν ἐμποροκρατῶν, οὔτε μόνον ὁ βαθμὸς τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐδάφους, τῶν φυσιοκρατῶν, ἀλλὰ ἡ ἐλευθέρα ἐργασία ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιπέδων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Προσέτι τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν δὲν ρυθμίζει ἡ κρατικὴ σκοπιμότης, ὥς οἱ ἐμποροκράται ὑπεστήριζον, οὔτε ἡ φυσικὴ τῶν πραγμάτων τάξις τῶν φυσιοκρατῶν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον τοῦ ἐλευθέρου οἰκονομοῦντος ἀτόμου.

Γνώμων τῆς εὐημερίας τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι, οὔτε ἡ περιουσία τῶν ἐμποροκρατῶν, οὔτε ἡ παραγωγικότης τοῦ ἐδάφους τῶν φυσιοκρατῶν, ἀλλὰ τὸ εἰσόδημα καὶ μόνον. Ἡ ἀληθὴς πηγὴ τοῦ πλούτου καὶ τῆς προόδου δὲν εἶναι ὁ αὐστηρὸς περιορισμὸς τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἡ αὐτάρκεια τῆς χώρας, ὥς οἱ ἐμποροκράται ἰσχυρίζοντο, οὔτε βεβαίως καὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι, κατὰ τὴν φυσιοκρατικὴν ἀντίληψιν τῶν ὁποίων τὸ πεδῖον δράσεως εὐρίσκεται ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ὀρθολογιστικῶς ὀργανωμένη παραγωγή, βάσει τοῦ διεθνοῦς καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΟΙ ΑΙΡΕΤΙΚΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ι.—Μέθοδος - Καταγωγή - Ἀνάλυσις τῆς ιστορικῆς σχολῆς

Ὡς ἀφετηρία τῆς ιστορικῆς σχολῆς, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ δημοσίευσις ἐνὸς μικροῦ βιβλίου τοῦ Roscher ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιστήμη» (1843). Οἱ διάδοχοι τῶν J.B. Say καὶ Ρικάρδο, μὲ τὰ θεωρήματά των εἶχον δώσει μᾶλλον ἀφηρημένον χαρακτῆρα εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν. Ἡ ἐξέλιξις τῆς Βιομηχανίας εἶχεν ἀνάγκην πρακτικῶν λύσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔδιδον ἐρμηνείαν εἰς τὰ ἐν ᾧφει οἰκονομικὰ φαινόμενα τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἔργον τῆς γερμανικῆς ιστορικῆς σχολῆς ἦτο διπλοῦν, ἥτοι θετικὸν καὶ κριτικόν. Εἰς κριτικὴν ὑπέβαλεν αὕτη τὰς ἀρχὰς καὶ μεθόδους τῶν προγενεστέρων οἰκονομολόγων. Διὰ τῆς θετικῆς συμβολῆς τῆς ἤνοιξεν εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν νέους ὁρίζοντας καὶ εὐρύτερα πεδία παρατηρήσεως. Εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν τὰς βασικὰς ἀντιλήψεις τῆς σχολῆς ταύτης, διότι δὲν διαφαίνονται σαφῶς, οὐδὲ συνάγονται εὐκόλως ἐκ τῶν ἔργων τῶν κυριωτέρων ἀντιπροσώπων τῆς. Ἰδρυτὴς τῆς ιστορικῆς σχολῆς εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ὁ Guillaume Roscher, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτtingης, ὅστις τὸ ἔτος 1843 ἐδημοσίευσεν τὸ ἔργον του, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἐπιτομὴ Μαθημάτων Πολιτικῆς Οἰκονομίας κατὰ τὴν Ἱστορικὴν Μέθοδον». Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι οἰκονομικὴ ἱστορία. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρει, ὅτι σκοπὸς του εἶναι ἡ περιγραφὴ ὅλων, ὅσα οἱ λαοὶ ἠθέλησαν ἢ ἐπεδίωξαν εἰς τὸ οἰκονομικὸν πεδίον, τῶν σκοπῶν οὓς ἐπέτυχον, καὶ τῶν λόγων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπεδιώχθησαν καὶ ἐπετεύχθησαν οἱ σκοποὶ οὗτοι. Τοιαύτη ἔρευνα, παρατηρεῖ, τότε μόνον δύναται νὰ γίνῃ, ὅταν μείνωμεν εἰς στενὴν συνάφειαν μὲ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας τοῦ Ἑθνικοῦ βίου, ἰδίως μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου, τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Roscher προσεπάθησε νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, τὴν ιστορικὴν μέθοδον. Κατ' αὐτόν, ἡ ἱστορία χρησιμεύει, ὅπως διανθίσῃ τὴν Οἰκονομικὴν σκέψιν, καθορίσῃ τὸ καλούμενον πολιτικὸν αἶσθημα καὶ στηρίξῃ τὰ διδάγματά της, ἐπὶ παραδειγματικῶν.

Ἄλλος Γερμανὸς καθηγητὴς, ὁ Bruno Hildebrand, διετύπωσε γνώμης μὲ πολὺ μεγαλυτέρας ἀξιώσεις. Εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος», παρουσιάζει τὴν ἱστορίαν, ὡς μέσον ἀνανεώσεως τῆς ἐπιστήμης. Ὡς παράδειγμα ἐπεκαλέσθη τὰς προόδους, τὰς ὁποίας ἐπέτυχεν ἡ ιστορικὴ μέθοδος. Οὗτος ἀμφιβάλλει καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀκό-

μη τῶν φυσικῶν οἰκονομικῶν νόμων, ὡς τοὺς ἀντελαμβάνοντο οἱ κλασσικοί. Κατηγορῶν τὸν Σμιθ διὰ τὸν ἀτομικισμὸν του, λέγει, ὅτι καὶ ὁ Λίστ ἐμολύνθη ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐλησμόνησε «τὴν ἠθικὴν κρίσιν τῆς κοινωνίας»⁽¹³⁶⁾.

Ὁ Charles Knies⁽¹³⁷⁾ ἀμφισβητεῖ, ὅχι μόνον τὴν ὑπαρξιν τῶν φυσικῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νόμων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Κατ' αὐτόν, εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφορῶν λαῶν, ὑπάρχουσιν ἀναλογίαι καὶ ὅχι νόμοι. Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία εἶναι ἀπλή ἱστορία τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων κατὰ τὰς διαφοροὺς ἐποχάς, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ σύνολον τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως ἐνὸς Ἔθνους.

Ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐξήτασεν, ὅχι μόνον τὰ ἐκ τῆς προηγμένης βιομηχανίας ἀπορρέοντα οἰκονομικὰ θέματα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐν γένει ζωῆς εἰς ἄλλας χώρας. Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἤνοιξε νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν καὶ ἀνεργάσισεν αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν γνωστῶν ἕως τότε διδαγμάτων. Ἐδωκεν ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς ὑποστηρικτὰς κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, ὁ δὲ κρατικὸς σοσιαλισμὸς ὀφείλει, κατὰ μέγα ποσοστὸν, τὴν ἀνάπτυξίν του εἰς αὐτήν.

Οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦν τὴν κλασσικὴν οἰκονομίαν διὰ τρία τινά, ἥτοι τὴν δογματικὴν ἀκαμψίαν της, τὴν ψυχολογικὴν της ἀνεπάρκειαν, βασιζομένην ἐπὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ τὴν κατάχρησιν τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου, κατὰ τὴν συγκρότησιν τῶν διδασκῶν της. Τὴν ἀπόλυτον ἀκαμψίαν οἱ ἱστορικοὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἀντικαταστήσωσι διὰ τῆς σχετικότητος τῶν συμπερασμάτων, τόσον ἐν τῇ πράξει, ὅσον καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ. Ὑπεστήριξαν, ὅτι ὁμοιόμορφος οἰκονομικὴ νομοθεσία δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσαρμόζεται πάντοτε εἰς τοὺς κυμαινομένους ὅρους τόπου καὶ χρόνου.

Παρατηροῦμεν ὅθεν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία καὶ οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι, τοὺς ὁποίους διατυπώνει ἡ εἰρημένη σχολή, ἔχουσι κάποιαν σχετικὴν ἀξίαν. Ὅπως οἱ ὅροι τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, τὸ ἴδιον καὶ ἡ οἰκονομικὴ θεωρία, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τύπος καὶ ἡ μορφή της, τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα προκαλεῖ, εἶναι προϊόν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ θεωρία αὕτη λαμβάνει ὡς βάσιν τῆς ἐπιχειρηματολογίας της τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῆς ζωῆς, ὀφείλουσα νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἀποτελέσματά της τὸν χαρακτῆρα ἱστορικῶς θεμελιωμένης λύσεως. Ὁ Schmoller, προπαντός, ἐχώραξε τὴν νέαν ταύτην τάσιν εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων⁽¹³⁸⁾. Εἰς πάντα σταθμὸν τῆς ζωῆς οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι φαίνονται ὡς ἡ γενίκευσις γνωστῶν ἀξιομάτων, μέχρι σημείου τινός, ἀπότοκοι ἀληθειῶν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, μὴ δυνάμενοι ὅμως νὰ θεωρηθῶσιν ὀριστικοί, οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν,

(136) Hildebrand : «Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft», σ. 73.

(137) Ὁ Charles Knies ἦτο Γερμανὸς καθηγητὴς καὶ τὸ 1853 ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμά του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως».

(138) Ὁ Schmoller : «Economic Journal», 1907, σελ. 417.

οὔτε ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς ἐξωτερικῆς των ἐμφανίσεως. Διακρίνουν οἱ ἱστορικοὶ τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους εἰς προσωρινούς, διότι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας, παρουσιάζουσα νέα γεγονότα, τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ὑπαρχουσῶν θεωριῶν, δὲν ἀντιλαμβάνομεθα καλῶς, ἀναγκάζει διαρκῶς τὸν ἐρευνητὴν νὰ ἀλλάσῃ ἔκφρασιν καὶ τύπους. Εἰς συναισθηματικούς, διότι οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι, τότε μόνον ἐπαληθεύουσιν, ἐν τῇ πραγματικότητι, ὅταν ἕτεραι περιστάσεις δὲν ἐμποδίσωσι τὴν δρᾶσιν των.

Πέραν τούτου, οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦν τοὺς κλασσικούς καὶ διὰ τὴν στενότητα καὶ ἀνεπάρκειαν τῆς ψυχολογίας των. Οἱ Α. Σμιθ, Say καὶ Ρικάρντο θεωροῦσι τὸν ἄνθρωπον ὡς κατευθυνόμενον ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ ἀπερροφημένον ὑπὸ τῆς ἐπιδιώξεως κέρδους. Οἱ ἱστορικοὶ λέγουσιν, ὅτι τὸ συμφέρον ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποτελῇ, εἰς τὸν κύκλον τῶν οἰκονομικῶν ἐπιδιώξεων, τὸ μοναδικὸν ἐλατήριο τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος ὑπακούει εἰς διάφορα αἴτια, τὴν ματαιότητα, τὴν δοξομανίαν, τὴν ἐπιθυμίαν δράσεως, τὸ καθήκον, τὴν ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν πρὸς τὸν πλησίον. Ὅταν ὅμως παρουσιάζομεν τὸν ἄνθρωπον ὡς ὠθούμενον ὑπὸ καθαρῶς ἐγωϊστικῶν κινήτρων, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν οἰασθήποτε ἄλλης καλυτέρας ἢ εὐγενεστέρας ἐπιδιώξεως. Ἐν προκειμένῳ, οὐδεὶς ἀντιλέγει, ὅτι οἱ κλασσικοὶ διείδον εἰς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ὅχι εἰς τὸν ἐγωϊσμόν, ὡς λέγει ὁ Knies, τὴν προέλευσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων. Οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι οὕτω μείζονα τῆς ἥν ἔχει σημασίαν εἰς τὴν παρατήρησίν των. Οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐλησμόνησαν, ὅτι ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ὡς ἐπιστήμη, ἐξετάζει, ἐν πῶ συνόλῳ, τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. Οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι προσεπάθουν νὰ συλλάβωσι τὴν ἔννοιαν ἐνὸς γενικοῦ καὶ ὅχι ἀτομικοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος.

Ὁ Α. Wagner⁽¹³⁹⁾, λέγει, ὅτι τὸ ἐλατήριο τοῦ ἐγῶ εἶναι τὸ μόνον σταθερὸν καὶ διαρκές, ἀπὸ ὅσα ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Τὸ ἐλατήριο τοῦτο, παρατηρεῖ, ἐρμηνεύει καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἐκλογὴν τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου ὡς σημείου ἀφετηρίας εἰς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν. Ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τῆς μεθόδου ἀπομακρύνεται τελείως τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι δὲν ἠρνήθησαν μὲν, πλὴν ὅμως δὲν ἔλαβον ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν τὰς μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται τὰ κατ' ἰδίαν ἀτομικὰ συμφέροντα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων ἐλατηρίων. Οἱ ἱστορικοὶ φρονοῦν, ὅτι οἱ κλασσικοί, βλέποντες εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν μόνον ἐλατήριον δράσεως, ἐνόμισαν, ὅτι ἠδύναντο, ἐξ ἐνὸς μόνον ἐλατηρίου, νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν προτέρων, διὰ τοῦ συλλογισμοῦ, ὅλους τοὺς οἰκονομικούς

(139) Ὁ Γερμανὸς νομομαθὴς καὶ οἰκονομολόγος (1835—1917). Ἐχρημάτισε καθηγητὴς ἐν Βιέννῃ καὶ ἀπὸ τοῦ 1870 ἐν Βερολίνῳ. Μεταξὺ τῶν σπουδαιωτέρων ἔργων του εἶναι: «System der Zettelbankpolitik», 1873, καὶ «Finanzwissenschaft», 1883, κ.ά.

νόμους. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐλατηρίων, τὰ ὁποῖα δρῶσιν εἰς τὸν οἰκονομικὸν κόσμον, αἰσθανόμεθα εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς μεθόδου ταύτης, ἢ ὁποῖα καταλήγει ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος. Ὑπομονητικὴ μόνον παρατήρησις θὰ ἐπιτρέψῃ, διὰ λογικῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, τὴν προσδευτικὴν δημιουργίαν οἰκονομικῆς θεωρίας, ἥτις θὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν πολύπλοκον κατάστασιν τῶν φαινομένων. Ὁ C. Menger⁽¹⁴⁰⁾ παρατήρησεν, ὅτι, ὅταν ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐσχολιάζε τὴν ἀφηρημένην καὶ ἐπαγωγικὴν μέθοδον τῶν κλασσικῶν, συνέχεε δύο πράγματα, ἀφ' ἑνὸς τὴν χρῆσιν, τὴν ὁποῖαν ἔκαμνον οἱ κλασσικοὶ τῆς μεθόδου ταύτης, ἀφ' ἑτέρου τὴν μέθοδον αὐτὴν καθ' ἑαυτήν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι οἱ κλασσικοὶ ὠρμῶντο πολλάκις ἐξ ἐσφαλμένων συλλογισμῶν, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὴν ὀρθότητα τῆς ἀφηρημένης καὶ ἀπαγωγικῆς μεθόδου. Οὕτως, ἀπομόνωσις κατηγορίας τινὸς ἀνθρωπίνων ἐλατηρίων πρὸς ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν δὲν σημαίνει καὶ ἀρνήσιν τῆς ὑπάρξεως καὶ δράσεως ἐτέρων ἐλατηρίων, ὅπως δὲν ἀρνεῖται κανεὶς τὴν ὑπαρξίν ἐτέρων παραγόντων, ὅταν μελετᾷ τὴν ἐπίδρασιν τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῶν σωμάτων. Εἰς μίαν ἐπιστήμην, ὅπως ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ πειραματισμὸς εἶναι πρακτικῶς ἀδύνατος, ὁ ἀποχωρισμὸς καὶ ἡ ἀνάλυσις εἶναι τὰ μόνα μέσα, ἅτινα μεταχειρίζεται ὁ σοφός, ἵνα ἐξέλθῃ ἐκ τῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὁποίας ἡ πραγματικότης μᾶς παρουσιάζει περιπεπλεγμένης ⁽¹⁴¹⁾. Ὑπὸ τοῦ Menger ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς λεγομένης Αὐστριακῆς Σχολῆς, ἥτις ἐκυριάρχησε τῆς Εὐρωπαϊκῆς σκηπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, εἰς ἣν εἰδικώτερον ἀναφερόμεθα εἰς ἐπόμενον κεφάλαιον τῆς παρούσης. Ἡ κυριωτέρα συμβολὴ τῆς ἀνεφέρετο εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ τόκου καὶ τοῦ κεφαλαίου. Κατὰ τὸν Menger, τὰ ἀγαθὰ εἶναι δύο βαθμῶν: 1) τοῦ κατωτέρου, τὰ τῆς καταναλώσεως καὶ ἀπολαύσεως καὶ 2) τοῦ ἀνωτέρου, τὰ διὰ τὴν παραγωγὴν, ἅτινα δυνατόν νὰ ἔχωσι μόνον συμπληρωματικὴν ἀξίαν. Ταῦτα, κατὰ τὰς περιστάσεις, ἔχουν διάφορον χρησιμότητα, ἐξαρτωμένην ἀπὸ τὴν διαθέσιμον ποσότητα καὶ οὕτω νοεῖται ἡ τελικὴ χρησιμότης, ὥς διὰ παραδειγμάτων ἀναλύει. Ὁ Menger, ὑπερασπισθεὶς τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου, ἔκαμε χρῆσιν αὐτῆς, ἵνα ἀνανεώσῃ ἐπακριβῶς τὰς κλασσικὰς θεωρίας. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία, λέγει, ὅπως τὴν καθώρισεν ἡ ἀγγλικὴ σχολή, δὲν κατώρθωσε νὰ λύσῃ ἱκανοποιητικῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης

(140) Ὁ Menger εἶχε μίαν γενικωτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν σκέψεων τῶν οἰκονομολόγων τῆς Ἑπειρωτικῆς Εὐρώπης. Ἦτο καθηγητὴς ἐν Βιέννῃ καὶ τὸ 1883 ἐδημοσίευσε τὸ βιβλίον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐρευναι ἐπὶ τῆς μεθόδου τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας».

(141) Ὁ C. Menger εἰς «Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie Insbesondere», σελ. 15—17, λέγει, ὅτι: «Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ἱστορικὴν γνῶσιν ἑνὸς φαινομένου, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀτομικὴν του προέλευσιν, ἥτοι νὰ φαντασθῶμεν μὲ τὸν νοῦν μας τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς μὲσον τῶν ὁποίων ἐγεννήθη τοῦτο μὲ τὰ ἰδιαιτέρὰ του χαρακτηριστικά».

τῶν νόμων τῆς οἰκονομίας. Ὅπως τὰ μαθηματικά δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν ὑλικῶν σωμάτων, ἐπιπέδων ἢ γραμμῶν, ἡ χημεία τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσικῶν παραγόντων, ἡ φυσικὴ τῶν χημικῶν τοιούτων ἐπὶ τῶν πραγματικῶν φαινομένων, οὕτω καὶ ὁ οἰκονομολόγος δὲν πιστεύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κινεῖται πράγματι μόνον ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμόν καὶ ὅτι εἶναι ἀλάνθαστος καὶ πάνσοφος· διότι ἐξετάζει τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ἐλευθέρας λειτουργίας τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἐπηρεαζομένου ὑπ' ἄλλων ἀπόψεων, ὑπὸ τῆς πλάνης ἢ τῆς ἀγνοίας⁽¹⁴²⁾.

Κατὰ τὸν E. Meyer, ἐξ ἄλλου, σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι νὰ περιγράψῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὰ συγκεκριμένα καὶ ἰδιαίτερα γεγονότα καὶ τὴν διαδοχὴν αὐτῶν καὶ ὅχι νὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς γενικοὺς νόμους. Διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν γεγονότων τούτων, ἡ ἱστορία μεταχειρίζεται τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, διὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν, τὴν ἀναλογίαν⁽¹⁴³⁾.

II.—Ἡ Συμβολὴ τῆς Νέας Ἱστορικῆς Σχολῆς

Οἱ τρεῖς ἰδρύται τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, Roscher, Hildebrand καὶ Knies, ἂν καὶ ἔκριναν ὀρθῶς τὰς κλασσικὰς μεθόδους, δὲν συνεφώνησαν ὅμως ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν φύσιν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ἀφῆσαντες εἰς ἄλλους τὴν φροντίδα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰδεῶν των. Οὕτως, ἡ περὶ τὸν Schmoller ἰδρυθεῖσα τὸ 1870 «Νέα Ἱστορικὴ Σχολή», ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο. Ἡ Νέα Σχολὴ διαφέρει τῶν ἄλλων συγγραφέων τῆς ἱστορικῆς σχολῆς εἰς δύο σποδαῖα σημεῖα, ἦτοι: α) οὗτοι εἶναι αἰτιοκράται (deterministes) καὶ ἀμφισβητοῦσι τὴν ἀνακάλυψιν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τάξεων διὰ τῶν κλασσικῶν μεθόδων. Ἐπίσης, ὡς πρὸς τοὺς «νόμους τῆς ἀναπτύξεως», πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Hildebrand ἤθελε νὰ κατευθύνῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, οἱ συγγραφεῖς τῆς νέας ἱστορικῆς σχολῆς ἀντιδρῶσι μὲ μεγάλον σκεπτικισμόν. Ὁμολογοῦμεν, λέγει ὁ Schmoller, ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἱστορικοὺς νόμους, ἐνῶ ὁμιλοῦμεν περὶ οἰκονομικῶν καὶ στατιστικῶν τοιούτων.

β) Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι δὲν ἠρέεσθησαν μόνον, νὰ διακηρύξωσι τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην ἐφαρμογῆς τῆς ἱστορίας εἰς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ ἐφήρμοσαν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον. Παρακάμπτουν, σὺν τῷ χρόνῳ, τὰ θεωρητικὰ ζητήματα καὶ ἐπιδίδονται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εἰς τὴν συζήτησιν πρακτικῶν τοιούτων, ἰδίως τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, καὶ εἰς ἐρεῖνας ἱστορικῆς καὶ περιγραφικῆς⁽¹⁴⁴⁾. Αἱ οἰκονομολογικαὶ μονογραφίαι πολλαπλασιά-

(142) Ὅρα C. Menger: «Untersuchungen» κλπ., σελ. 79.
καὶ ἐπ.

(143) *Iḃ Ed. Meyer: «Geschichte des Alterthums Einleitung», ἐκδ. Β', παρ. 112

(144) *Iḃ Δ. Καλιτσουνάκη «Πολιτικὴ Ἐπιστήμη», (σελ. 12—50) καὶ ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

ζονται. Οί μεσαιωνικοί και παλαιοί θεσμοί, αἱ ἀρχαῖαι θεωρίαι, ἡ κοινωνικὴ ἱστορία, ἡ στατιστικὴ, ἡ περιγραφὴ τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἀποτελοῦν τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῶν ἐργασιῶν τούτων. Οὕτω τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσεν ἡ σχολὴ αὕτη εἶναι πραγματικῶς μέγα.

Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι διήγειραν πανταχοῦ νέον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰκονομικῶν θεσμῶν.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἐν λόγῳ σχολῆς γίνεται μεγάλως ἀντιληπτή. Αἱ ἴδιαι μεθοδολογικαὶ συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπασχολοῦν τὴν γερμανικὴν οἰκονομίαν, λαμβάνουν χώραν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὅμως δὲν εἶχε τὴν ἰδίαν ἐπιτυχίαν. Δὲν διακρίνομεν τὸν σχηματισμὸν ἀληθοῦς σχολῆς ἱστορικῶν οἰκονομολόγων, ἀν καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῶν νέων ἰδεῶν εἰσέρχεται διὰ διαφόρων μέσων εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστορικοὶ ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας, προσφέροντες οὕτω πολύτιμον συνδρομὴν εἰς τὰς ἐρεῖνας τῶν οἰκονομολόγων. Πλείστοι φιλελεύθεροι οἰκονομολόγοι ἀφιέρωσαν τὰς ἐργασίας των, εἴτε εἰς τὴν λεπτομερῆ παρατήρησιν τῶν συγχρόνων κατὰ τὴν ἐποχὴν των γεγονότων, εἴτε εἰς ἱστορικὰς ἐρεῖνας, χωρὶς νὰ τεθῶσιν, ἕνεκα τούτου, ἀντιμέτωποι τῆς κλασσικῆς σχολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ι.—Ἐμφάνις καὶ σκοποὶ τοῦ Κρατικοῦ Σοσιαλισμοῦ

Ἡ τάσις ὅλων τῶν δημοσιολόγων διὰ τὴν οἰκονομικὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, κατέληξε, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους. Δημοσιολόγοι τινὲς ἔδωσαν εἰς ταύτην τὸ ὄνομα Κρατικὸς Σοσιαλισμός. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ οἰκονομικοῦ τινος συστήματος, ἀλλὰ περὶ ἀντιλήψεως οἰκονομικῆς πρακτικῆς πολιτικῆς. Τὸ ζήτημα τῶν ὁρίων τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου, εἶναι ἐν ἑκ τῶν σπουδαιότερων προβλημάτων τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας⁽¹⁴⁵⁾.

Μερικοὶ Οἰκονομολόγοι, διαβλέπουν εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους σπουδαῖον ἐπιστημονικὸν ζήτημα, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν.

Ἡ ἀναθεώρησις αὕτη ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἀπέβλεπε μάλ-

(145) «Ἡ Κυβέρνησις, λέγει ὁ Bastiat, μόνον μὲ τὴν ἐπέμβασιν τῆς βίας δρᾷ, ἡ πρᾶξις τῆς λοιπῆς ἐκεῖ μόνον εἶναι νόμιμος, ὅπου καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς βίας εἶναι ἐπίσης νόμιμος».

¹Idem «Harmonies», 10η ἐκδ., σελ. 552—553.

λον, να συμπράξῃ εἰς τὸ διπλοῦν ρεῦμα παλαιότερων θεωριῶν ἢ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τοιαύτην. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην βλέπομεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν μερικοὺς Οἰκονομολόγους τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Σμίθ, μὲ διαφόρους περιορισμοὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρως συναλλαγῆς, νὰ θεωρῶσι τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ὡς τελείως ἀποδειχθεῖσαν καὶ νὰ ζητῶσι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς σοσιαλιστάς, οἵτινες ἦσαν ἄνθρωποι τῶν περιστάσεων καὶ ἐχθροὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθερίας τῆς παραγωγῆς, νὰ ζητῶσι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους, ὑπὲρ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ὁ Κρατικὸς σοσιαλισμὸς προκαλεῖ τὴν σύμπτυσιν τῶν δύο τούτων ρευμάτων.

II.—Ὁ Ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς

Διὰ τὸν Σμίθ, ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φυσικῆς ταυτότητος τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων συμφερόντων⁽¹⁴⁶⁾. Εἰς προηγούμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος ἔχομεν ἀναπτύξει σχετικῶς, ὅτι κατὰ τὸν Σμίθ, καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ὑποβιβάζει αὐτομάτως τὰς τιμὰς καὶ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς καὶ ὅτι ἡ προσφορὰ προσαρμόζεται μὲ τὴν ζήτησιν δι' αὐτομάτου μηχανισμοῦ, τὰ δὲ κεφάλαια φυσικῶς μεταβαίνουσιν εἰς τὰς καλυτέρας τοποθετήσεις. Μὲ τὴν θεωρίαν ὅμως τῆς προσόδου καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς φυσικῆς ταυτότητος τῶν συμφερόντων ἐκλονίσθη. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀκριβῶς ἐμφανίζεται ὁ Σιομοντί, ὅστις περιγράφει τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ Οἰκονομολόγοι συνεχίζουν τὴν παράδοσιν τῶν κλασσικῶν θεωριῶν. Ὁ Λιστ στηρίζει δολόκληρον τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀμέσων συμφερόντων, ὡς μόνου ὁδηγοῦ τῶν ἰδιωτῶν καὶ τοῦ διαρκοῦς συμφέροντος τοῦ ἔθνους.

Ὁ Σ. Μίλλ, εἰς τὸ βιβλίον του «Ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας», δίδει μικρὰν σημασίαν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς φυσικῆς ταυτότητος τῶν συμφερόντων. Τὸ μόνον ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον παραδέχεται, διὰ τὴν μὴ ἐπέμβασιν τῆς Κυβερνήσεως, εἶναι ἡ ὑπεροχὴ, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὸ ἄτομον τὸ κίνητρον τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος. Οὗτος δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ καὶ τοὺς περιορισμούς, εἰς οὓς ὑπόκειται ἡ ἀρχὴ αὕτη. Πιστεύει, ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους. Ὁ J. Robinson παρατηρεῖ, ὅτι τέλειος συναγωνισμὸς ὑφίσταται, ὅταν ἡ ζήτησις διὰ τὸ προϊὸν ἐκάστου παραγωγοῦ εἶναι τελείως ἐλαστικὴ⁽¹⁴⁷⁾. Ὁ Chevalier⁽¹⁴⁸⁾ ἐδίδασκεν,

(146) *Idem «La Richesse des Nations», τόμος 1ος, σελ. 306—307, Βιβλ. 2ον, Κεφάλ. 2ον, (Γαλλ. ἔκδ. ὑπὸ Garnier).

(147) J. Robinson : «Essay on Marxism Economics», σ. 18 κ.ε.

(148) Ὁ M. Chevalier (1806—1879) ἦτο οἰκονομολόγος καὶ καθηγητὴς Κολλεγίου ἐν Γαλλίᾳ. Διετέλεσε συντάκτης τοῦ «Organisateur» καὶ τοῦ «Globe», κατέλιπεν διάφορα ἔργα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἑξῆς:

a) «Lettres sur l'Amérique du Nord», b) «Cours d'Economie Politique» κ.κ.

ὅτι τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα πιστεύουν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς οἰκονομικῆς τάξεως, τῇ βοηθείᾳ μόνον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, περιστρέφονται εἰς φαῦλον κύκλον. Δι' αὐτόν, ἡ Κυβέρνησις εἶναι ὁ διευθυντὴς τοῦ ἔθνικοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ οὕτω πρέπει νὰ ἐπεμβαίνει. Οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι παραδέχονται, εἰς διαφόρους βαθμοὺς ἕκαστος, τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους εἰς τὰς Οἰκονομικὰς σχέσεις. Δι' αὐτούς, ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Ὁ κρατικὸς σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι μόνον οἰκονομικὴ θεωρία, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ βάσις, στηριζομένη ἐπὶ ιδεώδους τινὸς δικαιοσύνης καὶ ἰδιαιτέρας ἀντιλήψεως, περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ Κράτους. Τὸ ιδεῶδες καὶ ἡ ἀντιλήψις αὕτη προήλθον ἀπὸ σοσιαλιστὰς καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Rodbertus καὶ Lassal, οἵτινες προσεπάθησαν νὰ ἀνακαλύψωσι τρόπον συμφιλώσεως τῆς τε παρούσης καὶ τῆς τοῦ μέλλοντος κοινωνίας, μὲ τὴν ἰσχὺν τοῦ Κράτους. Ὁ Louis Blanc εἶναι ὁ πρόδρομος σοσιαλιστῆς τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ οἱ Rodbertus καὶ Lassal, εἶναι οἱ κυριώτεροι ἐμπνευσταὶ του εἰς τὴν Γερμανίαν.

III.—Ὁ Rodbertus

Ὁ Rodbertus⁽¹⁴⁹⁾ κατέχει ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θεωριῶν. Αἱ σπουδαιότεραι ἀντιλήψεις του προέρχονται ἐκ γαλλικῶν πηγῶν. Τὸ πρῶτον του ἔργον ἐδημοσιεύθη τὸ 1842, θὰ περιελάμβανε δὲ τρία τεύχη, ἐξ ὧν ἐδημοσιεύθη μόνον τὸ πρῶτον. Ὁ Lassal ἀναφέρει τὸν Rodbertus ὡς τὸν μεγαλύτερον Γερμανὸν Οἰκονομολόγον. Οὗτος διὰ τῆς λογικῆς του δίδει εἰς τὰς ιδέας τοῦ Κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ θέσιν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε πρότερον.

Ὁνειρεύεται σοσιαλιστικὸν κόμμα ἐπὶ κοινωνικοῦ ἀποκλειστικῶς ἐπιπέδου καὶ ἀποκλείει οἰανδήποτε πολιτικὴν δρασιν. Εἶναι ὁπαδὸς τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἦτο μέγας κτηματίας, φιλελεύθερος καὶ δὲν ἐδίσταζε νὰ γράφῃ, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν δημοκρατικὸν κόμμα. Ἡ θεωρία του στηρίζεται ἐπὶ τῆς ιδέας, ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ὀργανισμὸς, προελθὼν ἐκ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας.

Ὁ Ἄνθρωπος, λέγει, ὑποτάσσεται εἰς τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν μερικῶν λειτουργιῶν κοινωνικοῦ χαρακτῆρος, αἵτινες εἶναι: 1) Ἡ προσαρμογὴ τῆς παραγωγῆς εἰς τὰς ἀνάγκας, 2) ἡ διατήρησις τῆς παραγωγῆς εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ὑπαρχουσῶν χρηματικῶν πόρων καὶ 3) ἡ δικαία διανομὴ τοῦ προϊόντος μεταξὺ τῶν παραγωγῶν. Αἱ λειτουργίαι αὗται δὲν θὰ ἐκτελοῦνται — κατὰ τὸν Rodbertus — μόναι των, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ καθορίζωνται καὶ ἀναπτύσσωνται παρὰ τῶν καθ' ἕκαστον Κρατῶν. Οὗτος, ἐμπνευσθεὶς ἀπὸ τοὺς Σαίν-Σιμονι-

(149) Ὁ Rodbertus ἦτο μέγας κτηματίας, φιλελεύθερων ἰδεῶν, ἐκλεγὲς βουλευτῆς εἰς τὴν Πρωσικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ 1848, διετέλεσεν ἐπ' ὀλίγον καὶ ὑπουργὸς τῶν ὀρησκευμάτων.

Μαρτίου 1883. Ὁ Μάρξ ἦτο ἄνθρωπος τοῦ γραφείου, τύπος οἰκογενειάρχου, ἀκούρατος καὶ εὐρείας μορφώσεως. Ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ διευθυντῶν τῆς Διεθνούς, εἶχε καταστή τὸ φόβητρον ὅλων τῶν Κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης. Αἱ σπουδαιότεραι θεωρητικαὶ θέσεις τοῦ Μάρξ ἦσαν δύο, ἦτοι α) ἡ θεωρία τοῦ τῆς ὑπερεργασίας καὶ ὑπεραιξίας καὶ β) ὁ νόμος τῆς αὐτομάτου ἀπαλλοτριώσεως ἢ νόμος τῆς συγκεντρώσεως. Ἡ πρώτη τῶν θεωριῶν αὐτῶν στηρίζεται ἐπὶ ἰδιαίτερας ἀντιλήψεως τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἧς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ κατέχουσα τάξις ζῇ εἰς βάρος τῆς μισθωτοῦ τοιαύτης. Ἡ δὲ δευτέρα στηρίζεται ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, ὅτι τὸ καθεστὼς τῆς ἀτομικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἰδιοκτησίας, τείνει νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ νέου καθεστώτος τῆς περιληπτικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ κοινωνικῆς ἰδιοκτησίας, ἦτοι τοῦ κολλεκτιβισμοῦ.

II.—Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θεωριῶν περὶ ἀξίας - Παραγωγῆς - Διανομῆς - Κεφαλαιουχικῆς συσσωρεύσεως καὶ ἀναπτύξεως.

Ὁ Μάρξ λέγει, ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι, ὄχι μόνον τὸ μέτρον ἢ ἡ αἰτία, ἀλλ' αὕτη ἡ ὑπόστασις τῆς ἀξίας. Οὗτος δὲν ἀρνεῖται, ὅτι ἡ χρησιμότης εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὅρος πάσης ἀξίας καὶ μάλιστα ὁ μόνος, προκειμένου περὶ ἀξίας χρήσεως. Ἡ χρησιμότης ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ἀφοῦ κάθε ἀνταλλαγή ὑποθέτῃ κάτι τι ὅμοιον μὲ τὸ ἀνταλλάσσόμενον ἐμπόρευμα. Ἡ ὁμοιότης αὕτη προέρχεται, ὄχι βεβαίως ἐκ τῆς χρησιμότητος, ἀφοῦ αὕτη διαφέρει εἰς κάθε ἐμπόρευμα, ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη ἀκριβῶς ἀποτελῇ καὶ τὸν μόνον λόγον τῆς ἀνταλλαγῆς. Τὸ κοινὸν τοῦτο στοιχεῖον, ὁμοιογενὲς διὰ ἐμπορεύματα ἑτερογενῆ, εἶναι ἡ ποσότης ἐργασίας, τὴν ὁποίαν περιέχουν ὅλα ταῦτα. Ὡς ἀξία, λέγει ὁ Μάρξ, δι' ὅλα τὰ ἐμπορεύματα, εἶναι ἡ εἰς ταῦτα ἀποκρυσταλλωθεῖσα ἀνθρωπίνη ἐργασία. Ἡ ἀξία των προέρχεται ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν περιέχουν καὶ ἡ ὁποία ὑπολογίζεται εἰς μέσον ἀριθμὸν ὥρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν. Ἐπὶ τούτοις, ὁ Μάρξ παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εὕρισκετο εἰς ἀμηχανίαν ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἀνόμοια πράγματα ἔχουσι τι τὸ κοινόν, ἀφοῦ ἀνταλλάσσονται μεταξύ των καὶ ἐπομένως θεωρῶνται ἴσης ἀξίας, θεωρεῖ δέ, ὅτι τὸ κοινόν, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουσι τὰ ἀνταλλάσσόμενα πράγματα, εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία. «Ἀφοῦ θέσωμεν, λέγει ὁ Μάρξ, εἰς τὴν ὅλην τὴν ἀξίαν - χρήσεως τῶν ἐμπορευμάτων, δὲν μένει πλέον δι' αὐτὰ παρὰ μία μόνον κοινὴ ιδιότης, ἦτοι ὅτι ὅλα εἶναι προϊόντα ἐργασίας . . . Ὅλα καταλήγουσιν εἰς κατανάλωσιν ἀνθρωπίνου δυνάμεως, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὁ ἰδιαιτερός τύπος, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἡ δύναμις αὕτη κατηναλώθῃ»⁽¹⁵⁴⁾. Παραδεχόμενοι τὴν θεωρίαν ταύτην, ὥς λάβωμεν

(154) Marx : «Kapital», σελ. 23.

ὡς παράδειγμα ἓναν ἐργάτην, ὅστις ἐργάζεται 8 ὥρας καθ' ἑκάστην. Ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του εἶναι 8 ὥραι, οἷονδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι τὸ προϊόν τοῦτο, ὑποδήματα, ὕφασμα, ἀνθραξ. Ἐπειδὴ, κατὰ τὴν σύμβασιν ἐργασίας, ὁ ἐργοδότης — ὁ κεφαλαιοκράτης — ἔχει πάντοτε τὴν κυριότητα τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας, θὰ τὸ πωλήσῃ εἰς τὴν πραγματικὴν τοῦ ἀξίαν, ἥτοι τῶν ὀκτὼ ὥρῶν. Εἰς τὸν ἐργάτην ὅμως δίδει μόνον τὸν μισθόν του, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τοῦ κεφαλαιοκράτου τῆς δυνάμεως τῆς ἐργασίας εἰς τὴν ἀληθῆ τῆς τιμῆν, ἵνα τὴν διαθέσῃ κατὰ βούλησιν. Ἡ ἀξία αὕτη καθορίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ὅστις κανονίζει ὅλας τὰς ἀνταλλακτικὰς ἀξίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δύναμις τῆς ἐργασίας εἶναι ἐμπόρευμα, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ — κατὰ τὸν Μάρξ — ἡ ἀξία καθορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὥρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίσθησαν διὰ τὴν παραγωγὴν τῆς ἐργασίας.

Ὁ Μάρξ ἐπεξηγεῖ, ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἀναγκῶν πρὸς συντήρησιν οἰασδῆποτε ἐργασίας οὐσιῶν, οὐδέποτε εἶναι ἴση μὲ τὴν ἀξίαν τῶν προϊόντων τῆς ἰδίας ἐργασίας. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἡ ἀξία αὕτη δὲν θὰ ἴσούται μὲ ὀκτὼ ὥρας ἢ πέντε ἢ καὶ ὀλιγωτέρας ἀκόμη. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία, εἰς ὁμαλὰς περιστάσεις, πάντοτε ἀφήνει κάποιον πλεονέκτημα ἐπὶ τῆς καταναλωθείσης ἀξίας.

Τοῦτο ὑποθέτει, ὅτι ὁ μισθός, τὸν ὁποῖον εἰσπράττει ὁ ἐργάτης, εἶναι κατ' ἀνάγκην ἴσος μὲ τὴν ἀξίαν τῶν διὰ τὴν συντήρησιν του οὐσιῶν. Ἐν προκειμένῳ, πρόκειται περὶ τοῦ παλαιοῦ κλασσικοῦ νόμου τοῦ *Tourgot* καὶ τοῦ *Ricardo*, τὸν ὁποῖον ὁ σύγχρονος ἀντίπαλος τοῦ Μάρξ, ὁ *Λασσάλ*, κωνόμαζε σιδηροῦν νόμον καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Μάρξ φέρει μόνον ἐπιστημονικωτέραν ἀπόδειξιν.

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ὑποθέτει ἐπίσης, ὅτι ἡ ποσότης ἐργασίας, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐργάτου, εἶναι πάντοτε κατωτέρα ἐκείνης, ἡ ὁποία παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἐργαζομένου⁽¹⁵⁵⁾. Τί ὅμως ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ἐργάτης παράγει περισσότεραν ἀξίαν ἐκείνης τὴν ὁποίαν καταναλίσκει; Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μάρξ οὐδὲν λέγει, φαίνεται, ὅτι παραδέχεται τοῦτο ὡς ἀξίωμα. Ὑπὸ τῶν γεγονότων ὅμως καὶ τῆς ἱστορίας ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀπορροφᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς· διότι, ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, οὐδέποτε θὰ ἐπληθύνετο τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ οὐδέποτε θὰ ἐδημιουργοῦντο τὰ κεφάλαια. Ἐὰν πράγματι παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ παραγομένη ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἀξία εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν εἰσπράττει ὁ κεφαλαιοκράτης ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων, ἐνῶ ἡ καταναλισκομένη τοιαύτη εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν εἰσπράττει οὗτος ὡς μισθόν, οἷαδήποτε διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο, παραμένει εἰς χεῖρας τοῦ πρώτου.

Οὕτως, ἐνῶ ὁ κεφαλαιοκράτης πωλῇ τὸ προϊόν ὡς ἐργασίαν ὀκτὼ ὥρῶν (καταναλωθεῖσα ἀξία), κρατεῖ τὸ υπόλοιπον, τὸ ὁποῖον ὁ Μάρξ καλεῖ ὑπερ-

(155) *Idem Marx: «Theorien über den Mehrwert», σ. 18 κ.ἐπ.

αξίαν. Έπεται, λοιπόν, ότι ο κεφαλαιοκράτης εισπράττει οκτάωρον εργασίαν τοῦ ἐργάτου καὶ πληρώνει εἰς τοῦτον, ἐπὶ παραδείγματι, τὰς τέσσαρας μόνον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἐργάτης παρέχει δωρεάν, τετράωρον εργασίαν. Διευκρινίζεται, ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦτο, ἐπὶ τῶν ποσοστῶν διὰ τὴν ὑπεραξίαν, ἐτέθη πρὸς σαφήνειαν τῆς ἀποδείξεως· ἐν τοῦτοις πολλοὶ μαρξισταὶ παραδέχονται, ὅτι ἡ ἀναλογία αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα.

Τὸ συμφέρον οὕτω τοῦ κεφαλαιοκράτου, φυσικῶς, εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρα αὐξήσις τῆς ὑπεραξίας ταύτης, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κέρδος του. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει οὗτος, διὰ σειρᾶς μέσων, ἡ ἀνάλυσις τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ πλεόν παράδοξον μέρος τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, ἥτοι α) Παράτασις ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρας διαρκείας τῆς εργασίας καὶ β) ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὥρῶν, τῶν ἀφιερωμένων διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ ἐργάτου οὐσιῶν. Ἐν ὀλίγοις, τοιαύτη εἶναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ Μάρξ, ἐπὶ τῶν περὶ ἀξίας καὶ παραγωγῆς θεωριῶν του.

Τὸ κυριώτερον ὅμως μέρος τοῦ ἔργου του εἶναι τὸ περὶ κεφαλαίου. Ἡ ἀνάλυσις οὕτω τῆς περὶ κεφαλαιουχικῆς ἀναπτύξεως καὶ συσσωρεύσεως θεωρίας του, εἶναι ἀναγκαία, ἔστω συνοπτικῶς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀναπτυχθείσης ἀνωτέρω, περὶ παραγωγῆς θεωρίας του. Τὸ κεφάλαιον, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἶναι ἄγονον, ἀφοῦ γνωρίζομεν, ὅτι, κατὰ τὸν Μάρξ, ἡ ἐργασία μόνον παράγει τὴν ἀξίαν. Ἡ ἐργασία ὅμως οὐδὲν παράγει ἄνευ καταναλώσεως ποσότητός τινος κεφαλαίου. Ὁ Μάρξ διακρίνει εἰς τὸ κεφάλαιον δύο κατηγορίας: α) ἐκείνην, ἥτις συντηρεῖ τὸν ἐργατικὸν πληθυσμὸν ὑπὸ τύπον ἡμερομισθίων καὶ τὴν ὁποίαν οἱ παλαιότεροι οἰκονομολόγοι ἐκάλεον κεφάλαιον ἐργασίας, αὐτὸς δὲ μεταβλητὸν⁽¹⁵⁶⁾ κεφάλαιον. Ἡ μερίς αὕτη, ἐὰν δὲν παράγῃ ἀμέσως, καταναλισκομένη ὅμως ὑπὸ τῆς ἐργασίας, παράγει τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ὑπεραξίαν· β) ἐκείνην, ἥτις βοηθεῖ ἀπλῶς τὴν ἐργασίαν ὑπὸ μορφήν ἐργαλείων, οἰκοδομῶν καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Μάρξ καλεῖ σταθερὸν⁽¹⁵⁷⁾ κεφάλαιον. Ἡ μερίς αὕτη, ἐπειδὴ δὲν ζωογονεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἐργασίαν, δὲν δύναται νὰ παράγῃ τὴν ὑπεραξίαν. Παράγει ὅμως τὴν ἰδικήν της ἀξίαν ἢ κατηγορίαν αὕτη, καθ' ὅσον καταναλίσκεται κατὰ τὰς παραγωγικὰς πράξεις. Τὸ σταθερὸν τοῦτο κεφάλαιον, εἶναι πράγματι προϊόν κάποιας ἐργασίας, εἶναι ἀποκρυσταλλωθεῖσα ἐργασία, ἡ ἀξία τῆς ὁποίας καθορίζεται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὥρῶν ἐργασίας, τὰς ὁποίας ἐστοίχισεν. Ἡ ἀξία αὕτη πρέπει νὰ ἐπανευρεθῇ — ὡς πρώτη ὕλη — ἐν τῇ ἀξίᾳ τοῦ προϊόντος. Ἐν προκειμένῳ πρόκειται περὶ τοῦ καλουμένου ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων χρεωλυσίου, ὕπερ ὅμως πᾶν ἄλλο ἢ κέρδος εἶναι. Ἀντιλαμβανόμενοι τοῦτο, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ κεφαλαιοκράτης θὰ εἶχε συμφέρον, νὰ μεταχειρίζεται κινητὸν κεφάλαιον μόνον ἢ, ἐὰν δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τοῦτο, νὰ ἐλαττώσῃ, τοῦλάχιστον, τὴν χρῆ-

(156) *Idem Marx : «Kapital», σελ. 92.

(157) *Idem Marx : «Kapital», σ. 93.

σίν του εις τὸ ἀπαραίτητον κατώτατον ὄριον. Οὕτως, ἐὰν τὸ σταθερὸν κεφάλαιον εἶναι ἐκ φύσεώς του ἄγονον, τότε πῶς νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ὅσον τὸ δυνατόν εις μεγαλυτέραν ἀναλογίαν χρῆσιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ Μάρξ τούτου εις ἐργαστάσια, μηχανάς, ὑψικαμίνους; Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω ὤφειλεν αὐτὴ νὰ πραγματοποιήσῃ ὀλιγώτερα κέρδη τῆς μικρᾶς χειρωνακτικῆς βιοτεχνίας ἢ τῆς γεωργίας. Ἐν συνεχείᾳ, πῶς ἐξηγεῖται, ὅτι ἡ ἀνίσος ἀναλογία τοιαύτης ἢ τοιαύτης κατηγορίας κεφαλαίων δύναται, νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἐπιτόκιον τῶν κερδῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀφοῦ γνωρίζομεν, ὅτι ὑπὸ καθεστῶς ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις ἀσφαλείας, τὸ ἐπιτόκιον τῆς προσόδου τῶν κεφαλαίων εἶναι πανταχοῦ τὸ αὐτό; Οὕτως ἡ μαρξικὴ θεωρία διαφεύδεται, ἐν προκειμένῳ, ὑπὸ τῶν γεγονότων, ἔθεσε δὲ εἰς ἀμηχανίαν καὶ τὸν ἴδιον τὸν Μάρξ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπίπονον ἐρμηνείαν, μὲ τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ τὴν λύσῃ. Τὸ ἐπιτόκιον τοῦ κέρδους, λέγει ὁ Μάρξ, εἶναι τὸ ἴδιον δι' ὅλα τὰ κεφάλαια μιᾶς χώρας καὶ ἰσοῦται μὲ τὸν μέσον ὅρον τῶν ἐπιτοκίων ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεων⁽¹⁵⁸⁾, μὲ ἄλλας λέξεις ἰσοῦται μὲ τὸ ἐπιτόκιον, τὸ ὁποῖον θὰ προέκυπτεν, ἐὰν ὅλα αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς χώρας, διατηροῦσαι τὰς ἀναλογίας τῶν μεταβλητῶν καὶ σταθερῶν κεφαλαίων, ἀπετέλουν μίαν καὶ μόνην τοιαύτην, ἐν εἶδος ἐθνικοῦ «trust». Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ἀπλοῦ μέσου στατιστικοῦ ὅρου, ἀλλὰ περὶ ἐπιβαλλομένου ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ εἰς ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης θὰ προκύψῃ παράδοξον ἀποτέλεσμα, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας πλεονάζει τὸ μεταβλητὸν κεφάλαιον, ὅπως ἡ γεωργία, θὰ εἰσπράξωσιν ὀλιγώτερον τῆς ὑπεραξίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ σύνθεσις τῶν κεφαλαίων των τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ὑπολογίζωσιν· ἐνῷ ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας πλεονάζει τὸ σταθερὸν κεφάλαιον, θὰ εἰσπράξωσι περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι ἡ σύνθεσις τῶν κεφαλαίων ἐπέτρεπε νὰ ἐλπίζωσιν. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ λόγος, καθ' ὃν πολλαπλασιάζονται αἱ ἐπιχειρήσεις μεγάλων μηχανῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται εὐνοοῦνται, ὡς πραγματοποιῆσαι ἀνώτερα κέρδη τῶν ὅσων ἐπιτρέπει ἡ ὑπερεργασία, μεταχειρίζονται καὶ τὴν ὑπεραξίαν, ἣτις φυσικῶς προέρχεται ἐξ αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι παρ' ὅλην τὴν εὐστροφίαν τῆς ἐν λόγῳ διαλεκτικῆς, ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκρίνῃ οὗτος τὴν σκληρὰν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν συγκεκαλυμμένως αὕτη περιέχει, ἀποτυγχάνει, ἥτοι, ὅτι τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν κανονίζεται ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιήθη. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη περιέχει καὶ τὴν ὁμολογίαν, καθ' ἣν ὁ ἐπιχειρηματίας, ἀντὶ νὰ βλέπῃ ἐλαττούμενα τὰ κέρδη του, εὐρίσκειται τοῦναντίον εἰς καλυτέραν θέσιν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην⁽¹⁵⁹⁾. Ἡ τοιαύτη ἀντίφασις ἀπετέλεσεν ἐν

(158) *Ide G. Plekhanov: «Fundamental Problems of Marxism», 1929, σ. 66 κ. ἐπ., (*Ἀγγλικὴ μετάφρασις).

(159) *Ide σχετικῶς Böhm Bawerk: «The Historical as the Deductive Method

[illegible]

τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς, ἥτοι τοῦ ἐδάφους, τῶν ἐργοστασίων, τῶν κεφαλαίων, τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας ὅλων θὰ διανεμηθῇ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων κοινῆς χρήσεως, σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασίαν ἐνὸς ἐκάστου.

Οὕτω θὰ ἐξαλειφθῶσι συγχρόνως ἡ ὑπερ-εργασία καὶ ἡ ὑπερ-ξία, τὰς ὁποίας συμπεριλαμβάνει αὕτη. Ἡ ἀπαλλοτριώσις, ὡς ἰσχυρίζεται, θὰ εἶναι ἡ τελευταία τῆς ἱστορίας. Διότι τὴν φορὰν αὐτὴν, δὲν θὰ γίνῃ πρὸς ὄφελος ἄλλης τάξεως (πλὴν τῆς ἐργατικῆς), ὅπως αἱ προηγούμεναι, ἀλλὰ θὰ εἶναι πρὸς ὄφελος ὅλων, ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους. Ὁ τύπος τῆς οἰκιοποιήσεως θὰ εἶναι σύμφωνος μὲ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων ἤδη ἐπέβαλεν εἰς τὴν παραγωγὴν, δηλαδὴ ἀμφοτέραι θὰ εἶναι κολλεκτιβιστικαί.

III.—Διαφοραὶ Μαρξικῆς Σχολῆς καὶ Προγενεστέρων - Κριτικαὶ παρατηρήσεις.

Ἐν πρώτοις, ἡ μαρξικὴ θεωρία διεκδικεῖ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος σοσιαλισμὸς διαφέρει τῶν προγενεστέρων τοιούτων, διότι θέλει νὰ εἶναι καθαρῶς ἐργατικός. Τοῦτο δίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἰδιαιτέραν του φυσιογνωμίαν καὶ δύναμιν. Διὰ τοῦτο, τὰ λοιπὰ σοσιαλιστικὰ συστήματα, ὑπέπεσαν εἰς δυσμένειαν καὶ ἐξητμήθησαν, ἐνῶ ὁ μαρξισμὸς διέτηρσεν ὅλην τὴν δύναμίν του, ἐμφανιζόμενος καὶ πάλιν ὑπὸ νέαν μορφήν. Οἱ σοσιαλισταὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος περιελάμβανον εἰς τὸ πρόγραμμά των ὅλους τοὺς ἄνδρας, ἄνευ διακρίσεως ἐργατῶν καὶ ἀστῶν· εἶδομεν δέ, ὅτι οἱ Owen, Σαίν-Σιμόν καὶ Φουριέ, πρὸς ἴδρυσιν τῆς κοινωνίας τοῦ μέλλοντος, ὑπελόγιζον ἐπὶ τῶν πλουσίων καὶ ἰθινοῦσῶν τάξεων. Ὁ μαρξισμὸς ὅμως ἀπωθεῖ κάθε συνεννόησιν μὲ τοὺς κεφαλαιοκράτας καὶ τοὺς διανοουμένους, ὡς καὶ μὲ ὅλον τὸ ἀνώτερον στρώμα, τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἐπίσημον κοινωνίαν. Κατ' αὐτόν, ὁ ἀληθὴς σοσιαλισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξεως, θὰ πραγματοποιηθῇ δὲ μόνον, ὅταν ἡ τάξις αὕτη ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν. Δυνάμεθα βεβαίως ἐπὶ τούτοις νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἦτο πάντοτε ἡ πάλη μεταξὺ πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἥτις ὅμως λαμβάνει χώραν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διανεμητικῆς δικαιοσύνης.

Διὰ τοῦ μαρξισμοῦ ὅμως, ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος κατέστη ἐπιστημονικὸς νόμος, ὑπὸ τὸ ὄνομα «πάλη τῶν τάξεων», τῆς ἐργατικῆς καὶ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς· ὅπερ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ «τῶν πτωχῶν καὶ πλουσίων»· διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ποιοτικῆς, ἀλλὰ συστατικῆς διαφορᾶς. Ἡ φράσις αὕτη, «πάλη τῶν τάξεων», συνέτεινεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ μαρξισμοῦ. Ὁ μαρξισμὸς ἐν τέλει διακρίνεται τῶν προγενεστέρων σοσιαλιστικῶν σχολῶν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, καὶ διὰ καθαροῦ τινος ἐπαναστατικοῦ καὶ καταστρεπτικοῦ, ὡς ἐνίοτε λέγουσι, χαρακτῆρος. Περὶ τούτου ὁμιλεῖ εὐκρινῶς καὶ αὐτὴ ἡ φράσις «πάλη τῶν τάξεων», ἡ χρησιμεύουσα ὡς ἔμβλημα. Ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν εἰς τὴν δρᾶσιν αὐτῆς ταύτης

τῆς ἀστικῆς τάξεως, θὰ αἰσθανθῶμεν ἀμέσως, ὅτι ἡ φράσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνηται καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν συνήθη αὐτῆς σημασίαν. Ἡ ἐπανάστασις θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς κατόχου τάξεως ὑπὸ τῆς ἐργασίας, ὅχι ὅμως διὰ τῆς λαϊμητόμου, οὔτε διὰ τῆς εἰς τὰς ὁδοὺς ἐπαναστάσεως. Αὕτη δύναται νὰ γίνῃ καὶ εἰρηνικῶς, εἴτε διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ νομίμου ὁδοῦ, ὅταν ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀποκτήσῃ τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὴν Βουλὴν, ἐνδεχόμενον πολὺ λογικόν, ἀφοῦ πλειοψηφεῖ αὕτη εἰς τὰς χώρας τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας τοῦλάχιστον, εἴτε διὰ τῆς οἰκονομικῆς ὁδοῦ, ὅταν οἱ ἐργατικοὶ συνεταιρισμοὶ ὀργανώσωσι, ἐπὶ παραδείγματι, ὅλας τὰς οἰκονομικὰς ὑπηρεσίας. Ἐὰν ὅμως ὁ μαρξισμὸς δὲν περιλαμβάνῃ τὴν βίαν κατ' ἀνάγκην, οὐδόλως ὅμως ἀποκλείει καὶ αὐτήν. Διὰ τὸν μαρξιστὴν δὲν ἐπιτρέπονται ψευδαισθήσεις, τὸ κακὸν καὶ ἡ θλίψις εἶναι ἀπαραίτητα τῆς ἐξελίξεως ἐλατήρια. Ὁ μαρξισμὸς ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐξελίξεως, ἥτις μοιραίως παρασύρει τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας καὶ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον τὰς ὁδηγεῖ ἡ πορεία αὕτη τῶν πραγμάτων. Οὕτω διὰ τῆς μεθόδου ταύτης πλησιάζει τὴν κλασσικὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν καὶ τὰς περὶ φυσικῶν νόμων ἀντιλήψεις τῆς μᾶλλον ἢ τὸν σοσιαλισμόν. Ὁ Μαρξισμὸς παραδέχεται ὡς μεταρρυθμίσεις ἐκεῖνας, αἵτινες ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως⁽¹⁶²⁾.

Αἱ θεωρίαι τοῦ Μάρξ, ὁρμῶνται ἐκ τῶν μεγάλων οἰκονομολόγων τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἰδίως τοῦ Ρικάρντο, αἱ ὁποῖαι μόνον μετεβλήθησαν εἰς τὴν μαρξικὴν θεωρίαν, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσι τὸν ἰσχυρὸν σκελετόν. Ὁ Μάρξ βεβαίως βασιζέται ἐπὶ εὐρείας παρατηρήσεως τῶν γεγονότων. Οὕτως ὁ μαρξισμὸς, ὅχι μόνον ἐξακολουθεῖ τὴν κλασσικὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ παραδόξως σέβεται τὸν κεφαλαιοκρατισμόν. Παραδέχεται τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐξέτελεσεν, εὐγνωμονῶν αὐτὸν διὰ τὸν ἐπαναστατικὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξε, διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ κέντρου, ὅπου θὰ ἐγκατασταθῇ ὁ κολλεκτιβισμὸς, χωρὶς νὰ ἀναγκασθῇ νὰ μεταβάλῃ τι εἰς αὐτό· ἐν τούτοις οἱ μαρξισταὶ κατηγοροῦσι τοὺς οἰκονομολόγους τῆς κλασσικῆς σχολῆς, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι — εἶχον, λέγουσι, συμφέρον νὰ μὴ τὰ βλέπουν, ὡς συντηρητικοὶ καὶ ἀστοί — τὸν σχετικὸν καὶ παροδικὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, τὴν ὁποίαν ἐμελέτων. Οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι ἐπίστευον καὶ ἐδίδασκον, ὅτι ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ μίσθωσις ἐπὶ παραδείγματι ἦσαν ὀριστικοὶ θεσμοί. Ἐφ'αυτῇσιν, λέγουσι οἱ μαρξισταί, ὅτι ὁ κόσμος προσεκολλήθη διὰ πάντα εἰς τὴν σημερινὴν ἀστικὴν κατάστασιν, μὴ θέλοντες νὰ ἀναγνωρίσωσιν, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο «ἱστορικὴ τις μορφή», ἡ ὁποία θὰ παρήρχετο, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι. Λεπτομερέστερον ἐξεταζόμεναι, ἅπασαι αἱ θεωρίαι τοῦ Μάρξ, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἀνετράπησαν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν Μάρξ, διότι ἡ δημοσίευσίς τῶν τελευταίων ἔργων του ἐπέ-

(162) *18= Marx : «Préface du capital», σ. 11.

συρε την προσοχήν ἐπὶ τῶν ἀντιφάσεων, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται μεταξύ τοῦ πρώτου καὶ τῶν τελευταίων τόμων του· οὕτω καὶ ὁ Μάρξ ὑπέκλυψεν εἰς τὸν νόμον τῆς αὐτοκαταστροφῆς, τὴν ὁποίαν προέβλεπε διὰ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ ὁπαδοὶ τούτου προσεπάθησαν νὰ δικαιολογήσωσι τοῦτο, λέγοντες, ὅτι αἱ ἀντιφάσεις αὗται δὲν ἀποτελοῦν παρέκκλισιν τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τοὺς συλλογισμοὺς του, ἀλλὰ τοῖναντίον ὄρους ἀντιθέτους πρὸς τὴν κεφαλαιοκρατικὴν παραγωγὴν, οἵτινες, ὅταν ἐκφράζονται εἰς τύπους, παρουσιάζονται εἰς τὸ πνεῦμα ὡς ἀντιφάσεις. Οὕτω λοιπὸν τὸ «κεφάλαιον», θὰ ἦτο ἐπανεκδοσίς «τῶν οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων» τοῦ Προυντόν, τὰς ὁποίας τόσον ἐγελαιοποίησεν ὁ Μάρξ. Ἐὰν ὅμως παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς, εἶναι πλήρες ἀντιφάσεων, ὀφειλομένων εἰς τὴν φύσιν του, πόσον δύσκολον θὰ ἦτο τότε νὰ γνωρίσωμεν, ἐὰν τὸ καθεστῶς τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν μόνον του, νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸν κολλεκτιβισμὸν καὶ πόσον ἀστεῖαι φαίνονται ὅλαι αἱ περὶ αὐτοκαταστροφῶν καὶ τελικῆς καταστροφῆς προβλέψεις του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας - ἐργασίας, αὕτη σήμερον ἐγκατελείφθη ἀπὸ τοὺς περισσότερους μαρξιστάς, οἵτινες προσεγγίζουν τὴν θεωρίαν τῆς τελικῆς χρησιμότητος ἢ τὴν τοῦ οἰκονομικοῦ ἰσοζυγίου. Ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ, ἐκ τῶν γεγονότων, ἀναγκάζεται νὰ δεχθῇ, ὅτι ἡ ἀξία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησεως. Οὕτως, ὁ Μάρξ, ἀφοῦ τὴν περὶ ἀξίας - ἐργασίας θεωρίαν του ἔθεικεν ὡς ἀξίωμα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πρώτου τόμου του, τὴν παρουσιάζει εἰς τοὺς ἐπομένους ὡς εἶδος σχηματικῆς παραστάσεως. Εἶναι ὅμως γνωστὸν, ὅτι αἱ θεωρίαι τῆς ὑπερεργασίας καὶ ὑπεραξίας πηγάζουν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀξίας - ἐργασίας, διὰ τοῦτο ἡ καταστροφή τῆς ἀρχῆς ταύτης παρασύρει καὶ τὴν τῶν δύο προηγουμένων. Ἐὰν ἡ ἐργασία δὲν δημιουργῇ τὴν ἀξίαν καὶ ἐὰν ἡ τελευταία δὲν προέρχηται ἀπὸ τὴν πρώτην, τότε τίποτε δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐργασία περιέχει κατ' ἀνάγκην ὑπεραξίαν καὶ οὔτε ἐπομένως, ὅτι τὸ κέρδος τοῦ κεφαλαιοκράτου συνίσταται εἰς μὴ πληρωνομένην ἐργασίαν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος τῆς συγκεντρώσεως τῆς μαρξικῆς θεωρίας, ἐκλονίσθη σοβαρῶς. Τὰ ἰσχυρότερα κτυπήματα κατὰ τοῦ νόμου τούτου, ἔδωκεν ὁ σοσιαλιστὴς Bernstein. Οὗτος λέγει, ὅτι «ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι μία κίνησις, προσθέτων ὅμως, ὅτι ἡ κίνησις αὕτη εἶναι τὸ πᾶν, ὁ δὲ τελικὸς σκοπὸς μηδέν»⁽¹⁶³⁾. Ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις γίνονται, σὺν τῷ χρόνῳ περισσότεραι καὶ ἰσχυρότεραι, δὲν ἔπεται, ἐκ τούτου, ὅτι ἐκμηδενίζουν τὴν μικρὰν βιομηχανίαν καὶ τὸ μικρὸν ἐμπόριον. Αἱ στατιστικαὶ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι αἱ μικραὶ βιομηχανίαι μᾶλλον αὐξάνουσι καὶ δὲν ἐκμηδενίζονται. Τοῦτο γίνεται, διότι πάντοτε κάποια ἐφεύρεσις δημιουργεῖ νέας μικρὰς βιομηχανίας

(163) *I8e Bernstein : «Socialisme et Social-Démocratie», σελ. 234.

καὶ μικρὰ ἐμπόρια. Ἡ συγκέντρωσις ὅμως ἐξηφανίσθη κυρίως ἐν τῇ γεωργικῇ παραγωγῇ. Οἱ κολλεκτιβισταὶ εἰς μάτην, διὰ παραδειγμάτων ἐξ Ἀμερικῆς ἢ ἐκ γεωργικῶν στατιστικῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, προσεπάθησαν νὰ υποβάλωσιν εἰς εὐνοούμενόν των νόμον τὴν βιομηχανίαν ταύτην. Αἱ στατιστικάί, ἂν καὶ τόσον συγκεντρωμέναι, ὥστε νὰ ἀποκομίζῃ πολλάκις κανεῖς ἀντιθέτου σημασίας ἐπιχειρήματα, πολὺ κακῶς ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν αὐτήν, παρέχουσαι ἐπιχειρήματα εἰς ἀντίθετον μᾶλλον θεωρίαν τῆς αὐξανούσης διαιρέσεως τῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ· γεγονός, τὸ ὁποῖον, ἐφ' ὅσον ἐπαληθεύσῃ, θὰ ἐπιφέρῃ διπλὴν ἀποτυχίαν εἰς τὴν μαρξικὴν θεωρίαν, ὡς ἀποδεικνύον, ὅτι ἡ μικρὰ καλλιέργεια, ὅχι μόνον αὐξάνει διαρκῶς, ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσεται ὡς παραγωγικωτέρα τῆς μεγάλης. Αὕτη λοιπὸν εἶναι, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἡ κρίσις ἡμῶν διὰ τὸν μαρξισμόν.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΟΙ ΗΔΟΝΙΣΤΑΙ

I.—Τὰ χαρακτηριστικά τῆς Σχολῆς.

Ἡ Νέα Σχολή, ἔχει ὡς χαρακτηριστικόν, ὅτι, ἐρευνῶσα τὴν ἀρχήν, ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ βασισθῇ ἡ ἐπιστήμη, εὐρίσκει αὐτὴν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κάθε ἄνθρωπος ζητεῖ ἐκ νέου τὴν ἡδονὴν καὶ ἀποφεύγει τοὺς κόπους, ἀποβλέπων πάντοτε εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου τοῦ ἐνὸς διὰ τοῦ κατωτάτου τοῦ ἐτέρου. Ἡ θεωρία αὕτη βασίζεται καθ' ὁλοκληρίαν ἐπὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ κόπου, ἐνῶ σκοπὸς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας κατ' αὐτὴν εἶναι, νὰ καθορίσῃ τὸ ἀνώτατον ὅριον εὐτυχίας, τὸ ὅποιον δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, διὰ τῆς ἀγορᾶς, ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρας ἡδονῆς, διὰ τοῦ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέρου κόπου⁽¹⁶⁴⁾. Ἡ νέα σχολή δὲν παραδέχεται τὴν παλαιὰν τριάδα συντελεστῶν παραγωγῆς. Δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν μονομερῶς ἕκαστον τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἀφοῦ ὅλοι τῶν εἶναι συμπληρωματικοὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς. Οὕτω πρὸς καθορισμὸν ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, εἶναι ἀναγκαῖαι μεταξὺ αὐτῶν, τόσαι σχέσεις, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ ἄγνωστοι.

Γενικῶς, ἡ σχολὴ αὕτη φαίνεται περισσότερον προσκειμένη εἰς τὸν παλαιὸν κλασικισμὸν καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἴδιον συμπέρασμα διὰ τῶν θεωριῶν τῆς.

II.—Ἡ ψυχολογικὴ σχολή.

Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς σχολῆς ταύτης, εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ ὅλων εἰς τὴν τελικὴν χρησιμότητα⁽¹⁶⁵⁾. Λέγοντες χρησιμότητα ἐν προκειμένῳ, ἐννοοῦμεν, ἂφ' ἐνὸς μὲν τὴν σημαίνουσαν τὴν ιδιότητα ἱκανοποιήσεως ἐπιθυμίας τινὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἂφ' ἐτέρου δὲ τὴν τῆς συγκεκριμένης μονάδος, ἀπασχολούσης

(164) *Ἰδε Stanley Jevons : «Theory of Political Economy», 1871, σελ. 103.

(165) *Ἰδε σχετικῶς Böhm-Bawerk : «The Austrian Economists», εἰς Χρονικὰ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Πολιτικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἐπιστήμης. «Ἡ ἰδέα τῆς τελικῆς χρησιμότητος εἶναι ἡ μαγικὴ ράβδος, ἡ τύπος, ἡ θίδων τὸ κλειδίον τῶν πλέον πολυπλόκων οἰκονομικῶν φαινομένων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ ἐπιτρέπων τὴν λύσιν τῶν πλέον πολυπλόκων προβλημάτων τῆς Ἐπιστήμης».

ἡμῶς ὡς παραγωγὸν ἢ καταναλωτήν. Οὕτω ἀδιαφοροῦμεν διὰ τὴν χρησιμότητα ἑνὸς γενικῶς ἀγαθοῦ καὶ ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὸ συγκεκριμένον μόνον, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὴν ἀνάγκην⁽¹⁶⁶⁾.

Ἡ Ψυχολογικὴ Σχολή, δι' ἀλληλοδιαδόχων ἀναπτύξεων, ἐξήγαγε τὰς πλέον γενικὰς θεωρίας, αἵτινες ὁμως περιλαμβάνουσιν ἄπειρον ἀριθμὸν γεγυνότων, ὡς καὶ τὸν νόμον τῆς ὑποκαταστάσεως. Κατὰ τὸν νόμον αὐτόν, ὁσάκις ἐν ἀγαθὸν δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλου, διὰ τὴν ικανοποίησιν μιᾶς ἀνάγκης, τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἀντικαθίσταται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τιμᾶται περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀντικαθιστᾷ. Ὁ νόμος τῆς ὑποκαταστάσεως λειτουργεῖ, ὅχι μόνον, ὅταν πρόκειται περὶ ἀντικειμένων ἱκανῶν νὰ ικανοποιήσωσι τὴν ἀνάγκην αὐτήν, ἀλλὰ καὶ περὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται εἰς διαφόρους ἀνάγκας, ὁσάκις δύνανται νὰ ἀντικατασταθῶσιν. Οὕτως ὑποκατάστασις ἀγαθῶν εἶναι ἀνταλλαγή ἴσης δυνάμεως, τοῦλάχιστον, ἐκάστη ὁμως ἀνταλλαγή προϋποθέτει ἰσότητα τῶν τιμῶν. Προκειμένου νὰ λάβῃ κανεὶς σαφὴ ἰδέαν τῆς τελικῆς χρησιμότητος, πρέπει νὰ μὴ παρατηρῇ τὴν χρησιμότητα τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ, ἀλλ' ἐκεῖνου, τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντικατάστασις. Οὕτως, ἐὰν ἀπολέσω ἀντικείμενον Α, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ πολὺ καὶ τὸ ὁποῖον ὁμως δύναμαι νὰ ἀντικαταστήσω καθ' ὁλόκληρον μὲ ἕτερον Β, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, τὸ Α δὲν ἀξίζει περισσότερον τοῦ Β. Ἐπίσης, ἐὰν πέραν τούτου δυνηθῶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσω μὲ τὸ Γ, τὸ ὁποῖον τιμᾶται ὀλιγώτερον τοῦ Β, τότε τὸ Α δὲν θὰ τιμᾶται περισσότερον τοῦ Γ.

Κατὰ τὴν εἰρημένην σχολήν, ἡ ἀξία οἰοῦντοτε ἀγαθοῦ καθορίζεται ὑπὸ τῆς ὀλιγωτέρας χρήσεως, τὴν ὁποίαν δυνατόν τις νὰ κάμῃ τούτου, καὶ τῆς μικροτέρας ικανοποιήσεως, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἀπολαύῃ.

Ἐν τέλει, ἡ σχολὴ αὕτη ὠνομάσθη καὶ «Αὐστριακὴ», διότι εἰς τὴν Αὐστρίαν ὑπῆρξαν οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι της.

III.—Ἡ Μαθηματικὴ Σχολή.

Ἡ χρῆσις τῆς μαθηματικῆς μεθόδου ἐπιτρέπει ὅλως ἰδιαιτέραν ἀντίληψιν, περὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἀνάγουσα ὅλα εἰς τὴν προᾶξιν τῆς ἀνταλλαγῆς. Κάθε ἀνταλλαγή ὁμως ὑποθέτει σχέσιν μεταξὺ τῶν ἀνταλλασσομένων ποσοτήτων, ἐκφραζομένην καὶ διατυπουμένην ἐν τῇ τιμῇ. Ἡ μαθηματικὴ μέθοδος δὲν ἔχει περιορισμένον πεδῖον ἐφαρμογῆς. Πρόκειται περὶ νέας σχολῆς, ἥτις ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ κύκλος τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπεκτείνεται ἐν προκειμένῳ μέχρι τοῦ σημείου, νὰ περιλάβῃ ὁλόκληρον τὴν ἐπιστήμην ἢ διανομή, ἢ παραγωγή καὶ αὐτὴ ἡ κατανάλωσις, ὅλα συνδέονται ἐνταῦθα. Κατ' ἀρχὴν ἡ διανομή. Πράγματι, ὁ μισθός, ὁ τόκος, ἡ πρόσοδος καὶ γενικώτερον τὰ εἰσοδήματα,

(166) Ἡ θεωρία τῆς τελικῆς χρησιμότητος ὑπὸ τὴν σημερινήν της μορφήν ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Stanley Jevons εἰς τὸ ἔργον του «Theory of Political Economy», 1871.

είναι ή τιμή μερικῶν ὑπηρεσιῶν, αἵτινες παρέχονται ὑπὸ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἥτοι τῆς ἐργασίας, τοῦ κεφαλαίου, τῆς γῆς καὶ πληρώνονται ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου, δηλαδὴ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀνταλλαγῆς. Παραγωγή, ἂν ὅχι ἄλλο τι, εἶναι ἀνταλλαγή μιᾶς χρησιμότητος δι' ἄλλης, μιᾶς ποσότητος πρώτων ὑλῶν καὶ ἐργασίας μὲ ἄλλην ποσότητα καταναλωσίμων ἀγαθῶν· ὁ Pantaleoni λέγει, ὅτι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν συναλλασσόμενον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐργαζόμεθα, ὡς ἀγρὸν πρὸς καλλιέργειαν καὶ μεταλλεῖον πρὸς ἐκμετάλλευσιν. Ἐν τέλει ἡ κατανάλωσις ἢ ἡ χρῆσις τῶν προσόδων ὑποθέτει ἀδιάκοπον ἀνταλλαγὴν καὶ ἐκλογὴν μεταξὺ τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον ἀγοράζομεν καὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀρνηθῶμεν. Ἡ πληρωμὴ φόρου, ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι παραχώρησις μέρους τῶν ἀγαθῶν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ὑπολοίπου· ἡ γέννησις παιδίων, θυσία μέρους τῆς εὐημερίας καὶ ἡσυχίας πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν τῆς οἰκογενείας. Οὕτως, ἐν τῇ μαθηματικῇ οἰκονομίᾳ καὶ αὕτη ἡ ἀξία γίνεται ἀπλὴ σχέσις ἀνταλλαγῆς, χάνουσα ἔνεκα τούτου ὅλην τὴν ἰδιοτυπίαν της.

Ὁ Stanley Jevons προέτεινε νὰ διαγραφῇ ἡ λέξις ἀξία διὰ παντός, ἀντικαθισταμένη διὰ τῆς «σχέσεως ἀνταλλαγῆς». Ὁ Jevons⁽¹⁶⁷⁾ ἀνῆκε συγχρόνως εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ εἰς τὴν ψυχολογικὴν σχολὴν τῆς τελικῆς χρησιμότητος καὶ ἡσχολήθη μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἀτομικῶν προτιμήσεων, χρησιμότητος καὶ ἐπιλογῆς. Ἡ μαθηματικὴ πολιτικὴ Οἰκονομία, δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ἔρευναν τῶν σχέσεων ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως μεταξὺ μεμονωμένων γεγονότων, ἀλλὰ τείνει νὰ περιλάβῃ ὅλας εἰς γενικὴν τινα ἄποψιν.

Ἡ μόνη ἀξιοσημείωτος προσπάθεια συστηματοποιήσεως, ἡ ὁποία ἐγένετο ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι ἡ τοῦ καθηγητοῦ Walras, περιλαμβάνουσα εἰς τοὺς τύπους της ὅλα τὰ τμήματα τοῦ οἰκονομικοῦ κόσμου⁽¹⁶⁸⁾.

Διετύπωσε πρώτος τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γενικῆς ἰσορροπίας, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μαθηματικῶν μεθόδων τῆς ἐποχῆς του.

Οὐδέποτε, λέγει ὁ Walras, προσεπαθήσαμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, προσεπαθήσαμεν μόνον νὰ ἀποδείξωμεν μαθηματικῶς τὰ ἀποτελέσματα⁽¹⁶⁹⁾.

Ὁ Pareto ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Leon Walras ἐφεῦρε πρῶτος ἐν τῶν συστημάτων ἐκείνων τοῦ ἰσοζυγίου, τὸ ὁποῖον σχετίζεται μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ. Τὸ κανονικὸν κέρδος, παρατηρεῖ, εἶναι μηδὲν εἰς καθεστὼς ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ καὶ χωρισμοῦ τοῦ κέρδους ἀπὸ τοῦ τόκου.

Ὁ καθηγητὴς Marshall κηρύττει ἀπεριφράστως, ὅτι προτιμᾷ τὴν βιολο-

(167) Περὶ τῶν κρίσεων τούτου ἴδε S. Jevons: «Theory of Political Economy», 1871.

(168) Ἡ οἰκονομία, λέγει ὁ Walras, θὰ γίνῃ ἐπιστήμη, ὅταν ἀναγκασθῇ νὰ ἀποδείξῃ ὅ,τι περιωρίζετο μέχρι τοῦδε νὰ βεβαιώσῃ ἀμυσί. Walras: *Economie Politique Pure*, σελ. 427.

(169) Walras: «The Puries Elements Politic's Economy», σ. 282.

γικὴν μέθοδον καὶ ἀποφεύγει ὅσον δύναται τὰ διαγράμματα καὶ τὰς καμπύλας, δσάκις πρόκειται νὰ παραστήσῃ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα⁽¹⁷⁰⁾. Θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς τῆς Νεοκλασσικῆς σχολῆς. Ἡ σκέψις του ἐκυριόρχησεν, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Η.Π.Α.

Ὁ Marshall συνέβαλεν εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς ἀναλύσεως ἢ τῆς κατασκευῆς ὑποδειγμάτων, γνωστῆς ὡς συστήματος μερικῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας.

Ἐμελέτησεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐπιχειρήσεως καί, ἀναπτύσσων τὴν ἔννοιαν τῆς προσφορᾶς ὡς μίαν προέκτασιν τῆς θεωρίας τοῦ κόστους τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀνέλυσε τὰς προϋποθέσεις ἰσορροπίας τῶν ἐπὶ μέρους ἀγορῶν καὶ βιομηχανιῶν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

ΠΕΡΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

Ι.—Ἀνάπτυξις τῆς Ἀλληλεγγύης.

Ἡ ἰδέα τῆς ἀλληλεγγύης παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ὑπὸ τύπον φιλοσοφικῆς ἰδέας ἢ δόγματος, καθιερωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἔθιμων.

Ἐπῆρξε καὶ ἕτερος τύπος ἀλληλεγγύης, ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας, καὶ ἐπομένως ἡ ἀνάγκη δι' ἕκαστον ἄνθρωπον νὰ ὑπολογίζῃ εἰς τρίτον διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του. Ἡ ἀλληλεγγύη, ἂν καὶ δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς ὄνομα, ἦτο γνωστὴ εἰς τὰς κυριωτέρας τῆς φάσεις, ἦτοι τὴν βιολογικὴν, κοινωνιολογικὴν, ἠθικὴν, θρησκευτικὴν, νομικὴν καὶ οἰκονομικὴν. Ἐκάστη ὅμως τῶν φάσεων τούτων, ἐφαίνεται ὡς ξεχωριστὴ καὶ ἄνευ σχέσεων μὲ τὰς ἄλλας. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐτέθησαν αἱ βάσεις, τὰς ὁποίας οἱ σολιδαρισταὶ ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὰς θεωρίας των, ἦτοι: 1) ὅτι, διὰ τῆς λέξεως ἀλληλεγγύη, ἐννοοῦμεν τὴν ἀλληλοεξάρτησιν ὅλων τῶν μελῶν τοῦ ἰδίου σώματος. Αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ἀνόργανα σώματα, τὰ ὁποῖα συνίστανται εἰς τὴν ἀπλὴν συνάθροισιν μερῶν ἀνεξαρτήτων ἀλλήλων, 2) ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη εἶναι τελειωτέρα καὶ ἐντατικωτέρα, ὅταν τὸ ἀντικείμενον εὐρίσκεται εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον εἰς τὴν βιολογικὴν κλίμακα, 3) ὅτι αὕτη εἶναι ἀνάλογος μὲ τὰ διάφορα μέλη. Οὕτως, ὅπου τὰ μέλη εἶναι ὁμοιογενῆ, ἕκαστον εἶναι δυνατόν νὰ ἀρκέσῃ εἰς ἑαυτό, ὅπου ὅμως εἶναι ἀνομοιογενῆ, ἕκαστον συμπληρῶνει τὰ ἄλλα, ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐνεργήσῃ οὔτε καὶ νὰ ζήσῃ μόνον του. Τέλος, ἡ λέξις ἀλληλεγγύη ἔχει κάποιον ἐπιστημονικὸν σχῆμα καὶ εἶναι ἀπηλλαγμένη ἰδεολογικῆς χροιάς.

Γενικῶς, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη εἶχεν ἀνάγκην περισσοτέρας ἐρμηνείας, ἵνα καταστῇ θεωρία καθολικὴ.

(170) Marshall : «Economic Journal», 1898, σ. 50.

Ὁ L. Bourgeois, εἷς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ριζοσπαστικοῦ - σοσιαλιστικοῦ κόμματος, ὑπῆρξεν ὁ δημιουργὸς τῆς πλέον συγκεκριμένης μορφῆς τῆς θεωρίας αὐτῆς. Οἱ θεσμικοί, εἰς τὴν περὶ ἀλληλεγγύης ἀντίληψίν των, εἶναι ἐπιρρεασμένοι ὑπὸ τοῦ σολιδαρισμοῦ τοῦ Leon Bourgeois (171).

II.—Πρόγραμμα πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀλληλεγγύης.

Ὁ Leon Bourgeois, παρουσίασε πρόγραμμα πρακτικῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς, τὸ ὁποῖον περιορίζετο εἰς τὰ ἐξῆς βασικά ἄρθρα: α) Ἀσφάλεια κατὰ κινδύνων τῆς ζωῆς (172), διότι οἱ κίνδυνοι, ὡς ἐκ φύσεως, τυχαῖα συμβάντα, εἶναι δι' ὅλους. Οὕτω τὸ Ἔθνος, ὡς ὀργανωμένη κοινωνία, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἶναι μία ἀπέραντος κοινωνία ἀμοιβαίας συνδρομῆς, β) Ἐλάχιστον ὄριον ὑπάρξεως, ἐξησφαλισμένον δι' ὅλους· διότι, προκειμένου οἱ ἄνθρωποι νὰ συγκατατεθῶσι, νὰ ἀποτελέσωσι μέρος τῆς κοινωνίας, πρέπει τοῦλάχιστον, νὰ ἐξασφαλίσῃ αὕτη εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα εἰς τὴν ζωὴν, γ) Δωρεὰν ἐκπαίδευσις εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς. Ἀφοῦ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον εἶναι περισσότερον παντὸς ἄλλου προϊόν πράξεως πολλῶν, πρέπει νὰ μείνῃ κοινὸν ἀγαθόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἕκαστος νὰ δύναται νὰ ἀντλή ἐλευθέρως. Τὰς περισσότερας ἐφαρμογὰς τῆς ἀλληλεγγύης ἔχομεν εἰς τὸν τίτλον τοῦ πρώτου ἁρθρου. Ἡ ἀλληλεγγύη ἔτυχε σφοδροτάτων σχολίων ἐν πρώτοις, ἐκ μέρους τῆς φιλελευθέρως σχολῆς. Τοῦτο ἐγένετο, διότι ἡ σχολὴ αὕτη ἰσχυρίζετο, ὅτι ἀνεκάλυψε τὸν νόμον τοῦτον ὑπὸ τὸν τύπον τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς.

III.—Διὰκρισις τῆς ἀλληλεγγύης.

Τὸ καθεστὼς τῆς ἀλληλεγγύης, διακρίνεται τοῦ καθεστώτος τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ τοῦ τῆς ἐλεημοσύνης. Ἡ ἀνταλλαγή εἶναι εἰσφορὰ ἄνευ ἀναμονῆς ἀνταποδόσεως, ἥτοι μία θυσία. Ἡ ἀλληλεγγύη ὅμως, ἐὰν πράγματι, ὡς λέγουσιν, ὑπονοῇ τὴν ἰδέαν κάποιας θυσίας, πάντως δὲν πρόκειται περὶ ἀφιλοκερδοῦς πράξεως, ἀλλὰ περὶ θυσίας μέρους τοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ πρὸς ἀπόκτησιν ἀναλόγου μέρους τοῦ κολλεκτιβιστικοῦ τοιούτου. Οὐδέποτε, παρατηρεῖ ὁ Bourgeois, πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν ἀλληλεγγύην — γεγονός, μὲ τὴν ἀλληλεγγύην — καθῆκον, διότι εἶναι ἀντίθετοι. «Ἦτο ὅμως ἀπαραίτητον νὰ βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς πρώτης, ἵνα ἀντιληφθῶμεν τὴν ἠθικὴν ἀνάγκην τῆς δευτέρας» (173).

(171) (πρὸς. International Organization of Social Policies) εἰς (The American Labor Legislation Review), 1914, Vol. IV, σ. 186 - 202.

(172) Ἰδε Bourgeois : «Essai d'une Philosophie de la solidarité», 1902, σ. 81.

(173) Ἰδε Bourgeois : «Essai d'une Philosophie de la solidarité», 1902, σ. 13 - 17.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΔΟΥ

Ἡ θεωρία τῆς προσόδου ἔλαβε σημαντικὴν θέσιν εἰς τὰς μελέτας τῶν οἰκονομολόγων, ἰδίως περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ ἐπέκτασις τῆς θεωρίας ταύτης ἔχει θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν σημασίαν. Θεωρητικὴν μὲν, διότι ἡ ἰδέα τῆς οἰκονομικῆς προσόδου, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ ἰδιαίτερόν τι φαινόμενον, τὸ εἰσόδημα τοῦ γαιοκτῆμονος, ἀπεδείχθη ἐπιδεκτικὴ διαφόρων ἐφαρμογῶν· ἱκανὴ νὰ φωτίσῃ ἀρκετὰ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ οἰκονομικοῦ θέματος, ὥς ἐπὶ παραδείγματι, τὴν ἐρμηνείαν τῆς προσόδου, προκειμένου δηλαδὴ περὶ τοῦ κέρδους τοῦ ἐπιχειρηματίου, θεωρουμένου ὡς διαφόρου τοῦ τόκου τοῦ κεφαλαιούχου. Πρακτικὴν δὲ σημασίαν, διότι ἡ πρόσοδος τῆς γῆς εἶναι κατ' ἐξοχὴν «πρόσοδος μὴ κερδιζομένη», ἥτοι πρόσοδος, ἣτις δὲν δικαιολογεῖται ὑπὸ τῆς ἐργασίας. Ἀπαντὰ τὰ συστήματα Ἐθνικοποιήσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ὅλα τὰ σχέδια ἐκκοινωνισμοῦ τῆς προσόδου βασίζονται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ρικάρντο. Παρὰ τὰς προσπάθειας διαφόρων οἰκονομολόγων, ἰδίως τοῦ Carey καὶ Bastiat, πρὸς ἐξασθένησιν τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Ρικάρντο, ἣτις βεβαίως παρεῖχεν ἔδαφος εἰς κριτικὴν, οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κλονίσωσι ταύτην μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ χαρακτηριστικωτέρου φαινομένου τοῦ 19ου αἰῶνος, τῆς αὐξήσεως τῆς τιμῆς τῆς γῆς εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ταχεῖα συσσώρευσις πληθυσμοῦ ἐπὶ περιορισμένου χώρου ἔδωκεν εἰς τὸ ἔδαφος πρωτοφανῆ ἀνατίμησιν. Οὕτως οἱ πλείστοι τῶν οἰκονομολόγων ἢ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ρικάρντο ἢ προσεπάθησαν νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς αὐτὴν καὶ νὰ τὴν ἀναπτύξωσι, χωρὶς ὅμως νὰ ἀρνηθῶσι τὸ καθαρὸν προῖον τοῦ ἐδάφους. Ἐκ τούτου προῆλθε διπλὴ ἐξέλιξις τῆς θεωρίας τῆς προσόδου. Ἀφ' ἑνὸς οἱ ὁπαδοὶ ταύτης ἀπεκάλυπτον σειρὰν διαφορικῶν προσόδων, ἀναλόγως πρὸς τὴν τοῦ ἐδάφους⁽¹⁷⁴⁾, ἀφ' ἑτέρου, ἐνῶ εἰς τὸν Ρικάρντο ἡ πρόσοδος τῆς γῆς παρουσιάζεται ὡς οἰκονομικὴ ἀνωμαλία, ὀφειλομένη εἰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις, καὶ εἶναι κυρίως διαφορικὸν εἰσόδημα, οἱ σύγχρονοι θεωρητικοὶ διαβλέπουσιν εἰς αὐτὴν φυσικὴν συνέπειαν τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῶν νόμων τῆς ἀξίας. Οὕτω ἡ πρόσοδος τοῦ ἐδάφους καὶ αἱ ἄλλαι τοιαῦται συναρμόζονται ἐν τῇ γενικῇ θεωρίᾳ τῶν τιμῶν, ἡ δὲ θεωρία τῆς προσόδου ἀποχωρεῖ, καθισταμένη ἄχρηστος καὶ πιθανὸν νὰ καταστῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπλοῦν ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἡ τοιαύτη διπλὴ δογματικὴ ἐξέλιξις ὀφείλεται εἰς τὴν ταυτόχρονον ἐπίδρασιν μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκονομολόγων. Ἐκτὸς τῆς γεωργίας ἄνισον παραγωγὴν κεφαλαίου καὶ ἐργασίας παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ μεταλλεῖα, ὥς καὶ εἰς ὅλας τὰς φυσικὰς πηγὰς πλούτου. Ἐνεκα τούτου, ὅλα

(174) Ἴδε Marshall : «Principles of Economics», πρόλογος 1ης ἐκδόσεως.

τὰ παραγωγικώτερα μεταλλεία ἢ τὰ καλύτερον τοποθετημένα τῶν ἄλλων, παρέχουσι διαφορετικὴν πρόσδοτον⁽¹⁷⁵⁾. Ἡ γῆ ὁμῶς δὲν χρησιμεύει μόνον πρὸς καλλιέργειαν, ἀλλὰ προσφέρει καὶ ἄλλας ὑπηρεσίας, ὅχι ὀλιγώτερον σπουδαίας τῶν ἄλλων. Μεταξὺ τῶν οἰκοπέδων, ὑπάρχουν αἱ αὐταὶ διαφοραί, ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν καλλιεργουμένων ἐδαφῶν. Ἡ ἐμπορικὴ παραγωγικότης των εἶναι διάφορος. Πέραν τῶν εἰρημένων, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Σ. Μίλλ, καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν, αἱ αὐταὶ διαφοραὶ παραγωγικότητος ἢ τοποθεσίας ἐκδηλοῦνται καὶ διὰ τὸ κεφάλαιον. Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐργοστασίου εἰς τὸ ἄλλο, αἱ μηχαναὶ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καλαί, τὸ αὐτὸ καὶ τὰ κτίρια, ἀλλ' ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας, ὥθουμένη μακρότερον διὰ τῆς ἀφθονίας τῶν κεφαλαίων τόνον, ὥστε ἡ παραγωγικότης τῆς πρώτης νὰ υπερβαίνει τὴν παραγωγικότητα τῆς δευτέρας, ἐξασφαλίζει συμπληρωματικὸν κέρδος· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἓνα ἐργάτην εἰς τὸν ἄλλον, ἡ παραγωγικότης εἶναι ἄνισος· διότι ὑπάρχουν ἐργάται, οἵτινες, χωρὶς νὰ κοπιᾶσιν περισσότερο ἀπὸ τὸν γείτονά των, παράγουσι περισσότεραν ἐργασίαν καὶ κερδίζουν περισσότερα. Οὕτω διὰ τοὺς ἐργάτας τούτους, ἔχομεν κέρδος πρόσθετον, διαφορετικὴν πρόσδοτον. Διαφορὰν ἱκανοτήτων διακρίνομεν ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἐργάτας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Ἡ πρόσδοτος ἐπιδεξιότητος παίζει σπουδαῖον ρόλον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀνίσων εἰσοδημάτων. Οὕτω τὰ πρόσθετα κέρδη, λέγει ὁ Σ. Μίλλ, τὰ ὁποῖα ὁ παραγωγὸς ἢ ἔμπορος ἀποκτᾷ, ἐξ ἀνωτέρων ἐμπορικῶν ταλέντων ἢ καλύτερας ὁργανώσεως τῆς ἐπιχειρήσεώς των, εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, ὡς καὶ ἡ πρόσδοτος. Ὁ Walker ἤθελε νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς σοσιαλιστάς, ὅτι τὸ κέρδος δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐνμετάλλευσιν τοῦ ἐργάτου, ἡ δὲ θεωρία τῆς προσόδου ἐφάνη εἰς τοῦτον ἔκτακτον μέσον ἀποδείξεως. Οὗτος, διὰ τῆς λέξεως κέρδος, ἐννοεῖ τὴν ἰδιαίτεραν ἀνταμοιβὴν τοῦ ἐπιχειρηματίου, χωρὶς νὰ συμπεριλάβῃ εἰς αὐτὸ τὸν τόκον τῶν κεφαλαίων του. Θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πρώτους συγγραφεῖς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, πὺ ἐπεσήμανε τὴν διαφορὰν αὐτὴν καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν λέξιν κέρδος τὴν στενὴν σημασίαν της, προκειμένου νὰ τὴν διακρίνῃ ἀπὸ τὸν τόκον καὶ τὸν μισθόν⁽¹⁷⁶⁾. Ἀπομακρύνει τοῦ κέρδους καὶ αὐτὸν τὸν μισθὸν ἐπιβλέψεως καὶ διευθύνσεως, διότι, ὡς παρατηρεῖ, τὰ καθήκοντα ταῦτα δύνανται νὰ μεταβιβάσθωσιν, ἐνῶ τὸ καθαρῶς καθήκον τοῦ ἐπιχειρηματίου (προσαρμογὴ τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν ζήτησιν), συνεπάγεται ξεχωριστὴν ἀνταμοιβήν, τὸ κέρδος. Ὁ Walker ἀρνεῖται ἐπίσης τὸν περιορισμὸν τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς ἀπλοῦν καθήκον διευθύνσεως ἢ ἐπιβλέψεως, τὸ ὁποῖον παρεῖχε τὸ πολὺ εἰσόδημα, ἴσον μὲ τὴν ἀνταμοιβὴν μισθωτοῦ διευθυντοῦ. Θεωρεῖ τὸ ἔργον τοῦ ἐπιχειρηματίου ὑψηλότε-

(175) *Ἰδ. Ricardo : «Principles», Κεφ. 3 καὶ Stuart Mill : «Principles», Β.δλ. 3, Κεφ. 5, παρ. 3.

(176) *Ἰδ. σχετικῶς «The Wages Question», 2α ἐκδόσις, 1891, σελ. 250.

ρον⁽¹⁷⁷⁾, συνιστάμενον εις τὸ νὰ προβλέπη ὅλας τὰς βιομηχανικὰς διακυμάνσεις καὶ νὰ προσαρμόζη τὴν παραγωγὴν πρὸς τὴν ζήτησιν. Ὁ Marshall ἐξ ἄλλου ἐπιμένει καὶ περιλαμβάνει εἰς τὸ κέρδος τὸν τόκον τῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν κατ' ἰδίαν εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν. Ἀνακαλύπτει εἰς τὴν πρόσ-
οδον, ἐπὶ πλεόν μέρος ἀντιπροσωπεῦον ἀσφάλιστρα κατὰ τῶν κινδύνων καὶ ἕτερον διὰ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ ἐπιχειρηματίου. Ἄλλοι πάλιν οἰκονομολόγοι, ὥς ὁ Clark⁽¹⁷⁸⁾, παραδέ-
χονται, ὅτι τὸ κέρδος ἀποτελεῖται ἀπὸ προσόδους, ἀναγνωρίζουν ὅμως, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴν ὑπαρξίν τοιούτων εἰς στατικὴν κατάστασιν. Οὗτος ἡρεῖ-
νησε τὰ φαινόμενα τῆς διανομῆς τοῦ προϊόντος τῆς Ἑθνικῆς παραγωγῆς, με-
ταξὺ τῶν τριῶν παραγόντων τῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ιδέας τοῦ διαφορικοῦ εἰσο-
δήματος.

Ἡ θεωρία τῆς προσόδου ὑπέστη καὶ ἑτέραν μεταβολήν. Διὰ τὸν Ρικάρντο, ὥς γνωρίζομεν, ἡ πρόσοδος εἶναι κυρίως διαφορικὸν εἰσόδημα, ὑφείλουσα τὴν καταγωγὴν τῆς εἰς τὰς διαφορὰς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους, δὲν θὰ ὑφίστατο δὲ αὕτη, ἐὰν ὅλαι αἱ γαῖαι ἦσαν ἐξ ἴσου γόνιμοι⁽¹⁷⁹⁾. Ἐπίσης, ὅλαι αἱ ἔκτοτε ἀνακαλυφθεῖσαι πρόσοδοι, ἔχουσι τὸν αὐτὸν χαρακτήρα, προκειμένου περὶ οἰ-
κοπέδου ἢ περὶ ἱκανωτέρου ἐργάτου ἢ περὶ εὐφρεστέρου ἐπιχειρηματίου, ὑπάρ-
χει πάντοτε φυσικὴ τις διαφορὰ, ἥτις ἐρμηνεύει τὴν πρόσοδον, καὶ ὅλαι αἱ πρόσοδοι αὗται ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν αὐτὸν τύπον. Ἐπὶ τούτοις ἠγέρθη ἡ
πρῶτη ἀμφιβολία, ὅταν μερικοὶ οἰκονομολόγοι ἀντελήφθησαν, ὅτι τὸ ἔδαφος
ἠδύνατο κάλλιστα νὰ παράσχη πρόσοδον, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀνισότης εὐ-
φορίας. Ὁ Σ. Μίλλ λέγει, ἐὰν ὁλόκληρος ἡ γῆ μιᾶς χώρας ἦτο ἀπαραίτητος
διὰ τὴν καλλιέργειαν, ὁλόκληρος τότε ἡ χώρα θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη πρόσο-
δον⁽¹⁸⁰⁾. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ ὑποθέσῃ τις μεγάλην ζήτησιν καὶ ἀρκετὰ πε-
ριορισμένην παραγωγὴν, ἵνα ἡ τιμὴ τοῦ σίτου εὐρίσκηται ἄνω τοῦ κόστους
τῆς παραγωγῆς. Ὅταν ἡ γονιμότης εἶναι ἄνισος, ἡ χειρότερα γῆ δύναται ἐπί-
σης νὰ παράσχη πρόσοδον. Ὁ Σ. Μίλλ τὴν περίπτωσιν ταύτην θεωρεῖ σπανίαν
διὰ τὰς γαῖας, συχνωτάτην ὅμως διὰ τὰ μεταλλεῖα. Ἡ πρόσοδος αὕτη ὅθεν δὲν
προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς γονιμότητος τῶν ἐδαφῶν, ἀφοῦ ὑφίσταται εἰς τὰ
χειρότερα ἐδάφη. Τὴν αἰτίαν ὁ Σ. Μίλλ διείδε καλῶς ἄλλαχού. «Τὸ προϊόν,
παρατηρεῖ, ἔχει πρᾶγματι ἀξίαν ἐλλείψεως»⁽¹⁸¹⁾. Ἐπ' αὐτοῦ παρατηροῦμεν

(177) Ὁρα «The Wages Question», σ. 245.

(178) Ὁ Clark Ἰωάννης, Ἀμερικανὸς οἰκονομολόγος, ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1847 εἰς
Providence. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἰς Ν. Ὑόρκην. Οὗτος
ὀφείλει τὴν φήμην του εἰς τὴν προσπάθειάν του τὴν ἐκτεθεῖσαν εἰς τὸ ἔργον του
«Distribution of Wealth», 1899.

(179) Ἦε Ricardo : «Principles», Κεφ. 9, παρ. 56.

(180) Ἦε Stuart Mill : «Principles», Βιβλ. 2ον, Κεφ. 16ον, παρ. 2.

(181) Ὁ Stuart Mill ἐν προκειμένῳ ἀφομοιώνει τὴν πρόσοδον μὲ τὸ εἰσόδημα μονο-
πωλείου. «Ἐνα πρᾶγμα, λέγει, ποὺ εἶναι περιορισμένον εἰς ποσότητα εἶναι μονο-

διαφορὰν ἐρμηνείας τῆς προσόδου, ὅσας προέκειται περὶ ἀγόνων ἐδαφῶν καὶ περὶ προσόδου τῶν καλυτέρων ἐδαφῶν. Οὗτος τελικῶς, ἀντιληφθεὶς τὴν συνέπειαν ταύτην, ἡρμήνευσε τὴν πρόσδοτον τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐδαφῶν, λέγων, ὅτι ἡ πρόσδοτος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐδάφους εἶναι καὶ αὕτη ἀπλὴ πρόσδοτος ἐλλείψεως, προερχομένη ἀμέσως ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ζητήσεως καὶ ἀνεξάρτητος πάσης ποικιλίας ἐκ τῆς ποιότητος τῶν ἐδαφῶν. Ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς προσόδου ἐπὶ ὅλων τῶν γαιῶν (τῆς καλυτέρας καὶ χειροτέρας ποιότητος), εἶναι πάντοτε ἡ αὕτη, ἥτοι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς προσφορᾶς ἐν σχέσει μὲ τὴν ζήτησιν. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας διαφορικὰς προσόδους, τὰς ἀναφερομένας ἀνωτέρω, τὸ δὲ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ὅλοι αἱ πρόσδοτοι, ὑπὸ ὅλους τοὺς τύπους τῶν εἶναι ὄχι ἀνωμαλία, ἀλλὰ συνέπεια τελείως κανονικῇ τῶν γενικῶν νόμων τῆς ἀξίας.

Δι' οἷονδήποτε λόγον, ὅπου ἡ τιμὴ ἐνὸς προϊόντος ἀποκτᾷ ἀξίαν τινὰ ἐλλείψεως καὶ ὑπερβαίνει τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, πηγάζει ἐκ ταύτης πρόσδοτος διὰ τὸν πωλητὴν τοῦ προϊόντος τούτου. Οὗτος εἶναι ὁ γενικὸς τύπος, ὅστις τυγχάνει τελείως ἀνεξάρτητος τοῦ νόμου τῆς φθινοῦσης παραγωγῆς, ἢ τῆς ἀνίσου γονιμότητος τῶν ἐδαφῶν. Ἐν τέλει ὁ Στ. Μίλλ λέγει, ὅτι «ἡ γῆ εἶναι προγονικὴ κληρονομία ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος»⁽¹⁸²⁾. Ἡ Ἀγγλικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία, ἐπηρεασμένη μὲ τὰς ιδέας τοῦ Ρικάρντο, προσκολλᾶται καὶ σήμερον εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς διαφορικῆς προσόδου, ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ τοιαύτη, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν γεγονότων, ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἡ πρόσδοτος εἶναι ἀπλὴ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ὁ J. B. Say ἡρμήνευσε τὸ κτηματικὸν εἰσόδημα διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ πληρώσῃ αὕτη πρὸς ἀπόκτησιν σίτου.

Ὁ Γερμανὸς οἰκονομολόγος Hertman, καθηγητῆς εἰς Μόναχον, εἰς πρωτοτύπους δημοσιευθεὶσας τὸ 1832 μελέτας του, παρουσίασε τὴν πρόσδοτον τοῦ ἐδάφους ὡς ἀπλὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν τοῦ εἰσοδήματος τῶν παγίων κεφαλαίων. Οὕτω τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια, διὰ τῆς εὐκολίας τῆς μεταθέσεως, ἔχουσι πάντοτε τὸ αὐτὸ ἐπιτόκιον εἰσοδήματος· τὰ πάγια ὅμως τοῖναντίον δὲν δύναται νὰ μετατεθῶσι καὶ νὰ πολλαπλασιασθῶσι τόσον ταχέως. Διὰ τοῦτο τὰ πάγια κεφάλαια ἔχουσι συνήθως ἀνώτερον εἰσόδημα ἀπὸ τὰ κυκλοφοροῦντα τοιαῦτα, ἥτοι μίαν πρόσδοτον. Ἡ πρόσδοτος αὕτη δύναται νὰ εἶναι διαρκής, ὅταν τὰ νέα πάγια κεφάλαια, ἅτινα εἰσέρχονται εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν μὲ τὰ πρῶτα, δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν παραγωγικότητα. Ὁ C. Menger τὸ 1872⁽¹⁸³⁾, θεμελιώνων τὴν νέαν θεωρίαν τῆς ἀξίας, θέλει νὰ εἰσαγάγῃ τὴν θεωρίαν τῆς προσόδου εἰς τὴν γενικὴν θεωρίαν τῶν τιμῶν, βεβαιῶν, ὅτι αἱ ὑπερσεαί τῆς

πῶλιον καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ ἰδιοκτῆται αὐτοῦ ἐνεργοῦν ἀπὸ συμφέροντος. Περὶ τούτου, ἴδε Stuart Mill : «Principles», Βιβλ. 2ον, Κεφ. 16ον, παρ. 2—4.

(182) ἴδε «Dissertations and Discussions», τόμ. 4, σελ. 243 καὶ σελ. 256.

(183) Εἰς τὸ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre.

γῆς δὲν ὑπακούουν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν των εἰς ἄλλους γενικούς νόμους, ὅπως αἱ τῶν μηχανῶν, ἐργαλείων, οἰκῶν ἢ ἐργοστασίων ἢ, ὅπως ὅλα τὰ οἰασθήποτε φύσεως οἰκονομικά ἀγαθά. Ἐν τέλει, διὰ τοὺς συγχρόνους οἰκονομολόγους, αἱ πρόσοδοι προέρχονται ἀπλῶς ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἐκ τούτου, ἡ ἰδέα τῆς προσόδου παύει νὰ θεωρῇται περιέργον φαινόμενον ἢ μᾶλλον ἀνωμαλία καὶ ὁ νόμος τῆς φθινούσης παραγωγῆς χάνει πολὺ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς του σπουδαιότητος, ἡ δὲ θεωρία τοῦ Ρικάρντο, ἥτις στηρίζεται ἐπ' αὐτοῦ, περιέρχεται πλέον εἰς καθεστὼς ἀμφισβήτησεως.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'

Η ΘΕΣΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἡ Σχολὴ αὕτη ἔχει κοινωνιολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀναθεωρητικὴν χροιάν. Κατὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς θεσμολόγους (Institutionalists), τὰ οἰκονομικά φαινόμενα περιλαμβάνονται εἰς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ νομικοὺς θεσμούς, οἵτινες μεταβάλλονται ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἐπὶ τῶν ὁποίων διαμορφώνονται. Ὁ Veblen προέβη εἰς αὐστηράν κριτικὴν τῆς Ἀμερικανικῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν, οἱ θεσμολόγοι διεκήρυξαν, ὅτι ἡ οἰκονομία δὲν διέπεται ὑπὸ ἀμεταβλήτων νόμων. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάλυσις πρέπει, πρωτίστως, νὰ μελετᾷ τὴν οἰκονομικὴν συμπεριφορὰν, ἥτοι τὴν ἀνθρωπίνην τοιαύτην, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ οἰκονομικὸν περιβάλλον της. Οὗτοι ἐξήτασαν καὶ τὰς προσαρμογὰς εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ὑποστηρίζαντες, ὅτι αὗται δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται ὡς ἐκκινούσαι ἐκ μιᾶς σταθερᾶς ἰσορροπίας, ἀλλ' ὅτι εἶναι σταθεραὶ ὑπὸ τοὺς ὑφισταμένους θεσμούς(184).

Κατ' αὐτοὺς ἡ νεοκλασσικὴ οἰκονομικὴ θεωρία εὐρίσκεται μακρὰν τῆς πραγματικότητος. Ἀντὶ τῶν ἀφηρημένων (ἀπαγωγικῶν) συστημάτων τῶν νεοκλασσικῶν οἰκονομολόγων, προσφέρουν μίαν σύνθεσιν ἱστορικῆς περιγραφῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως. Ἡ ἐπίδρασις τῆς εἰρημένης σχολῆς, ἃν καὶ δὲν ἦτο δεσπόζουσα, ἐν τούτοις ἀπετέλεσεν οὐσιώδη συμβολὴν εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν κοινωνικὴν σκέψιν.

Ἐξ ἄλλου ὁ Mitchell, τῆς ἰδίας σχολῆς, ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ εἶναι ὠργανωμένη περὶ τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας. Θεωρεῖ, ὅτι τὸ χρήμα δὲν εἶναι μόνον μέσον συναλλαγῆς, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτοῦ κατορθοῦνται ἡ παραγωγή καὶ ἡ διανομὴ τῶν εἰσοδημάτων(185).

Οὗτος ἔδωκεν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ποσοτικὴν καὶ στατιστικὴν παρατήρησιν τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς, θέτων οὕτω τὰς βάσεις τῆς ἐμπειρικῆς μελέτης τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων.

(184) L. Haney : «History of Economic Thought», σ. 720.

(185) W. Mitchell : «Business Cycles», σ. 21 - 22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο KEYNES

Οὗτος, ἂν καὶ νεοκλασσικὸς οἰκονομολόγος, ἔθεσεν ὑπ' ἀμφισβήτησιν τὰς ἀρχὰς τῆς νεοκλασσικῆς θεωρίας⁽¹⁸⁶⁾.

Ἐπεστήριξεν εἰδικώτερον, ὅτι ἡ γενικὴ οἰκονομικὴ ἰσορροπία δὲν προϋποθέτει ὅπωςδῆποτε τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν τῶν πόρων καὶ εἰδικώτερον τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ καὶ ὅτι, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ἰσορροπία εἰς ἐπίπεδον πλήρους ἀπασχολήσεως, καθίσταται ἀπαραίτητος προϋπόθεσις ἡ προγραμματισμένη συμμετοχὴ τοῦ Κράτους. Ὁ Keynes ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν βάσιν τῆς ἀναλύσεώς του. Δύναται μεθοδολογικῶς, νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἰδρυτὴς τῆς μικροοικονομικῆς ἀναλύσεως.

Εἰς τὸ Κεϋνσιανὸν σύστημα, ἐπειδὴ αἱ οἰκονομικαὶ μεταβληταὶ δύνανται νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς ὀλίγας κατηγορίας καὶ ἐπομένως νὰ μετρηθῶσιν εὐχερῶς, καθίσταται δυνατὴ ἡ χρῆσις στατιστικῶν μεθόδων διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν μικροοικονομικῶν σχέσεων καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων, ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν συμπεριφορὰν. Οὕτως ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως ταύτης προέκυψεν ἰδιαίτερος κλάδος οἰκονομικῆς ἐρεῦνης, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὴν κατασκευὴν μικροοικονομικῶν ὑποδειγμάτων, χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν.

Ὁ εἰρημένος κλάδος, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς θεσμοὺς τῶν ὑπὸ μελέτην οἰκονομικῶν καὶ προσανατολίζεται πρὸς τὴν λύσιν προβλημάτων πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν οἰκονομικὴν σταθεροποίησιν ἢ ἀνάπτυξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Α) Διατυπώνοντες τὰ συμπεράσματα τῶν ἐπὶ μέρους ἀναπτυσσομένων ἐν τῷ παρόντι θεωριῶν, δφείλομεν πρωτίστως νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ μιᾶς θεωρίας μετροῦται ἐνταῦθα μόνον μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴν τῆς ἀξίαν. Οὕτω:

1) Ἀρχίζοντες ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα διακρίνομεν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶχε συστηματοποιηθῇ. Τοῦτο κατὰ κύριον λόγον ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα δὲν παρουσίαζον τὴν ὀξύτητα, ἣν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους προσέλαβον καὶ διότι ἡ φροντίς περὶ τὰ οἰκονομικὰ εἶχεν ἐν τινι μέτρῳ ἀνατεθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἰδίως εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, πολλοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Πλάτων,

(186) Ἴδε σχετικῶς τὸ ἔργον τοῦ Keynes : «The General Theory of Employment, Interest and Money», London, ed. 1956.

Ξενοφών, Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι, ἠσχολήθησαν καὶ μὲ τὰ οἰκονομικά, διατυπώσαντες ἀξιολόγους οἰκονομικοὺς νόμους, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν ἀφρητηρίαν ἐξελίξεως τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως.

2) Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ μέχρι τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Μεσαίωνα, ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη διήλθεν ἀπὸ διάφορα ἐξελικτικὰ αὐτῆς στάδια, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μελετηθῶσι τὰ οὐσιώδη προβλήματα τῆς οἰκονομίας. Οὕτως, εἰς τὴν Ρώμην, οἱ συγγραφεῖς ἠσχολήθησαν μὲ προβλήματα τῆς ἐφρημοσμένης οἰκονομικῆς καὶ εἰδικώτερον μὲ γεωργικὰ καὶ στατιστικὰ τοιαῦτα.

3) Κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν Μεσαίωνα (500 - 1500) τὰς οἰκονομικὰς σκέψεις διέπει ὁ χριστιανισμὸς. Ἐπιφανέστερος πάντων ἦτο ὁ Thomas Aquinatus (1226 - 1274), ὅστις ὑπεστήριξε τὸν θεσμὸν τῆς ιδιοκτησίας καὶ ἐδίδασκε συγχρόνως, ὅτι οἱ εὐποροὶ πρέπει νὰ αἰσθάνωνται ὡς οἱ διαχειρισταὶ τοῦ πλούτου.

4) Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐμποροκρατῶν διακρίνομεν τὴν καθιέρωσιν συστήματος ἡγεμονικῆς πολιτικῆς, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς κατ' οἶκον βιομηχανίας, ὡς καὶ τὴν Κρατικὴν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπέμβασιν.

5) Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν φυσιοκρατῶν ἤρξατο ἡ συστηματικὴ προσπάθεια μελέτης τῶν Οἰκονομικῶν ζητημάτων. Διακρίνομεν, βασικῶς, ὅτι ἡ φυσιοκρατικὴ θεωρία στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, καθ' ἣν τὰ πάντα διέπει ἡ φυσικὴ τάξις, καὶ τῆς παραγωγικότητος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας βασιζέται ἐπὶ τῆς γεωργίας.

6) Ὡς ἀφρητρία τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, λαμβάνεται τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Α. Σμιθ, «Ὁ Πλοῦτος τῶν Ἑθνῶν», εἰς ὃ περιέγραψε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑπὸ διαμόρφωσιν, κατὰ τὴν ἐποχὴν του, καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Τὸ ἔργον του δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν πραγμάτων, ὡς εἶχον, ἀλλὰ εἰς τὴν παρακίνησιν τοῦ Κράτους πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς φυσικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἡ συστηματικὴ ἐπιδιώξις τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἐφαρμοζομένη μὲ τὸ «θέλημα τῆς Θείας Προνοίας», ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ συνόλου. Τὸ ὅλον ἔργον του ἀποτελεῖ θετικὴν πρότασιν πρὸς δημιουργίαν ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ συστήματος· ὁ Α. Σμιθ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς φιλελευθέρας οἰκονομικῆς σχολῆς.

7) Ὁ Ρικάρντο ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀπαισιόδοξος οἰκονομολόγος τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὸ ἔργον του δὲν διακρίνομεν τὸ ἔντονον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν αὕξησιν τοῦ εἰσοδήματος καὶ τοῦ πλούτου, ὡς τῶν ἄλλων οἰκονομολόγων. Οὗτος συνέβαλεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως διὰ μιᾶς ἰδιωτικοῦ θεωρίας κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, θεμελιουμένης ἐπὶ τῆς θεωρίας του περὶ προσόδου.

8) Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθους ἀπετέλεσε τὴν βάσιν πάσης μεταγενεστέρας πληθυσμιακῆς θεωρίας. Οὗτος μὲ τὰς βαθυστοχάστους παρατηρήσεις του, συνέβαλεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ὑπερέχει τῶν συγχρόνων του εἰς δημιουργικὴν σκέψιν. Ἐκεῖνο

τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστόν, εἶναι ἡ διορατικότης του ἐπὶ τῆς διαφορικῆς οἰκονομικῆς ἐξελέξεως κατὰ περιοχάς, καὶ ἐπὶ τῆς ἀλληλοεξαρτήσεως τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ τομέως.

9) Ὁ Say θεωρεῖται ὡς ὁ ἐκλαϊκευτὴς τῆς διδασκαλίας τοῦ Α. Σμίθ, διατυπώσας ὁμῶς καὶ ἰδίᾳ θεωρίαν. Ἐκ τούτων, ἄξιοι μνείας εἶναι ἡ θεωρία τῶν ὀδῶν καταναλώσεως (débouchés), καθ' ἣν τὰ ἀγαθὰ ἀγοράζονται μόνον δι' ἀγαθῶν, ὡς καὶ ἡ περὶ κρίσεων θεωρία του.

10) Ὁ Μαρξ βασικῶς ἀνήκει εἰς τὴν κλασσικὴν σχολήν, ὑποστηρίζων, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ φάσματος τῆς στασιμότητος, τὸ ὁποῖον προέβλεπον οἱ κλασσικοί, θὰ ἦτο δυνατὴ μόνον διὰ τῆς δημιουργίας σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Αἱ περὶ ὑπεραξίας καὶ συγκεντρώσεως θεωρίαι αὐτοῦ ἀνεδράπησαν, ὡς εἰς προηγουμένον κεφάλαιον τοῦ παρόντος ἐκτίθεται. Οὕτω Γάλλοι συνδικαλισταί, σοσιαλισταί ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀναθεωροῦνται ἐν Γερμανίᾳ, προθύμως τάσσονται μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς ἰδέας τοῦ Marshall, Pareto καὶ ἄλλων οἰκονομολόγων. Εἰς τὸν Μαρξιστικὸν σοσιαλισμὸν, ὁ οἰκονομικὸς σχεδιασμὸς ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν κυβερνώντων, ἀποκλειομένης τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας. Ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν καὶ ὑπάρξεως ἀγορᾶς πρὸς τὸν ἐλεύθερον διακανονισμόν δὲν λειτουργεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως.

11) Ὁ συνεργατισμὸς τῶν συνεργατικῶν καταναλώσεων ἀποβλέπει εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῆς ὑπαρχούσης οἰκονομικῆς τάξεως, ἥτις παρουσιάζεται εἰς αὐτόν, ὅχι μόνον ὡς ἄδικος, ἀλλὰ καὶ ἀντιοικονομική. Ὁ ἐκμεταλλευόμενος ἐν προκειμένῳ, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπασχολεῖται, εἶναι ὁ καταναλωτής· ὁ δὲ σκοπός, εἰς ὃν ἀποβλέπει ὁ συνεργατισμὸς οὗτος, εἶναι ἡ κατάργησις τοῦ κέρδους.

12) Ἐν τῇ οἰκονομικῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σ. Μίλλ κορυφοῦται ἡ κλασσικὴ θεωρία εἰς ἐνιαῖον συστηματικὸν σύνολον. Οὗτος εἶναι ὑπέρμαχος τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν καὶ τοῦ Διεθνοῦς ἐμπορίου, ἀναγνωρίζων δὲ τὴν ἀνάγκην προστασίας τῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀποδέχεται τινὰς τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν.

13) Ἡ θεωρία τοῦ Κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὑπέστη μεταβολὴν τινα, κατὰ λήξασα, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, εἰς τὴν ἀλληλεγγύην· προσπαθοῦσα οὕτω νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους ἐπὶ νέων βάσεων, ὡς ἀποτελοῦσα τὴν ἀναγνώρισιν μιᾶς βαθείας ταυτότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἰδεῶδες τελείας ἐνότητος. Σήμερον ἡ παρέμβασις τοῦ Κράτους εἰς τὸ ἔργον τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως διαφέρει ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἔνεκα τῶν διαφορῶν φυσικῶν καὶ εἰδικῶν παραγόντων, τῆς πολιτικῆς παραδόσεως, τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἄλλων.

14) Ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας ἱστορικῆς σχολῆς, Schmoller, διεκήρυττεν, ὅτι εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, οὔτε μαρξιστάς, οὔτε ἀκραιφνεῖς μαθητάς τοῦ Σμίθ. Οὗτος ἐφήρμοσεν ἐπιτυχῶς εἰς τὴν πολιτικὴν Οἰκονομίαν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον.

15) 'Ο Menger, ό Jevons και ό Walras ήσυχολήθησαν με την ύποκειμενικήν θεωρίαν της αξίας.

'Ο Walras δύναται νά θεωρηθῇ ό ιδρυτής της τεχνικής οικονομικής ανάλυσεως. Ούτω σημαντικόν μέρος της συγχρόνου τεχνικής ανάλυσεως, ιδίως ως πρὸς τὰς ιδιότητες της γενικής οικονομικής ισορροπίας, αποτελεί προέκτασιν της συμβολῆς του.

Εἰς τὰς ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας, τὸ ἔργον τοῦ Jevons ἐπεσκιώσθη ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Marshall, ὅστις θεωρεῖται ό ιδρυτής της Νεοκλαστικῆς Σχολῆς και ό θεμελιωτής τοῦ συστήματος της μερικῆς οικονομικῆς ισορροπίας. Κατὰ τὴν μετὰ τὸ 1920 ἐποχὴν, αἱ Ἀγγλοσαξωνικαὶ οικονομικαὶ θεωρίαι ἦσαν κατ' οὐσίαν Μαρσαλλιανοῦ χαρακτήρος.

16) Οἱ Ἀμερικανοὶ θεσμολόγοι ἐπέδρασαν, ἐν τινι μέτρῳ, εἰς τὴν διαμόρφωσιν της συγχρόνου Ἀμερικανικῆς κοινωνιολογίας και δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ ρίζα αὐτῆς εὐρίσκεται εἰς τὸ ἔργον τούτων.

17) 'Ο Keynes, διὰ τοῦ ἔργου του, «Γενικὴ θεωρία της ἀπασχολήσεως, τοῦ τόκου και τοῦ χρήματος», ἔδωκε νέαν πνοὴν εἰς τὸ θεωρητικὸν ἔργον. Ἡ συμβολὴ τοῦ Keynes εἰς τὴν οικονομικὴν σκέψιν εἶναι σημαντικωτάτη, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως οικονομικῆς πολιτικῆς, ὅσον και ἀπὸ ἀπόψεως οικονομικῆς μεθόδολογίας.

Β) Ἡ συμβολὴ τῶν ἀναπτυσσομένων ἐν τῷ παρόντι οικονομικῶν θεωριῶν, εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν και ἀνάπτυξιν της οικονομίας, ὑπῆρξεν ἀληθῶς μεγίστη.

Εἶναι βεβαίως γνωστὸν, ὅτι ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν μεταβάλλει τὴν ιδέαν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ της ἐπιστήμης. Οὕτως ἡ ἔννοια της ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος, δὲν εἶναι ὁμοία με ἐκείνην τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος, τοῦτο δὲ ἰσχύει διὰ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν της αξίας ἐκάστης τῶν κατὰ καιροὺς διατυπωθεισῶν θεωριῶν, δεδομένου, ὅτι ἐν τῷ πλαίσίῳ τοῦ περιβάλλοντός των διαθέτουν, πρὸς θεμελίωσίν των, σύμπλεγμα παρατηρήσεων και γεγονότων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέρρευσαν νέαι ἀλήθειαι και χρήσιμοι παρατηρήσεις. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη περίξ ἐκάστου τῶν κατὰ καιροὺς ἐπικρατησάντων ρευμάτων της οικονομικῆς σκέψεως, κοινὸν ἐπιστημονικὸν κεφάλαιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον διακρίνει τις εἰσέτι τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῶν μεγάλων θεωριῶν.

Διακρίνομεν ὅτι θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς ὀριστικῶς ἐπιβληθεῖσαι ἐξαφανίζονται, ἐνῶ ἕτεραι, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο νεκραὶ, ἀναγεννῶνται ἐν τῇ οὐσίᾳ ὅμως οὔτε αἱ μὲν ἀποθνήσκουν ὀριστικῶς οὔτε αἱ δὲ ἀναγεννῶνται, ὡς αἱ ἴδιαι ἀκριβῶς θεωρίαι. Αἱ κτηθεῖσαι ἐκ τούτων ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι, ἀποτελοῦν ἐν τούτοις τὸ διαρκὲς ἀπόθεμα πρακτικῆς πείρας και τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τυγχάνει σήμερον ἀντικείμενον ἐξετάσεως.

Παρατηροῦμεν, ὅτι και σήμερον ἀσχολούμεθα με τὸ ἔργον τοῦ Ἀνταμ Σμιθ και προσπαθοῦμεν, ὅπως και οἱ ιδρυταὶ της ἐπιστήμης, νὰ διακρίνωμεν τὸν κοινωνικὸν ἐκεῖνον μηχανισμόν, ὅστις θὰ ἐγγυᾶται αὖξιν τοῦ κατὰ κε-

φαλήν εισοδήματος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο τὸ ἀντιμετωπίζομεν μὲ πλέον ἀνεπτυγμένας μεθόδους ἀναλύσεως καὶ μεγαλυτέραν ἱκανότητα ἐπηρεασμοῦ, ὅχι μόνον τοῦ φυσικοῦ ἡμῶν περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνικῆς διαρθρώσεως.

Γ) Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἅτινα μᾶς ἀπασχολοῦν, συνοψίζονται τελικῶς εἰς προβλήματα οἰκονομικῆς ὁργάνωσεως καὶ μεθόδων δράσεως.

Τὸ Κράτος διαδραματίζει σημαντικώτατον ρόλον εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν. Ἐπιδιώκει τὴν ἀλλαγὴν τῶν βασικῶν συντελεστῶν τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναμένεται, ὅτι θὰ μεταβάλῃ οἰκονομίας στατικῆς μορφῆς εἰς ἀναπτυσσομένης ταχέως οἰκονομίας. Οὕτως ἡ πολιτικὴ τῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰρημένων χωρῶν συνεπάγεται ἀναποφεύκτως τὴν Κρατικὴν παρέμβασιν.

Ἡ κατανόησις τῶν προβλημάτων τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, εἶναι οὐσιώδης διὰ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ προγραμματισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς τὸ κυριώτερον πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξίς Κράτους μὲ ὑγιᾶ καὶ εὐρυθμον κρατικὸν μηχανισμόν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Κρατικοῦ προγραμματισμοῦ, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πλήρους ἀξιοποιήσεως τῶν πόρων τῆς οἰκονομίας. Τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐξήτουν λύσιν, ἔλαβον μίαν πολυσύνθετον μορφήν, διότι εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας ὠρίμασεν ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ ταχεῖα οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν εἶναι ἐφικτή, ἐφ' ὅσον οἱ πόροι χρησιμοποιηθοῦν κατὰ ὀρθολογιστικὸν τρόπον.

Ὁ χαρακτήρ τῶν προβλημάτων καὶ ἡ ἀνάγκη, νὰ δοθῶσι ταχεῖαι λύσεις ὠδήγησαν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ συγχρόνου μαθηματικοῦ προγραμματισμοῦ. Οὗτος διατηρεῖ τὸν κανονιστικὸν χαρακτήρα τῆς θεωρίας τῆς ἐπιλογῆς καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν παροχὴν μᾶς τεχνικῆς, ἥτις ἐπιτρέπει τὴν ποσοτικὴν μέτρησιν καὶ τὸν χειρισμὸν συγκεκριμένων καταστάσεων.

Ἡ βασικὴ σημασία τοῦ συγχρόνου προγραμματισμοῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικότητά του εἰς τὸν σχεδιασμὸν συνεπῶν προγραμμάτων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως· διότι εἶναι δυνατόν σήμερον, ἐφ' ὅσον ὑφίστανται τὰ ἀναγκαῖα στατιστικὰ στοιχεῖα, νὰ δώσωμεν ὀρθὴν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς κατανομῆς τῶν ἐπενδύσεων κατὰ κλάδον καὶ κατὰ χρονικὴν μονάδα καὶ νὰ προδιαγράψωμεν τὴν δυναμικὴν πορείαν μᾶς ἀναπτυσσομένης οἰκονομίας πρὸς ἐπίτευξιν συγκεκριμένων σκοπῶν.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐκάστη ὑποανάπτυκτος χώρα, ἥτις ἐπιθυμεῖ ταχεῖαν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς μεθόδους τοῦ συγχρόνου μαθηματικοῦ προγραμματισμοῦ ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μὲ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ὀργανωτικῶν ἐκείνων πλαισίων, ἅτινα θὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐπίτευξιν ταύτην, χωρὶς νὰ παραβιάσωσι τὸν παράγοντα ἄνθρωπον.

Πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἐπιβάλλεται, ὅπως καὶ οἱ θεωρητικοὶ οἰκονομολόγοι, ἀσχοληθῶσιν, ὅχι

μόνον με τὴν κατασκευὴν ἐλαστικῶν γενικῶν ἐρμηνευτικῶν σχημάτων τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα συνδέονται με συγκεκριμέναις ἱστορικὰς περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ με τὴν κατασκευὴν μιᾶς θεωρίας, ἀποσκοπούσης νὰ προβλέψῃ τὴν συμπεριφορὰν ὅλων τῶν ἱστορικῶν περιπτώσεων, αἵτινες ἔχουν ὀρισμέναις κοινὰς ιδιότητες.

Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῶσιν εὐλικρινῶς καὶ οἱ περιορισμοὶ τῆς τρεχούσης πρακτικῆς. Διότι ἀναγνώρισις τοῦ χαρακτῆρος τῆς τρεχούσης μεθοδολογικῆς πρακτικῆς, θὰ βοηθήσῃ σημαντικῶς εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ μύθου διὰ γεγονότων καὶ συνεπῶς τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ πρὸς νέους ὁρίζοντας ἐρεῖνης.

Ἐν τέλει διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς συνεχῆ αὔξηση τῆς κοινωνικῆς εὐμαρείας, ὁ συνεχῶς αὐξανόμενος πληθυσμὸς θὰ ἐπωφελεῖται ὑπ' αὐτῆς καὶ θὰ ἐπενεργῇ ὥς κίνητρον ταύτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

J.R. Commons : «The Economics of Collective Action», 1950. Ἀριστοτέλους Πολιτικά. Ξενοφώντος, «Οἰκονομικός». Πλάτωνος, «Πολιτεία» καὶ «Νόμοι». **C. Bailey** : «Epicurus» (New-York—Oxford, 1926). **W. Wallace** : «Epicureanism», 1880. **Guyau** : «La morale d'Epicure», Paris, 1878. **Grabmann** : «Die Philosophie des Mittelalters», 1921. **V. Brant** : «L'économie politique au Moyen-Age». Esquisse des théories économiques professées par les écrivains des XIIIe et XIVe siècles. **Hessen** : «Augustinische und Thomistische Erkenntnislehre», 1921. **Hessen** : «Patristische und Scholastische Philosophie». **Verweyen** : «Die Philosophie des Mittelalters», 1921. **C.W. Cale** : «Colbert and a Century of French Mercantilism». **W. Ashley** : «Introduction to English Economic History». **Dupont de Nemours** : «Physiocratie ou Constitution essentielle du gouvernement le plus avantageux au genre humain». **Mercier de la Rivière** : «Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques». **Quesnay** : «Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole». **J. Bonar** : «Philosophy and political Economy». **Le Trosne** : «De l'intérêt social, par rapport à la circulation, à l'industrie et au commerce», 1777. **M. de Mirabeau** : «Philosophie Rurale», 1763. **Adam Smith**, Γαλλική ἔκδοσις ἔργου του δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν Collection des principaux économistes, 1843 ὑπὸ Garnier. **Black and Hutton** : «Essays on philosophical subjects by the late Adam Smith». **Cannan** : «History of the Theories of Production and Distribution», 1894. **E. Cannan** : «Adam Smith as an Economist», εἰς Περιοδικὸν «Economica», 1926. **Morrow** : «The Ethical and Economic Theories of Adam Smith». **F. Oppenheimer** : «Das Bevölkerungsgesetz des Th. Malthus». **Mc Culloch** : «Collected Works». **S. Bailey** : «A Critical Dissertation on the Natures, Measures and Causes of Value, Chiefly in Reference to the Writings of M. Ricardo and his Followers». **F. Knight** : «Ricardian Theory of Production and Distribution» (In Canadian Journal of Economics and Political Science), 1935. **Hollander J.** : «David Ricardo». **W. Thompson** : «Inquiry into the Principle of the Distribution of Wealth». **Ricardo** : «Principles of Political Economy and Taxation», 1817. **Malthus** : «An Essay on the Principle of Population, or a View of its Past and Present Effects on Human Happiness», καὶ «An Inquiry into the Nature and Progress of Rent», 1815. **Say** : «Traité d'économie politique», 6^η ἔκδοσις. **Sismondi** : «Nouveaux principes d'économie politique», 1819. **A. Aftalion** : «L'œuvre économique de Sismonde de Sismondi». **Sismondi** : «Etudes

sur l'économie politique», 1837. **H. Crossman** : «Sismonde de Sismondi et ses théories économiques». **Connard** : «Histoire des doctrines économiques», 1924. **Barard** : «Exposition de la doctrine de Saint-Simon». **E. Mason** : «Saint-Simonism and the Rationalization of Industry» (in Quarterly Journal of Economics, 1933). **Saint-Simon** : «L'organisateur», 1819. **Owen** : «Report on the Poor», 1817. **Owen** : «The Book of the New Moral Work», 1845. **E. Mason** : «Fourier, and Anarchism» (in Quarterly Journal of Economics, 1928). **Bourgin** : «Fourier», Paris, 1905. **A. Gray** : «Socialist Tradition». **Louis Blanc** : «Organisation du travail». **List** : «Das National System der politischen Ökonomie», 1841. **K. Diehl** : «P. J. Proudhon, seine Lehre und sein Leben». **Bastiat** : «Harmonies Economiques», 1850. **Saenger** : «John Stuart Mill», 1901. **St. Mill** : «Principles of Political Economy», 1848. **Hildebrand** : «Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft». **Schmoller** : «Economic Journal», 1907. **Cairnes** : «The Character and Logical Method of Political Economy», 1875. **Wagner** : «System der Zettelbankpolitik», 1873. **Wagner** : «Finanzwissenschaft», 1883. **C. Menger** : «Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere». **Ed. Meyer** : «Geschichte des Alterthums Einleitung», β' ἔκδοσις. **Δ. Καλιτσούνάκης** : «Πολιτική Ἐπιστήμη καὶ ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας». **J. Robinson** : «Essay on Marxism Economics». **M. Chevalier** : «Lettres sur l'Amérique du Nord». **Herman Oncken** : «Lassal». **Marx** : «Theorien über den Mehrwert». **G. Plekhanov** : «Fundamental Problems of Marxism», 1929. **Böhm Bawerk** : «The Historical as the Deductive Method of Political Economy» (in Annals of American Academy of Political Social Science», 1890. **R. Hilderding** : «Böhm-Bawerks Marx-Kritik». **Marx** : «Préface du Capital». **Bernstein** : «Socialisme et social-démocratie». **Stanley Jevons** : «Theory of Political Economy», 1871. **Walras** : «Economie politique pure». **Walras** : «The Puries Elements Politic's Economy». **Marshall** : «Economic Journal», 1898. **Walker** : «The Wages Question», β' ἔκδοσις, 1891. **S. Webb** : «The Difficulties of Individualism», ἐν τῷ Problems of Modern Industry. **Bourgeois** : «Essai d'une Philosophie de la solidarité», 1902. **Marshall** : «Principles of Economics», 1η ἔκδοσις. **L. Haney** : «History of Economic Thought». **W. Mitchell** : «Business Cycles», 1913. **T. Veblen** : «The Theory of Business Enterprise», 1904. **Keynes** : «The General Theory of Employment, Interest and Money», London, 1956.